

Almanachas

2013–2014 m.

FILOMATAI: ALMANACHAS 2013–2014 M.

TURINYS

■ FILOMATŲ VEIKLA VILNIAUS UNIVERSITETE <i>AGNĖ AMBRAZAITĖ</i>	3
■ NUSIKALTĖĖS IR TYRĖJAS KRIMINALINIUOSE ROMANUOSE <i>MIGLĖ ANUŠAUSKAITĖ</i>	10
■ KELIOS PASTABOS APIE GRAIKŲ MODERNIZMĄ <i>ELŽBIETA BANYTĖ</i>	16
■ CZESŁAWO MIŁOSZO KŪRYBA HANNAH ARENDT POLITINĖS FILOSOFIJOS KONTEKSTE: VILNIUS – POLIS BE VARDŲ? <i>KAROLIS DAMBRAUSKAS</i>	29
■ NUO MORETUM IKI PESTO: TRUMPAS ĮVADAS Į SENOVĖS ROMĖNŲ KULINARIJĄ <i>GINTARAS DAUTARTAS</i>	38
■ SKONIO POLITIKA: KAS IR IŠ KO MOKA ATSKIRTI GERAS KNYGAS? <i>GABRIELĖ GAILIŪTĖ</i>	47
■ RIMTI MARIAUS IVAŠKEVIČIAUS POKŠTAI – KAIP LIETUVOS ISTORINIS NARATYVAS Į MADAGASKARĄ KELIAVO <i>ELENA GASIULYTĖ-DAUTARTIENĖ</i>	60
■ MOKYMO IR MOKYMOŠI PROCESAS XVI A.: CICERONO LAIŠKAI, ARS EPISTOLANDI IR STUDIA HUMANIORA SĄSAJOS <i>DOVILĖ KERŠIENĖ</i>	68
■ VAIŽGANTO LAIŠKAI IR LIETUVIŲ LITERATŪROS LAUKAS: „KORESPONDENCIJA NELYGINANT LYRIKA“ <i>AISTĖ KUČINSKIENĖ</i>	78
■ REGINA ANIMORUM ELOQUENTIA: RETORIKA JĖZUITŲ EDUKACINĖJE SISTEMOJE <i>ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ</i>	87
■ POMPĖJŲ MIESTO ISTORIJS <i>RAMINTA VAŽGĖLAITĖ</i>	99
■ IŠ VILNIAUS UNIVERSITETO FILOLOGIJOS FAKULTETO METRAŠČIO 2013–2014 M. STUDENTŲ MOKSLINĖS DRAUGIJOS VEIKLA	116

IIIIIIIIII KULTŪRINIS KONTEKSTAS

Pirmosios studentų mokslinės draugijos Vakarų universitetuose pradėjo kurtis dar XVIII amžiuje. Apšvietos idėjos skatino mokslo sklaidą, žmonių lygybę, sudarė prielaidas liberalių idėjų formavimuisi. Pasaulyje vyko daug pokyčių: Jungtinės Amerikos Valstijos 1776 metais pasirašė Džono Loko idėjomis grįstą Nepriklausomybės deklaraciją ir atsiskyrė nuo Anglijos, Prancūzijoje steigiamasis susirinkimas priėmė Žmogaus ir piliečių teisių deklaraciją, 1791 metų konstituciją, kurios pagrindu karalystė tapo konstitucine monarchija, o karalius – priklausoma nuo įstatymų vykdomąja valdžia. Netruko iškilti ir Napoleono Bonaparto figūra.

Vakarų tautoms žengiant iš absoliutizmo Abiejų Tautų Respublika išgyveno priešingą reiškinį. Po trečiojo padalijimo 1795 metais daugelis etninių ATR žemių pateko į carinės Rusijos sudėtį. Valdžios pasikeitimus patyrė ir mokslo sistema: 1803 metais Vilniaus vyriausioji mokykla reorganizuota į Vilniaus imperatoriškąjį universitetą. 1812 metais vykusio karo su Napoleonu metu ir kurį laiką po jo naujoji valdžia dar delsė varžyti universiteto autonomiją, taip norėdama išvengti maišto, galinčio kilti dėl visuomenėje plitusių Didžiosios Prancūzijos revoliucijos idėjų. Taigi valdžia netrukė Vilniaus universitetui sekti geriausių Europos universitetų pavyzdžiu. Šis seniausias ir didžiausias universitetas carinėje Rusijoje gavo privilegiją prižiūrėti visas Vilniaus švietimo apygardos mokyklas, buvusias ne tik Lietuvos teritorijoje, bet ir didelėje dalyje Gudijos žemių. Susiklosčius tokiai politinei situacijai, vargu ar reikia stebėtis, kad Vilniaus universitetas XIX amžiaus pradžioje garsėjo kaip vienas geriausių Europos universitetų: jame dėstė tokios akademinio pasaulio žvaigždės kaip Gotfrydas Ernestas Grodekas, Leonas Borovskis, Joachimas Levelis, Jonas Emanuelis Žiliberas bei Martynas Počobutas.

Studentų mokslinės draugijos steigtis pradėjo po universiteto reorganizacijos. 1804 metais Juozapas Tvardovskis, būsimas universiteto rektorius, įsteigė *Fizikos ir matematikos draugiją*, kuriai priklausė daug būsimų universiteto profesorių. Po metų buvo įkurta *Moralinių mokslų draugija*, beveik tuo pačiu metu susikūrė *Laisvųjų menų draugija*. Į draugijų veiklą įsitraukė vis daugiau studentų, tad nuspręsta draugijas sujungti ir įkurti *Mokslų ir menų draugiją*. 1808 metais, prezidentu išrinkus Simoną Feliksą Žukovskį, draugija pagal europinę tradiciją buvo pavadinta *Filomatais*. Tarp draugijos steigėjų buvo Joachimasis Levelis ir Juozapas Tvardovskis. Deja, rektorius, nepritardamas pernelyg laisvoms ir liberalioms studentų diskusijoms, baimindamasis politikavimo, po kelių mėnesių draugiją uždraudė. Manoma, kad draudimo buvo laikomasi iki pat 1816–1817 metų.

Studentų draugijos Lietuvoje nebuvo pirmosios draugijos. Pirmoji masonų ložė buvo įkurta dar 1776 metais. Tačiau judėjimas nebuvo vientisas jam skilus labiausiai reiškėsi dvi masonų atšakos. Pirmoji ložė Uolusis lietuvis įkurta 1812 metais, jos veikloje dalyvavo nemažai universiteto profesorių bei adjutantų, tarp jų ir Godfrydas Ernestas Grodekas, Leonas Borovskis ir Kazimieras Kontrimas. Šie masonai tikrovę laikė blogio karalyste, kuriai priešino humanizmo bei brolybės idealus, taigi savo pažiūromis nebuvo nutolę masoniškų pažiūrų. Antroji atšaka buvo 1817 metai įsikūrusi Šubravcų („Nenaudėlių“, lenk. „Szubrawcy“) draugija. Kitaip nei masonai Šubravcai norėjo spręsti kultūrinius šalies klausimus. „Šubravcų kodekse“, išleistame 1819 metais, jie paskelbė kovą pasenusiems papročiams, socialiniams prietarams ir ydoms – girtavimui, azartiniais lošimais, obskurantizmui, piktnaudžiavimui luominėmis teisėmis. Šitokias ambicijas galėjo paskatinti 1815 metais vykęs Vienos kongresas, kurio metu Rusija pažadėjo Lenkijai suteikti autonomiją. Netrukus šalis tapo konstitucine monarchija, todėl daugelis Lietuvos bajorų puoselėjo nemažas viltis.

1817 metų pavasarį Juozapas Ježovskis, Adomas Mickevičius, Tomas Zanas bei Anupras Petraškevičius įkūrė Naudingų pramogų bičiulių organizaciją. Rudenį vyko steigiamasis posėdis, kuriame draugija pervadinama Filomatų vardu (gr. *φιλέω* „mylėti“ + *μάθος* „mokslas“). Pagrindiniai Vilniaus Filomatų principai buvo narių kuklumas, atvirumas, lygybė bei pasitikėjimas vienas kitu. Pagrindinis uždavinys – gilintis į mokslą, ypač pabrėžiamas draugijos slaptumas ir apolitiškumas. Tiesa, pastarojo principo draugijai laikytis nepavyko. Pamažu draugija plėtėsi: buvo priimta naujų narių, paskelbtos 272 taisyklės, į kuriomis du skyriai: literatūros ir moralinių mokslų, kuriam vadovavo Mickevičius, Juzefas Ježovskis ir Mlevskis, bei fizikos–matematikos ir medicinos skyrius, kurio pagrindinis lyderis buvo Zanas. Visai draugijai vadovavo Ježovskis. Čia verta paminėti ir profesoriaus Levelio dalyvavimą – jis buvo slaptasis draugijos patarėjas. Pats studentavimo laikais dalyvavęs panašioje organizacijoje tikėtina, kad ir tuometinius studentus paskatino įkurti draugiją, juoba išliko nemažai žinių apie artimą jo ir Mickevičiaus draugystę.

Po truputį draugijos veikloje radosi struktūra. Nuo 1818 metų norintieji tapti nariais būdavo priimami korespondentais, kurie kartą per mėnesį turėdavo parengti rašinį arba vertimą, kad atskleistų savo gebėjimus, toks bandomasis laikotarpis trukdavo pusmetį, vėliau visi nariai slaptu balsavimu sprendavo kandidato likimą. Ignotas Domeika rašė, kad priimant naujus narius nevykdavo iškilmingos ceremonijos, o tai labai nepatikę Petraškevičiui, kuris tokia proga atsinešdavo kryžių: priesaika turi būti duota Išganytojo akyse. Draugijos galėjo veikti tik su rektoriaus leidimu, todėl Filomatai veikė slapta. Iš pradžių susirinkimuose nariai skaitydavo referatus mokslo klausimais, savo kūrybą, vėliau vykdavo diskusijos, dalykiškai būdavo išsakomos pastabos. Tačiau ambicijos augo, ir 1819 metais, priėmus trečiąją draugijos statutą, veikla pamažu įgavo politinę kryptį: imtasi vadovautis šūkiu Mokslas, Dora, Tėvynė, pasiskolintu iš gerai žinomos Vokietijos Buršenshaftų korporacijos, siekusios Vokietijos susivienijimo. Norėdami atkurti Abiejų Tautų Respubliką Filomatai manėsi galį tai padaryti evoliucijos būdu: reikia panaikinti baudžiavą, kelti krašto ekonomiką ir kultūrą.

Svarbi švietėjiška Filomatų veikla: jie rinko žinias apie švietimo

padėtį Lietuvoje, parengė instrukciją, kurioje ypač daug dėmesio buvo skirta mokinio ir mokytojo santykiams. Jie atliko ir kitus panašius socialinius tyrimus. Iš Vokietijos parsisiuntę gerų vadovėlių kiekvienas naudodamasis universitete įgytomis specialybės žiniomis juos vertė į lenkų kalbą. Norėdami geriau pažinti kraštą pradėjo atlikinėti statistinius tyrimus. Parengė „Instrukciją N gubernijos, N pavieta, N parapijai aprašyti“, sudarytą iš keturių skyrių: švietimo, papročių, gyventojų ir pramonės. Pagal šiuos duomenis norėta parengti įvairius siūlymus, kaip gerinti krašto visuomeninę santvarką ir ekonominę padėtį.

FILOMATAI IR KITOS DRAUGIJOS

Nors Filomatų draugijoje dalyvavo 19 žmonių, jie sėkmingai plėtė savo įtakos lauką. Nusprendę nebedidinti narių skaičiaus, jie kūrė naujas organizacijas, jau esančias stengdavosi palenkti į savo pusę, o jeigu to padaryti nepavykdavo – tuomet sunaikinti. Į Filomatų įtakos lauką pateko Mąstančio jaunimo, Literatų, Mokslo, Pavergtųjų brolių ir kitos draugijos. Tuo tarpu Zanas tapo masonu – įstojo į Šubravcų ložę.

1819 metais Filomatai, paskatinti Mickevičiaus, įsteigė Bičiulių draugiją, subūrusia 30–38 studentus ir užsiėmusia moksline veikla. Po metų Zanas, įkvėptas vokiečių fiziko Franzo Mesmerio idėjų, skelbiančių, jog kiekvienas žmogus savo moralinio tyrumo spinduliavimu veikia kitus, pradėjo rengti gegužines Vilniaus apylinkėse, paprastai Markučių ažuolyne. Jų metu ir buvo įsteigta Spindulingųjų draugija (lenk. „Związków Promienistych“), kuri daugiausiai dėmesio skyrė moralei, kilnumui ir tautiškumui. Gegužinės, kurių metu studentai ruošdavo namų darbus, linksmindavosi ir nevengdavo kalbėtis apie laisvę greitai tapo populiarios, į jas susirinkdavo per pusantro šimto dalyvių. Visgi, dėl per didelio populiarumo po kelių mėnesių draugijos veikla buvo sustabdyta.

Iš spindulingųjų atrinkę keliasdešimt patikimų studentų, Filomatai nusprendė įkurti slaptą Filaretų draugiją, kuriai vadovavo Zanas. Nariai siekė ne tik moralinio ir mokslinio tobulėjimo, bet ir visokeriopos savitarpio pagalbos, galiausiai ugdyti žmones dirbsiančius krašto gerovei. Draugiją sudarė keturios sekcijos: fizikų–matematikų, teisininkų, literatų ir medikų. Visos grupės dar buvo padalintos į bendrijas, turėjusias vaivorykštės spalvų pavadinimus, visoms bendrijoms vadovavo Filomatai.

Veikla buvo labai panaši į pastarųjų, nariai taip pat priimami slaptu balsavimu, tik su rekomendacijomis ir po bandomojo laikotarpio. Baigę universitetą Filomatai stengėsi ir toliau steigti panašias draugijas.

■■■■■■■■ SUNKUMAI IR TEISMAS

Visoje Europoje suaktyvėjus jaunimo judėjimams, caro valdžia, ypač kunigaikščio Konstantino patarėjas Nikolajus Novosilcevas, pradėjo intensyviai sekti universiteto gyvenimą. Tai pajutusi, universiteto vadovybė siekė nutraukti bet kokią draugijų veiklą, kuri būtų galėjusi kompromituoti visą universitetą. Atsakydami į tokias nuotaikas 1821 metais Filomatai nusprendė draugiją oficialiai paleisti. Kartu buvo paleisti ir Filaretai, neatkurti net slaptai. Bičiulių draugija buvo perorganizuota į Filadelfistų (gr. „Φιλαδέλφεια“ – liet. „broliška meilė“), kurioje vyravo dar ryškesnės patriotinės nuotaikos. Ši organizacija darė įtaką moksleiviams. 1822 metais Vilniuje pasirodžius rusų gvardiečiams prasidėjo nesutarimai, tiesa, daugiausiai dėl merginų ar nereikšmingų apsižodžiavimų. Situacija dar paaštrėjo atvykus caraičiui Konstantinui, kuris pasibaisėjo universitete vyraujančia anticarine dvasia. Pasakojama, kad šis įsižeidęs ir dėl to, kad žmonės jo nepažindami gatvėje nenusilenkdavo ir nepasveikindavo.

Prielaidos Filomatų procesui susidarė 1823 metais, kuomet Juozapas Masalskis Novosilciavo tardymo komisijai buvo įskųstas esąs konstitucionistas, pasisakantis prieš monarchiją ir turintis svarbių žinių carui. Nuvežtas į Varšuvą, kur buvo apsistojęs, Konstantinas pasiprašė į kariuomenę. Tai ir sukėlė įtarimus, todėl netrukus jo ir jo draugų butuose buvo atliktos kratos, rasta laiškų apie slaptas studentų organizacijas, tačiau įrodymų neužteko ir visi buvo paleisti. Tuo pat metu areštuotas filaretas Jonas Jankovskis, kuris papasakojo viską apie Spindulinguosius ir Filaretus, tardymo komisijai jis pateikė apie šimtą vardų. Tiesa, nei apie Filomatus, nei apie Filadelfistus jis nieko nežinojo, tačiau Novosilciavui pradėjus masinius areštus buvo suimti ir draugijoms vadovavę Filomatai. Šie bandė pratęsti savo laisvės valandas dalyvaudami pamaldose už neseniai mirusio popiežiaus Pijaus VII vėlę, tačiau nuo arešto išsisukti nepavyko. Buvo suimti ir Bazilijonų vienuolyne įkalinti 108 jaunuoliai. Iš tikimi bendražygiai, papirkę sargybinius, lankėsi vienas kito kameroje ir suderino parodymus. Tuo metu Berlyne gyvenęs Pranciškus Jeronimas

Malevskis jokių susitarimų žinoti negalėjo, tad kvočiamas papasakojo apie Filomatus ir kaltę dėl jų veiklos prisiėmė pats. Tuo tarpu Zanas prisipažino organizavęs Filaretus.

Filomatai dažnai buvo tardomi, tiek raštu, tiek žodžiu. Ignas Domeika, jauniausias narys, buvo du kartus apklaustas raštu, apsimetė nieko nežinančiu naivuoliu, tačiau gana atvirai pasakojo apie draugijas, pabrėždamas, kad pagrindinis jų tikslas buvo lavinimasis ir pramogos, nebūta jokių politikavimų. „Kas ir kada poną atvedė į tą draugiją ir ką pats atvedei?“ – „Buvau išgėręs. Neatsimenu. Dažnai būdavau pagėręs. Aš atvedžiau vieną – kunigą Lavrovičių“, – viename protokole porino Domeika.

Visgi, gyvenimas nelaisvėje nebuvo toks blogas: Novosilcevas iš turtingų tėvų, norinčių padėti savo vaikams, skolinosi pinigų, o papirkti sargybiniai netrukdė atgyti kultūriniam gyvenimui. Naktimis Filomatai rinkdavosi Mickevičiaus celėje tardavosi, skaitydavo eilėraščius ir dainuodavo. Įkalintiesiems daug padėjo ir giminaičiai, sužadėtinės, buvę draugijos nariai, dirbę policijoje.

Po metus trukusio proceso Novosilciavas Filomatus, Filaretus ir Spindulinguosius pripažino anticarinėmis, nusikalstamomis organizacijomis, tačiau atsižvelgdamas, kad beveik visi iškalėjo 7 mėnesius nuo tolesnės bausmės atleido. Pirmasis 1824 m. sausio 25 dieną į laisvę išėjo Domeika, kuris privalėjo gyventi savo dėdžių dvare, policijos priežiūroje ir prarado teisę eiti valstybines pareigas. Dalis draugijų narių buvo ištremti į tolimas gubernijas, kiti paleisti sumokėjus užstatą. Tarp pastarųjų buvo Mickevičius, kurį iš nelaisvės išpirko prof. Levelis; likusi dalis tremties išvengė tik artimųjų dėka. Nukentėjo ir draugijai tiesiogiai nepriklausę universiteto asmenys, esą jie daro neigiamą įtaką jaunimui, buvo atleisti profesoriai Joachimas Levelis, Mykolas Bobrovskis ir Ignas Danilavičius.

UNIVERSITETAS PO FILOMATŲ PROCESO

Nors Filomatai ir kitos draugijos buvo uždraustos, tai nesustabdė studentų. Didėjo nepasitenkinimas carine valdžia, universitete po truputį vėl steigėsi slaptosios draugijos, šį kartą nė neslėpdamos savo politinių tikslų. 1825 metais vėl įkurta labai įslaptinta Filomatų draugija, 1827 metais Filaretų tradicijas bandė tęsti organizacija, pasivadinusi Sarmatų pa-

derme, tačiau greitai ji buvo išaiškinta. Kiek rimtesne veikla užsiėmė 1830 metų pabaigoje įkurta anticarinė Mąstytojų (lenk. „Mnezerių“) draugija, kuriai vadovavo studentas, būsimas istorikas ir rašytojas Juozapas Ignacas Krašneviskis. Universitete veikė ir slaptas medikų būrelis, besirengęs sukilimui.

1831 metų sukilime dalyvavo ketvirtadalis universiteto studentų. Prie sukilimo prisidėjo ir dalis buvusių Filomatų. Visgi nugalėti nepavyko. Carinė valdžia, atsakydama į maištą ir numanydama, kad universiteto studentai čia vaidino svarbų vaidmenį, 1832 metais panaikino Vilniaus švietimo apygardą, uždarė Vilniaus universitetą ir nemažai mokyklų. Buvo dar labiau sugriežtinta cenzūra. Nors sukilimas pralaimėjo, o gyventojai buvo priversti mokėti kontribucijas, tačiau būtent šis pasipriešinimas sustabdė carinės Rusijos planus keliauti į vakarus ir užimti Prancūziją, tuo metu taip pat purtomos karo. Filomatų judėjimas paliko ryškų pėdsaką ne tik Vilniaus universiteto istorijoje, bet atskleidė, jog to meto Vilniaus kultūra buvo europinio lygio, pajėgi subrandinti romantikų kartą, nebijančią kovoti už savo idealus.

Agnė AMBRAZAITĖ

Lietuvių filologija ir filosofijos gretutinės studijos
bakalauro, 2013 m.

LITERATŪRA:

1. Mykolas Biržiška, *Filomatai; Filaretai; Filadelfistai*, Kaunas, 1939.
2. Ignotas Domeika, 1802–1889 = *Ignacy Domeyko, 1802–1889: gyvenimas, darbai ir indėlis į mokslą*: tarptautinės mokslinės konferencijos darbai, sud. Algimantas Grigelis, 2002 m. rugsėjo 10–12 d., Vilnius, 2002.
3. Vytautas Skuodis, *Vilniaus universiteto filomatai ir filaretai, jų likimai*: istorinė apybraiža, skiriama Ignoto Domeikos gimimo 200 metų sukakčiai paminėti, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
4. Rimantas Šalna, *Adomas Mickevičius Vilniuje = Adam Mickiewicz w Wilnie*, Vilnius: Petro ofsetas, 2007.
5. *Vilniaus universiteto istorija, 1803–1940*, Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, red.: Jonas Kubilius, Vytautas Merkys ir kt., Vilnius: Mokslas, 1977.

NUSIKALTĖLIS IR TYRĖJAS KRIMINALINIUOSE ROMANUOSE

MIGLĖ ANUŠAUSKAITĖ

„Monstras. Jis yra monstras. Juk žinai, laikas nuo laiko gimsta tokie pasigailėjimą keliantys niekingi padarai. Maitina, laiko inkubatoriuose, bet vos atjungia aparatūrą, jie miršta. Manau, jog tokios yra Lekterio smegenys. Tačiau jis atrodo normaliai, niekas negalėtų įtarti.“

Thomas Harris „Raudonasis drakonas“

Kriminaliniai romanai – ne tik vienas perkamiausių, bet ir vienas dinamiškiausių populiariosios literatūros žanrų. Skaitydami juos pastebime sykiu ir priklausomybę kanonui, ir kanono nevienalytiškumą, kuris pasireiškia skirtingomis siužeto schemomis, skirtingais personažais ir santykiais tarp jų. Lengvai atpažįstame Šerloko Holmsio tipo detektyvą – analitišką, genialų, emociškai nesuartėjęntį nei su aukomis, nei su nusikaltėliais. Tačiau žinome ir kitą detektyvo tipą – aktyvų ir karštakošį, tokį, kuriam kova už teisybę lietingose Niujorko gatvėse netrukdo nuolatos gurkšnoti viskio. Atpažinsime ir trečią – susirūpinusį inspektorių, kurio sveikatai, skirtingai negu kolegos iš Niujorko, alkoholio vartojimas atsiliepia pačiu nepalankiausiu metu.

Personažų pokyčiai koreliuoja su tam tikrais sąvokų pokyčiais, kurie yra sunkiau apčiuopiami, bet pastebimi apėmus platesnę žanro reikalavimus atitinkančių kūrinių skalę. Viena iš tokių sąvokų, kurią ketinu aptarti – nusikalstamumas, kitaip sakant, atliktų arba potencialiai atliktinų nusikalstamų veiksmų visuma. Nusikalstamumo sąvoka susijusi su nusikaltimo ir nusikaltėlio sąvokų apibrėžimais, kurios laikui bėgant patyrė pokyčius tiek teisiniame ir socialiniame, tiek fikciniame diskursuose.

Skaitydami šiuolaikinius kriminalinius romanus pastebėsime motyvą, kurio nėra tradiciniuose detektyviniuose pasakojimuose. Tai yra būtinybė tyrėjui vienaip ar kitaip priartėti prie nusikaltėlio (išmukti suprasti, ką nusikaltėlis nori pasakyti, sužinoti apie nusikaltėlio genezę ar tiesiog mąstyti panašiai kaip nusikaltėlis). Tai sąlygoja tam tikrą nusi-

kalstamumo ribų išskydimą, kurį toliau ir pamėginsime aptarti. Iš pradžių pastebėsime nenormalaus individo atsiradimą teisiniame ir psichiatri-niame diskursuose (pasiremdami Michelio Foucault tyrinėjimais), tuo-met apžvelgsime būdingas nusikalstamumo ribų artikuliacijas tradici-niuose detektyvuose ir šiuolaikiniuose kriminaliniuose romanuose.

■■■■■■■■■ **NENORMALUS INDIVIDAS**

Nusikalstamumo sąvokos pokyčius pamėginau suprasti pasirem-dama Michelio Foucault tyrinėjimais. Paskaitų rinkinyje „Abnormal“, taip pat veikaluose „Disciplinuoti ir bausti“ bei „Seksualumo istorija“ Foucault kalba apie naujo žinojimo objekto – nenormalaus individo – at-siradimą teisiniame ir psichiatri-niame diskursuose.

Foucault išskiria kelias nusikaltėlio ir nusikaltimo sampratas, kurių dvi bus naudinga aptarti kriminalinių romanų kontekste. Vieną iš jų pavadinsime archajiškąja samprata (nors ji išliko iki šiol, iki XVIII am-žiaus ši nusikaltėlio samprata buvo dominuojanti), kur nusikaltėlį charak-terizuoja jo atliktas veiksmas. Kitaip sakant, asmuo tampa nusikaltėliu at-likęs socialiai ar teisiškai netoleruotiną veiksmą. Daroma prielaida, kad nusikaltėlis elgėsi sąmoningai ir kad jis yra racionalus, net ir tais atve-jais, kai nusikaltėlis akivaizdžiai toks nėra (pavyzdžiui, archajiškose ben-druomenėse buvo baudžiami maži vaikai, gyvūnai ir t. t.).

Šią nusikaltimo sampratą Foucault lygina su XIX a. viduryje atsi-radusia tendencija diskredituoti dalies nusikaltėlių racionalumą, o bausmės praktikas pakeisti kontrolės ir prevencijos praktikomis. Visos transformacijos čia neaptarsime, svarbu tik pažymėti naujos objektų sri-ties – nenormalių individų – atsiradimą. Jie skiriasi nuo racionalių nusi-kaltėlių ne tuo, kad nesupranta, ką daro, o tuo, kad negali to nedaryti. Vie-naip ar kitaip įvardintas instinktas (Foucault analizuojamoje medžiagoje šis instinktas dažniausiai siejamas su seksualumu), jei nevaldomas, iš-siveržia, tapdamas nusikaltimu. Taigi nusikaltimas yra nebe sąmoningas veiksmas, o tam tikro sutrikimo simptomas, kurį ištirti gali tik specialis-tas.

Nors nusikaltimas laikomas savotišku simptomu, nusikalstamu-s nėra liga, kurią galima išgydyti, o greičiau sutrikimas, kurį galima tik daugiau ar mažiau kontroliuoti. Taigi specialistai (Foucault čia dau-

giausia kalba apie psichiatriją) tiria individualią asmens sutrikimo istoriją, išsiveržusią nusikaltimu, ir vertina, kaip nenormalius individus galima kontroliuoti ir disciplinuoti, kad šie nekenktų likusiems visuomenės nariams.

Šitaip nusikalstamumo ribos išskydo: jei nusikaltimas atliekamas todėl, kad asmuo kitaip negali, ar tas asmuo vis dar baustinas? Ar jis vadintinas nusikaltėliu? Tačiau net ir nebaustinas asmuo vis tiek yra pavojingas, todėl jame esančią destruktivią jėgą reikia kontroliuoti. Kita vertus, nusikalstamumo ribos ir išsiplėtė: pradėjus vykdyti prevencines praktikas atsirado ir naujas objektas – potencialus nusikaltėlis, kuris, nors ir neatlikęs nusikaltimo, gali būti laikomas pavojingu. Kriminaliniuose romanuose pastebėjime racionalių asmenis, nenormalius nusikaltėlius ir netgi potencialius nusikaltėlius.

■■■■■■■■■■ KRIMINALINIAI ROMANAI

Prieš pradėdami kalbėti apie fikcinį diskursą, pamėginkime apsibrėžti ir jį. Kriminaliniais romanais vadinsime didesnės apimties ir sudėtingesnius fikcinius kūrinius, kuriuose pasakojama apie nusikaltimus. Detektyvai – kriminalinių romanų porūšis. Šio tipo kūriniuose pasakojama apie nusikaltimo tyrimą (o kriminaliniuose romanuose gali būti pasakojama apie, pavyzdžiui, nusikaltimo atlikimą).

Kriminalinių romanų įvairovę galima suskirstyti į kelis struktūriškai ir tematiškai ryškiausius kanonus. Pavyzdžiui, tradiciniam detektyvui galėtume priskirti Arthuro Conano Doyle'o kūrinius apie Šerloką Holmsą (tiesa, šiuolaikinės šių kūrinių adaptacijos jau vargiai atitinka tradicinio detektyvo kanonus), Agathos Christie, Aleksandro Marinoso romanas. Tai – kūriniai, kur tyrėjas, pasinaudodamas logišku mąstymu, suranda nusikaltėlį. Noir kriminaliniai romanai – Raymondo Chandlerio, Dashiello Hemmeto kūriniai – tematiškai išsiskiria privataus seklio personažu ir racionalaus metodo iškeitimu į vienišo herojaus kovą už teisingumą. Šiuolaikiškesnius procedūrinius romanas charakterizuoja komandinio policijos darbo vaizdavimas, o kriminalinius trilerius – įtemptas su nusikaltimu susijęs veiksmas.

Visos šios kriminalinio romano rūšys egzistuoja dabar, tačiau kai kurios iš jų buvo ryškiai dominuojančios tam tikru metu, pavyzdžiui,

Christie tarpukariu, noir tradicija – JAV po Antrojo Pasaulinio karo ir t. t. Toliau pakalbėsime apie nusikaltėlio reprezentacijos skirtumus tradiciniuose detektyvuose ir šiuolaikiniuose procedūriniuose detektyvuose bei trileriuose.

■■■■■■■■ RACIONALIOS ISTORIJOS

Ko gero, lengviausiai atpažįstamas tradicinio detektyvo porūšis yra vadinamasis užrakinto kambario detektyvas. Žmogžudystė įvyksta aplinkoje, kur niekas neįėjo ir niekas neišėjo, taigi žudikas turi būti vienas (ar keli) iš ten esančių. Nusikaltėlis čia yra neprofesionalas, be to, dažnai priklauso tai pačiai aplinkai arba tai pačiai socialinei klasei kaip ir auka bei visas įtariamųjų ratas – priešingai dažnai vartojamai frazei, žudikas labai retai kada būna liokajus. Tradiciniai detektyviniai pasakojimai vyksta apribotoje erdvėje, o nusikaltėlis turi aiškių paskatų, kurias įmanoma atsekti, tiriant nusikaltimą.

Tam, kad detektyvo darbas nebūtų pernelyg lengvas, tradiciniuose detektyviniuose pasakojimuose motyvų ir galimybių atlikti nusikaltimą turi ne vienas, o daugiau asmenų. Šis nusikaltėlis yra narys tos bendruomenės, kurios atžvilgiu įvykdė nusikaltimą. Jis žino bendras vertybes, gal paprastai jomis ir vadovaujasi. Jis galėjo ir neatikti nusikaltimo, bet pasirinko jį atlikti – būtent tai ir skiria jį nuo ne nusikaltėlio.

Detektyvas suranda nusikaltėlį pasinaudodamas sintagmine nusikaltimo analize. Bandoma atvirkščia tvarka atsekti nusikaltėlio veiksmus. Nusikaltėlis surandamas, nes detektyvas protauja geriau. Išaiškinus nusikaltėlį paprastai nepasakojama apie tai, kas jo laukia. Jis tiesiog „atiduodamas policijai“. Mažai bendruomenei, kurioje įvyko nusikaltimas ir kurios tvarką reikėjo atkurti, nieko daugiau ir nereikia.

Tradiciniuose kriminaliniuose romanuose tyrėjas beveik visada išlaiko emocinį atstumą nuo nusikaltėlio. Pavyzdžiui, Šerlokas Holmsas labiau „priartėja“ tik prie dviejų nusikaltėlių: Irenos Adler ir profesoriaus Moriarčio – šiuolaikinėse ekranizacijose šie personažai daromi pačiais svarbiausiais, kas leidžia skirti jas nuo Doylio istorijų. Kita vertus, tradiciniuose detektyviniuose pasakojimuose detektyvas priartėja prie nusikaltėlio analitiškai: atsekdamas jo veiksmų seką, suprasdamas jo motyvus. Galime pastebėti, kad tradicinių detektyvų pasaulyje labiau laikomasi

archajiškesnės nusikaltimo sampratos: sąmoningai, bet gudriai atliktas nusikaltimas reikalauja išaiškinimo ir bausmės.

||||||| NUSIKALTĖLIO KALBA

Šiuolaikinių trilerių ir procedūrinių detektyvų siužetai konstruojamai taip, kad įtampa vis kiltų, todėl tyrėjai skuba išsiaiškinti nusikaltimą ne todėl, kad jiems tai yra įdomu, o todėl, kad užkirstų kelią kitiems nužudymams. Dar viena aplinkybė, reikalaujanti daugiau lavonų šiuos pasakojimuose – veiksmas paprastai vyksta urbanistinėje aplinkoje, kur įtariamųjų skaičius nėra fiksuotas. Taigi tam, kad žudikas būtų pagautas, reikia, kad jis pasirodytų dar sykį, arba kad duomenys apie jį būtų surinkti kitais būdais.

Vienas iš tokių duomenų rinkimo būdų – nusikaltimo analizė. Bet, skirtingai negu tradiciniuose detektyvuose, ši analizė nebe sintagminė, o daugiau paradigminė aukų analizė. Tyrėjas nebegali nutęsti kelio nuo lavono iki nusikaltėlio, nes nusikaltėlio motyvai neaiškūs, be to, jis turi daugiau galimybių pasislėpti. Taigi lavonas analizuojamas kaip nusikaltėlio palikta žinutė (kartais tai netgi tiesmukai įvardinama – nusikaltėlis žudamas siekia perduoti policijai žinią, savo arogancijos paliudijimą). Iš šios žinutės tyrėjas privalo rekonstruoti nusikaltėlio „kalbą“, kad šį surastų.

Iš to, kaip apibūdinome nusikaltimus, darosi aišku, kad šiuolaikinio kriminalinio romano atveju dažniausiai turėsime reikalą su serijiniais žudikais. Paprastai šie žudikai atitinka nenormalaus asmens sampratą, kurią aptarėme anksčiau. Kažkuriuo jų vystymosi momentu (dažniausiai vaikystėje) įvykusi trauma šiuos asmenis padarė nenormaliais, nekontroliuojančiais pačių savęs, o nusikaltimas yra tik vienas iš jų sutrikimo simptomų. Taigi nusikaltėlio „kalbos“ supratimas reiškia iš asmeninės nusikaltėlio istorijos atradimą. Motyvas, kuriuo tariaisi besivadovaujantis nusikaltėlis, gali skirtis nuo tikrųjų nusikaltimo atlikimo priežasčių (pavyzdžiui, nusikaltėlis gali manyti, jog renkasi aukas atsitiktinai, o iš tikrųjų aukos primena jį vaikystėje traumavusį asmenį). Taigi nusikaltėlį surasti gali padėti tik gilesnis jo istorijos ir psichologijos išmanymas.

Šiuolaikiniuose kriminaliniuose romanuose dažnai tikinama, jog tyrėjas yra kažkuo ypatingas. Jį pasikvietė būtent šiam darbui, nes jis galės

suprasti nusikaltėlį, kurio nesupranta niekas kitas. Tai tyrėjui leidžia padaryti arba panaši patirtis (tarkim, vaikystėje išgyventas nutikimas, kuris galėjo tyrėją padaryti nusikaltėliu, bet nepadarė), arba gebėjimas įsijausiti, arba apskritai niekuo nepaaiškinamas ir niekaip nedemonstruojamas panašumas, išskyrus nuolatinį kartojimą, jog šis tyrėjas yra ypatingas. Taigi galima sakyti, kad ir nusikaltėlis, ir tyrėjas čia vaizduojami kaip nenormalūs, tik tyrėjas, skirtingai negu nusikaltėlis, kontroliuoja tą savo asmenybės aspektą, kuris gali paversti jį nenormaliu.

Čia galime pastebėti naują nusikalstamumo sampratą: nenormalaus individo ir potencialaus nusikaltėlio atsiradimą. Nenormalaus nusikaltėlio įtraukimas leidžia kriminalinių romanų siužetą padaryti sudėtingesnį, mažiau nuspėjamą – nusikaltėlį reikia nebe surasti, o suprasti. Kriminaliniuose romanuose pasirodantis nenormalus individas yra ir realus, ir potencialus nusikaltėlis, nesielgiantis iki galo sąmoningai, bet nuo to ne mažiau pavojingas. Norint surasti nenormalų nusikaltėlį, reikia nenormalaus tyrėjo: asmens, kuris, nors ir būdamas potencialiu nusikaltėliu, sugeba save disciplinuoti tiek, kad taptų visuomenės – potencialių aukų – gynėju.

Taigi šiuolaikiniuose kriminaliniuose romanuose nusikalstamumo samprata yra kiek kitokia negu tradiciniuose detektyvuose (kuriuose nusikaltimo samprata artimesnė archajiškajai). Sintagminę nusikaltimo analizę pakeičia poreikis sudaryti psichologinį nusikaltėlio portretą ir išsiaiškinti jo sutrikimo istoriją. Šiai užduočiai atlikti neretai pasitelkiamas tyrėjas, kuris pats yra šiek tiek nusikaltėlis. Kartu su nusikaltėliu demonstruodamas kokybinį skirtumą nuo kitų visuomenės narių, toks tyrėjas vis dėlto sugeba save disciplinuoti, kad iš potencialaus nusikaltėlio netaptų realiu nusikaltėliu.

LITERATŪRA:

1. Baudou, Jacques, Sscleret, Jean-Jacques, Le Polar, *Larousse*, 2001.
2. Foucault, Michel. *Abnormal. Lectures at the Collège de France 1974–1975*, New York: Picador, 2003.
3. Foucault, Michel. *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*, Vilnius: Baltos lankos, 1998.
4. Scaggs, John. *Crime fiction*, London: Routlegde, 2005.

KELIOS PASTABOS APIE GRAIKŲ MODERNIZMĄ

ELŽBIETA BANYTĖ

Šis tekstas radosi iš pranešimo, skaityto pirmojoje Filomatų „Studentų agoroje“ 2014 m. vasarį. Savo ruožtu, pranešimo pagrindas buvo kitas pranešimas, skaitytas vienoje iš paskaitų rudens semestre. Jokio mokslinio atradimo čia nėra: pranešimą tada suvokiau kaip bandymą pasidalinti tuo, kas iš tiesų įdomu man pačiai, parodyti svarbiausias klaidas, kurias daro nespecialistai, kalbėdami apie naująją graikų kultūrą, paryškinti esmišką metaforos kaip mąstymo ir buvimo būdu bei siurrealistinio vaizdavimo jungtį. Panašiai suprantu ir šio pristatomojo pobūdžio teksto paskirtį: tebūnie tad atsiprašyta skaitytojo, kuris tikėjosi išsamių analizių ir gilių teorinių įžvalgų. Naujoji graikų literatūra man yra malonus būdas praleisti laisvalaikį – paversti to „sunkiasvoriu“ mokslu artimiausiu metu neplanuoju.

Naujoji graikų literatūra akademiniam lietuvių literatūrologijos diskurse yra beveik neliesta tema. Šią problemą akcentuoja Aurelija Mykolaitytė straipsnyje „Šiuolaikinės graikų literatūros recepcija Lietuvoje“¹. Deja, nuo 2010 m. niekas nepasikeitė: graikų literatūra vis dar nesvarstoma kaip galima kultūrinio dialogo partnerė. Be kelių apgintų bakalauro darbų ir įvadų į romanus ar negausias publikacijas kultūrinėje spaudoje, informacijos apie naująją graikų literatūrą lietuvių kalba nėra. Būtent dėl informacijos stygiaus šiame darbe neišvengiamai teks pristatyti daug tiesiogiai su tema nesusijusių, bet vis dėlto labai svarbių dalykų – Graikijos kultūrinę ir politinę padėtį XX a. pr., autorių biografijas, modernizmo skverbimąsi į Graikiją ir jo formas.

Pirmaisiais XX a. dešimtmečiais Graikija vis dar buvo išsekusi šalis, kuriai reikėjo spręsti gausybę politinių ir socialinių problemų. Viena jų tiesiogiai susijusi su literatūra, todėl verta atskiro paminėjimo. Tai – vadinamasis „kalbos klausimas“, kuris nebuvo išspręstas iki pat 1976 m. kalbos reformos. „Kalbos klausimu“ Graikijoje vadinamos XIX–XX a. vykusios diskusijos apie diglosijos situaciją. Rašytinė graikų kalba buvo

---

¹ Kultūrų sankirtos: patirtys ir pokyčiai, 2010, 161–168.

taip nutolusi nuo sakytinės, kad tyrėjai kalba apie „dvi graikų kalbas“. Šis atotrūkis įvairiais pavidalais reiškėsi nuo I a. pr. Kr., kai buvo pasipriešinta Aleksandro Makedoniečio įvestam supaprastintam bendriniam graikų kalbos variantui, vad. *koinē*. Besipriešinantieji skatino grįžti prie V a. pr. Kr. Atikos tarmės – klasikinio graikų kalbos varianto, todėl ir judėjimas buvo pavadintas atikizmu, o judėjimo šalininkai – atikistais. Ir po kelių šimtų metų dėl Bažnyčios Tėvų įtakos Bizantijos imperijos raštai buvo rašomi atikizuota graikų kalba, stengiantis kuo tobuliau pamėgdžioti Platono ar Herodoto kalbos priemones ir stilių. *Koinē* vystėsi atskirai kaip šnekamasis variantas ir tapo šiuolaikinės graikų kalbos prokalbe.

Per turkų okupaciją graikai stengėsi nenutautėti, ir kalbos klausimas tapo dar aštresnis. Bendra tendencija buvo nekritiškas Antikos ir visko, kas su ja susiję, garbinimas: vaikai ir laivai dažnai būdavo vadinami mitinių ar istorinių herojų vardais, Bažnyčios oficialioji kalba ir toliau buvo atikizuota. Nuo XVIII a. vidurio, stiprėjant intelektualiniam ir politiniam nacionalinio išsivadavimo judėjimui, Graikija vėl pajuto kalbos klausimo aštrumą. Klasikinį išsilavinimą turintys intelektualai kvietė valyti kalbą nuo skolinių ir stengtis išlaikyti senosios graikų kalbos morfologiją. Ši „švari“ kalba XIX a. buvo pavadinta katarevusa (*katharos* – gr. „švarus“). Liberalesnių pažiūrų visuomenininkai kvietė ir rašyti, ir kalbėti šnekamuoju kalbos variantu, vad. demotika (*dhēmotikos* – gr. „visuotinis, liaudies, tautos“). Katarevusa buvo suprantama kaip valstybinė administracijos kalba. Politikai diskutavo dėl švietimo ir aptarnavimo – kokia kalba turi būti mokomi vaikai? Kaip kalbėtis pacientui ir gydytojui? Galiausiai, diktatūros metais, buvo prieita prie išvados, kad demotiką reikia palikti privačiam bendravimui, o visose oficialiose situacijose privalu kalbėti katarevusa. Įdomiausia tai, kad katarevusa niekada nebuvo visuotinai sunorminta – kiekvienas kalbėjo ir rašė tokiu archaizuotos kalbos variantu, koku sugebėjo. Taigi galime kalbėti ne apie vieną katarevusą, o apie neišsenkančią daugybę jos variantų.

Literatams kalbos ginčai buvo ypač aktualūs. Pirmiausiai demotikos tendencijos pasirodė poezijoje. Poetai ne tik vartojo šnekamosios kalbos gramatines formas, bet ir kūrė naujus žodžius ar užrašinėjo tuos, kurie buvo vartojami tik šnekamojoje, bet ne rašto kalboje. Vieni jų sukurti žodžiai taip ir likdavo okazionalizmais, o kiti patekdavo į kasdienę vartoseną ir tapdavo bendrinės kalbos dalimi. Lygiai taip užrašyti

šnekamosios kalbos žodžiai būdavo įvedami į rašto tradiciją. Taigi poetai ir kūrė, ir normino šiuolaikinę demotinę graikų kalbą.

XX a. pr. Graikija buvo izoliuota šalis: jai nerūpėjo europinės meno tendencijos. 1925 m. būsimasis Nobelio premijos laureatas Jorgas Seferis dienoraštyje rašė: „Norinčių rašyti jaunų žmonių padėtis Graikijoje yra apverktina. Nėra nei vieno, kuris juos vestų. Nėra net elementarios knygos bent kiek pramokti kalbą. Moralinis palaikymas minimalus. Nėra vyresnės kartos².“ Netgi Konstantinas Kavafis, garsusis Aleksandrijos modernistas, buvo pripažintas tik 1935 m., kai jau po poeto mirties buvo išleista jo eilėraščių rinktinė. (Svarbu pažymėti, kad būtent poetai surrealistai buvo pirmieji, kurie iškėlė K. Kavafio tekstus kaip tradicijos dalį, o ne marginaliją³.) Europa Graikija irgi nesidomėjo – nebuvo norinčių ir galinčių versti iš naujosios graikų kalbos. Literatūriniame modernizmo žemėlapyje ant Balkanų galėjo būti parašyta „Ubi leones“⁴.

Be to, Europa iki šiol vis dar bando moderniąją Graikiją suvokti per Antikos prizmę, nors tai nekorektiška. Visų pirma, modernieji graikai yra krikščionys ortodoksai, savo vertybių skalę formuojantys Bizantijos imperijos tradicijos pagrindu. Antra, nėra net genetinio tęstinumo – XV a. pab. kilęs maras išnaikino apie 80 procentų tuometinių Graikijos gyventojų. Likusieji gyvi kūrė kai kada ir mišrias šeimas su Balkanuose gyvenusiais pietų slavais, totoriais, net turkais, tad Atėnų gatvėmis vaikštinėjančio Periklio giminaičio nesutiksime. Trečia, kultūra buvo stipriai paveikta musulmoniškos Artimųjų Rytų tradicijos, perimtos per turkus.

Ypač ryškiai Europos požiūrio neadekvatumas pasijuto per Graikijos nacionalinio išsivadavimo judėjimą XIX a. pr. Daugybė išsilavinusių ir romantiškai nusiteikusių europiečių važiavo padėti „kilniesiems graikams“ kovoti su turkais. Žymiausias iš kovotojų, be abejo, yra lordas Byronas, Graikijoje, Mesolonguose, ir miręs. Dauguma atvykusiųjų netrukus išvykdavo, nes karas neatitiko jų lūkesčių. Sukilime kovoję graikai

---

² Γιώργος Σεφέρης, *Μέρες Α'*, Αθήνα: Ίκαρος, 2003, 17.

³ Μιχάλης Χρυσανθόπουλος, *«Εκατό χρόνια πέρασαν και ένα καράβι»: Ο ελληνικός υπερρεαλισμός και η κατασκευή της παράδοσης*, Αθήνα: Εκδόσεις Άγρα, 2012, 20.

⁴ „Ten, kur liūtai“. Taip viduramžių žemėlapiuose įvardindavo nepažįstamas teritorijas. Czesławas Miłoszas šią frazę vartoja kalbėdamas apie Lietuvos ir Lenkijos literatūros padėtį didžiųjų literatūrų atžvilgiu (Poezijos liudijimas, Vilnius: LLTI, 2010, 14). Tokios paralelės, darbo autorės nuomone, turėtų paskatinti gilintis į naująją graikų literatūrą, ieškant bendrų patirčių ir sąlyčio taškų su lietuvių literatūra.

buvo pusiau beraščiai grubūs kaimiečiai, anaipol nesinaudoję jokiais „kilniomis“ strategijomis. Jų ginklai dažniausiai būdavo iš turkų atimtas lenktas kardas ir seni niekam tikę pistoletai. Svarbiausia buvo nukenksminti priešą, todėl durinama būdavo į pilvą, šaunama į koją ir panašiai, visiškai nesirūpinant, kiek laiko nelaimingasis kankinsis iki mirties. Suimti belaisviai turkai neretai būdavo kankinami. Purvas, žemo lygio kultūra, brutalumas šokiruodavo jaunus romantikus – jie niekaip negalėjo ir nenorėjo suprasti, kad per 2000 metų kultūra pasikeitė, galų gale, kad jų pačių Antikos suvokimas veikiamas išsilavinimo įdiegtų standartų, Ricoeur'o prasme nepatikimo istorinio naratyvo⁵, ir vargu ar atitinka realią praeitį.

Tam tikras moderniosios Graikijos vertinimo neadekvatumas jaučiamas ir mūsų dienomis net ir Lietuvoje, kurioje susidomėjimas Graikija, kaip minėta, yra labai menkas. Šit Elenos Karnauskaitės esė „Ievos laiškai iš Galudienių miesto“ rašo, kad graikai jau tūkstantį metų šoka sirtakį ant kultūros griuvėsių⁶. Nesuvokiama, kad naujoji Graikija yra visai kitokia, nei antikinė, bet kad ji labai įdomi būtent savo paveldo daugiasluoksniškumu, palimpsestiškumu. Kitaip tariant, aiškiai nežinoma, jog „turistinis“ sirtakis yra sukurtas pagal Mikio Teodorakio muziką XX a. pab. ir mažai ką turi bendro su tradiciniu sudėtingu sirtakio variantu.

Naujiesiems graikams XX a. pr. irgi nebuvo aišku, kaip elgtis su Antikos paveldu. Kaip rašė Odisėjas Elytis:

*„Kalbą man davė graikų –
namelį varganą pakrantėse Homero.
Vienintelis rūpestis – mano kalba pakrantėse Homero“.*⁷

Visa naujoji graikų literatūra yra persmelkta transformuotų ir perinterpretuotų Antikos elementų. Viena vertus, suvokiama, kad nieko meniškesnio ir gražesnio už „Iliadą“ ar tragedijas jau nebeparašysį tąja „sau duota“ graikų kalba, kita vertus, reikia bandyti atsakyti į klausimą, kas pats esi. Kas slypi po pasakymu „esu graikas“? Kokias kategorijas, savybes tai sakydamas sau priskiriu? Atsakymas neįmanomas, nenusi-

---

⁵ Paul Ricoeur, *Time and Narrative*, translated by Kathleen McLaughlin and David Pellauer, Vol. I, Chicago, London: The University of Chicago Press, 1990, 52.

⁶ Elena Karnauskaitė, *Ievos laiškai iš Galudienių miesto*, Vilnius: LRS leidykla, 2012.

⁷ Οδυσσεύς Ελύτης, *Το Άξιον Εστί*, prieiga internetu:
<http://www.elytis.edicypages.com/526351158870/529974158870>

stačius santykio su Antika, kuri yra ne vien graikų, bet ir visos Vakarų kultūros svarbiausias paveldas. Graikai jautėsi Europai davę labai daug, bet suvokė, kad patys to nebeturi arba turi kitomis, smarkiai transformuotomis formomis. Todėl tiltu, jungiančiu Antiką ir moderniąją Graikiją, tapo graikų kalba – „namelis varganas“, gerokai pakitęs nuo Homero laikų, tačiau vis dėlto atliekantis bent simbolinės jungties tarp Antikos ir modernybės vaidmenį.

Ypač aktyviai XX a. pr. Graikijoje reiškėsi poetai siurrealistai, kurių programos esmė ir buvo bandymas sujungti prancūziškąjį, šiuolaikinės Graikijos ir Antikos paveldą. Kaip minėjau, šis darbas yra daugiau pristatomojo pobūdžio, todėl jame bus trumpai aptartos pagrindinės siurrealizmo (ir vienos svarbiausių XX a. literatūros figūrų apskritai): siurrealizmo pradininko Andrėjo Embiriko įnašas, šiek tiek dėmesio skirta Niko Engonopulo tapybai ir poezijai. Nobelio premijos laureato Odisėjo Elyčio kūryba išsamiau analizuojama nebus, nes siurrealistiniu galima laikyti tik pirmąjį jo rinkinį. Vėlesnėje kūryboje veikia tam tikros iš siurrealizmo atsineštos technikos, galime atpažinti siurrealistinį vaizdavimo būdą, tačiau tai būdinga visam „postsurrealistiniam“ modernizmui, ne vien Elyčiui⁸.

Andrėjas Embirikas (1901–1975) yra ne tik Graikijos siurrealistų manifesto autorius, bet ir vertėjas, fotografas, literatūros kritikas bei pirmasis šalies psichiatras. Studijavo Atėnų universitete ir Londono Karališkajame koledže, o nuo 1926 iki 1935 m. gyveno Paryžiuje, kur ir įsiliejo į siurrealistų bendruomenę. Aršus komunistas, laiškuose tėvui prisipažinęs, kad marksizmą ir leninizmą laiko savąja religija⁹. Pirmasis šalies psichoanalitikas, aktyviai veikęs iki 1951 m.

1935 m. Embirikas perskaitė paskaitą Atėnų universitete „Apie siurrealizmą“ (gr. *Περὶ σουρεαλισμοῦ*), kurios tekstas tapo ir Graikijos siurrealistų manifestu. Lektorius aršiai puolė graikų inteligentiją, kaltindamas ją „alergine reakcija prieš bet kokias naujoves“¹⁰. Embirikas vartojo tarptautinį žodį *σουρεαλισμός*, o ne graikiškesnį puristišką atitikmenį

---

⁸ Pvz., sapnai Mišelio Biutoro „Permainoje“, filmas „Miego mokslas“ (rež. Michel Gondry, 2006, Prancūzija).

⁹ Χρυσανθόπουλος, 2012, 86.

¹⁰ Βαγγέλης Χατζηβασιλείος, *Η σουρεαλιστική βόμβα*, prieiga internetu: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=147268>

υπερεαλισμός¹¹. Pasisakydamas kalbos klausimu, Embirikas teigė, kad siurrealistai gali priimti senosios, bizantinės, katarėvusos ar demotinės graikų kalbos ypatybes – visas, kurios tik atrodo tinkamos tekstui. Jo paties tekstai kalbiniu požiūriu labai įdomūs ir sudėtingi – jų heterogeniškumas yra absoliučiai neperduodamas jokia kita kalba. Embirikui pavyko graikų kalbos diglosiją paversti poetikos dalimi. Minėtoje paskaitoje jis referavo į 1924 ir 1929 m. André Bretono manifestus, karštai gynė automatinio rašymo idėją¹². Lygindamas dada ir siurrealizmą, išvelgė nemenką pastarojo pranašumą, nes jis esąs „psichologiškai teisingesnis“¹³. Produktivi atrodo išvalga, kad „vienintelė dadaizmo teorija yra teorijos neigimas“, o siurrealistai, šiaip ar taip, turėjo bent šiokių tokių supratimą, ką jie nori išreikšti savo naujuoju vaizdavimo būdu¹⁴.

Nikas Engonopulas priklauso tai pačiai poetų kartai, kaip ir Andrėjas Embirikas ir Odisėjas Elytis. Graikų literatūrologijoje ji vadinama 1930 m. karta, nes maždaug tuo metu jos atstovai pradėjo aktyviai rašyti. Ji laikoma pačia ryškiausia naujosios graikų literatūros karta, pasauliui davusia net du Nobelio premijos laureatus – Georgą Seferį (1900–1971) ir Odisėją Elytį (1911–1996). Janis Ritsas (1909–1990) buvo apdovanotas Lenino premija.

Nikas Engonopulas vaikystę praleido Konstantinopolyje, o mokyklą baigė Paryžiuje. Prancūzų kalbą mokėjo taip gerai, kad vėliau net rašė ja eilėraščius. Taigi siurrealizmą jis pažinojo tiesiogiai, ne iš nuogirdų, nes bendravo su Paryžiaus intelektualais ir puikiai žinojo intelektualines ir menines madas. Šeima norėjo, kad jis taptų daktaru, bet pats N. Engonopulas užsirašė į Atėnų Vaizduojamųjų menų mokyklą. 1940–1941 m. kariavo Albanijos fronte, buvo vokiečių paimtas į nelaisvę ir išgyveno darbo koncentracijos stovyklą. Grįžęs į Graikiją, dėstė, tapė, rašė. 1954 m.

---

¹¹ Manoma, kad būtent dėl jo paskaitos tarptautinis žodis *συπερεαλισμός* Graikijoje įgavo neigiamą konotaciją – siurrealistiškai vadinami visi dalykai, atrodantys kvaili ir nesuprantami (panašiai kaip lietuvių kalboje nesuprantamos kalbos sinonimas kažkodėl yra kinų kalba, o negražus raštas vadinamas hieroglifais). Būtent dėl šios konotacijos daugelyje mokslo darbų renkamas terminas *υπερεαλισμός*. Ibid

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Suprantu, kad pasakymas „nori išreikšti“ skamba retrogradiškai šiais visuotinės autoriaus mirties laikais, tačiau reikia nepamiršti, kad siurrealistai apie autoriaus mirtį net nesusapnavo. Komunikacija jiems buvo svarbi, ir jie ne kartą tai pabrėžė, kalbėjo apie meno „koreliaciją“ su pasauliu. Mes, žinoma, galime analizuoti jų tekstus, nekreipdami dėmesio į pačių siurrealistų išsakytą ideologiją – tai visiškai įmanoma, esu atlikusi Odisėjo Elyčio teksto semiotinę analizę.

atstovavo Graikijai 27-ojoje Venecijos bienalėje, skirtoje siurrealistų dalei. Kadangi buvo vienintelis Graikijos tapytojas siurrealistas, kultūros ministras jį specialiai išsikvietė ir liepė nutapyti tiek paveikslų, kad jie užimtų visą paviljoną. Nikas Engonopulas atliko šį Heraklio žygdarbį ir į bienalę išsiuntė 78 darbus¹⁵.

Eilėraščiai pirmąkart išspausdinti 1938 m., tais pačiais metais pasirodė ir rinkinys „Nesikalbėkite su vairuotoju“. Rinkinys sulaukė itin priešiškų reakcijų. Engonopulas buvo kaltinamas panieka tradicijoms ir vyresniųjų kūrybos parodijavimu. Kitos knygos, pasirodžiusios po karo, buvo sutiktos iš esmės palankiai, o 1957 m. N. Engonopulas net apdovanotas I laipsnio Valstybine meno premija. Reikia pripažinti, kad pirmajame rinkinyje vyravo šokiravimo poetika, ardanti bet kokią įprastą prasmę ar net jos galimybę. Ji priminė net ne tiek siurrealistinį sapniškumą, kiek dadaistinį eksperimentavimą. Būdingas rinkinio eilėraštis – „Eleonora“.

ELEONORA¹⁶

*for hands she hath none, nor
eyes, nor feet, nor golden
Treasure of hair.*

(frontalus vaizdas)

jos plaukai yra kaip kartonas
ir kaip žuvis
jos dvi akys yra
kaip vienas balandis
jos gerklė
yra kaip pilietinis karas
(Ispanijoje)
jos kaklas yra raudonas
žirgas
jos rankos
yra
kaip garsai
drėgname
miške

---

¹⁵ Πῶργος Κεντρωτής, Νίκος Εγγονόπουλος: οἱ ἄγγελοι στὸν παράδεισσο μιλοῦν ἐλληνικά... Συνεντεύξεις, σχόλια καὶ γνώμες, Αθήνα: ὕψιλον / βιβλία, 1999, 17.

¹⁶ Νίκος Εγγονόπουλος, Ποιήματα, Τόμος Α', Αθήνα: Ίκαρος, 1990, 41–44. Vertimas autorės.

jos dvi krūtys yra
kaip mano tapyba
jos pilvas yra
Beltandro ir Chrisantzos
istorija
Tobijaus
istorija
asilo
vilko ir lapės
istorija
jos lytis
yra
šaižus kauksmas
vidudienio
ramybėje
jos šlaunys yra
paskutinės
atošvaistės
nuo rimtai besidžiaugiančių
kelininkų volų
jos abu keliai
Agamemnonas
jos dvi garbinamos
mažos
pėdos
yra žalias
telefo-
nas su raudonais
veizolais

(vaizdas iš nugaros)

jos plaukai
yra
žibalinė lempa
kuri dega
rytą
jos pečiai
yra
manųjų
aistrų
kūjis
jos liemuo

yra
jūros
akiniai
apgaulingų
ideogramų
plūgas
švilpia liūdnei
ant jos liemens
jos klubai
yra
žuvų klėjai
jos šlaunys
yra
kaip
žaibavimas
jos mažučiai kulnai
nušviečia
rytinius
slogius
sapnus

o galiausiai
ji yra
moteris
pusiau
jūros arkliukas
ir pusiau
vėrinys
o gal dar
tegu būna
iš dalies pušis
ir iš dalies
keltuvas

Reikia pažymėti, kad eilėraštis iš esmės tapybiškas. Daugelis kritikų pabrėžia esmišką literatūros ir tapybos ryšį siurrealizmo kontekste. Nenuostabu, nes sapnišką logiką geriausiai galima perteikti vaizdu, patalpinant daugybę iš esmės realistiškų detalių nerealiuose kontekstuose, arba žodžiu, ardant įprastus pasakymus iš realiai egzistuojančių elementų kuriant naują tikrovę. Tapybiškumo šiam konkrečiam eilėraščiui suteikia ne tik siurrealizmui būdingas daiktinis konkretumas (realis), bet ir minimi žuvų klėjai, naudojami paveikslams restauruoti, be to, „jos dvi

krūtys yra / kaip mano tapybą“. Taip Engonopulo nutapytos krūtys atrodo paveiksle „Kleopatra“¹⁷:

Jos pabrėžtinai didelės, o speneliai labai ryškiai raudoni ir savo forma netgi primena kokio nors egzotiško augalo žiedą. Be abejo, tai susiję su erosu, kuris graikų siurrealistams buvo vienas svarbiausių jų tekstus (ir vizualinius, ir žiodinius) konstituojančių elementų. Pasak tyrinėtojo Diamandžio Anagnostopulo, poetai siurrealistai eros jėgą supranta kaip dvasinio ir poetinio atsinaujinimo šaltinį, o šis atsinaujinimas veda į minties laisvę. Todėl įsimylėjęs žmogus suprantamas kaip bylojantis tiesą¹⁸. Eleonoros kaip šventosios

ir tuo pat metu mylimosios vaizdinį sutvirtina epigrafas – ištrauka iš anglų poeto mistiko Algernono Charles'o Swinburne'o eilėraščio „Piligrimai“, kurio pirmajame posme ryškinamas atsidavimas Mergelei Marijai ne tik kaip šventajai, bet ir kaip širdies damai (angl. *your lady of love*). Išvertus sakinį, kurio dalis yra epigrafas, gauname maždaug tokią mintį: „Nes rankų ji visai neturėjo, nei akių, nei lūpų, nei auksinio / Plaukų lobia, nei veido, nei formos; bet mes / Tai mylime, mes žinome ją gražesnę už viską esant“¹⁹. Vizija gražesnė už realybę, nes ji atveria „antrinių būsenų“ pasaulį, o erosas sujungia jį su „pirminių būsenų“ pasauliu. Per erosą siurrealistai tikėjosi pasiekti siurrealybę, t. y., absoliučios vienovės būklę.

Kitas siurrealybę priartinantis dalykas, kurį išskiria D. Anagnostopulas, yra mitas²⁰. Mitas irgi teigia pasaulio vienovės, darnaus ir tvarkingo kosmo, supratimą. Graikų mitologijoje visi dievai sudarė vieną šeimą, jie turėjo vaikų su žmonėmis ir t. t. Vadinasi, visas pasaulis buvo susijęs

¹⁷ Paveiksiai iš www.engonopoulos.gr, žiūrėta 2014 02 12, ir iš www.zografiki.gr, žiūrėta 2014 08 31.

¹⁸ Διαμάντης Αναγνωστόπουλος, «Η λειτουργία της ιεροποιημένης γυναίκας στο υπερρεαλιστικό πεδίο», *Σύγκριση / Comparison* 2003 (14), 119.

¹⁹ Charles Algernon Swinburne, „*The Pilgrims*“: „For hands she hath none, nor eyes, nor lips, nor golden / Treasure of hair, nor face nor form; but we / That love, we know her more fair than anything.“ Prieiga internete: <http://www.poetryfoundation.org/poem/174567>

²⁰ Αναγνωστόπουλος, 2003, 119.

vienokiais ar kitokiais giminystės ryšiais. Pasak Anagnostopulo, mitologinėje vaizduotėje moteris siejama su motinyste, vaisingumu, pilnatve, ir būtent tokį jos traktavimą perima siurrealistai²¹. Gebėjimas teikti gyvybę yra mistiškas dalykas, todėl dažniausiai figūratyviai pasirodančios moterys siurrealistinėje graikų poezijoje – Euridikė ir Mergelė Marija, nes jos savotiškai sujungia gyvenimo ir mirties bei atitinkamai dieviškąją ir žmogiškąją plotmes²².

Poezijoje Engonopulą labiau domino jau aptartas mito, meno ir eroso ryšys, o daugelis tapybos darbų yra skirti graikiškumo, helėniškumo, tapatybės temai. Pats Engonopulas ne kartą tai yra pabrėžęs, sakydamas, kad jis tapo Tėvynei, o rašo sau²³. Aišku, to nereikia absoliutinti, nes jo poetika, kaip ir kitų siurrealistų, remiasi prielaida, kad žmogaus tapatybė yra esmiškai iracionali. Šis suvokimas ateina ir iš Freudo pasąmonės tyrinėjimų, ir iš Nietzsche's partikuliarizmo, kurį ypač eksplotavo dadaistai²⁴. Kalbant pačia bendriausia prasme, visa poezija yra kuriama žmogaus ir apie žmogų, todėl ir tapatybė joje implicitiškai ar eksplicitiškai nagrinėjama. Lygiai taip pat ir tapyboje daug erotiškumo – ką reiškia vien jau minėtos Kleopatros krūtys.

Tapyboje akivaizdus minėtas graikų kultūros palimpsestiškumas. Viename paveiksle gali koegzistuoti ir savitą meninę tikrovę sudaryti Antikos, Bizantijos, venecijietiškojo ir turkiškojo paveldo bei šiuolaikiniai elementai. Toks elementų heterogeniškumas ir kontekstų, aplinkos keistumas primena Freudo „perkėlimo“ ir „kondensavimo“ idėjas sapnų analizėje.

Kaip matome, Engonopulo tapyba ir poezija nėra negatyvi. Netgi priešingai – jose bandoma surasti „graiko“ ar „žmogaus“ bendrumą, da-

²¹ Αναγνωστόπουλος, 2003, 130.

²² Αναγνωστόπουλος, 2003, 130.

²³ Νίκος Εγγονόπουλος, *Ποιήματα*, Τόμος Α', Αθήνα: Ίκαρος, 1990, 151.

²⁴ David Hopkins, *Dada and Surrealism: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press, 2004, 98.

lykus, kurie jungtų į bendruomenę. Tai gali būti erotinė patirtis, mitas, kultūros keliasluoksniškumas ir tų sluoksnių pažinimas, iškėlimas iš pasąmonės gelmių, susiliejimas su aplinka ir t. t.

Bene svarbiausia iki pat mūsų dienų figūra – Odisėjas Elitis, 1979 m. Nobelio premijos laureatas, tapytojas, poetas, eseistas, teoretikas, koliažų kūrėjas. Gimė 1911 m. Heraklijone, Kretoje. Tikroji pavardė – Odisėjas Alepudelis. Slapyvardį „Elytis“ (gr. *Ελύτης*) kritikai linkę interpretuoti taip: „El“ – kaip *ελπίδα* (liet. „viltis“), *ελευθερία* (liet. „laisvė“), *Ελλάδα* (liet. „Graikija“), taigi trys svarbiausieji žodžiai, *υ* – „graikiškiausia raidė“. 1914 m. su šeima persikraustė į Atėnus, į Pirėjo uostą. Vasaros atostogas dažnai praleisdavo Lesbo (Mitilėnės) saloje, todėl kai kurie kritikai linkę teigti, kad Egėjo jūros salų kraštovaizdis paliko pėdsakus jo poezijoje²⁵. Vėliau Atėnų universitete studijavo teisę. Pats svarbiausiais gyvenimo metais įvardijo 1935 m., kai susipažino su Embiriku. Dar po kelerių metų susipažino su Seferiu – artimu Ezros Poundo draugu.

„Tikru“ siurrealistu laikyti Eličio negalima. Pirmieji jo poezijos rinkiniai yra smarkiai paveikti Embiriko ir Engonopulo, bet vėliau jo poezija perauga vienos srovės ribas. Dėl apimties reikalavimų tepakomentuosiu trumpą trieilį iš ciklo „Septyni naktiniai septyneiliai“:

Visi kiparisai rodo vidurnaktį

Visi pirštai

Tylą²⁶

Kiparisas – Graikijoje itin paplitęs augalas. Graikų folklore susijęs su mirtimi: Egėjo jūros salose, kurių kraštovaizdis, pasak kritikų, ir apajįstamas Eličio tekstuose, paplitęs prietaras, kad negalima miegoti po kipariso šešėliu, nes miegant medis įsisiurbs šaknimis į galvą ir ištrauks

²⁵ Λίνος Πολίτης, *Ιστορία της νεαελληνικής λογοτεχνείας*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1985, 294.

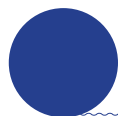
²⁶ Οδυσσέας Ελύτης, «*Επτά νυχτερινά επτάστοιχα*», *Προσανατολισμοί*, prieiga internetu: <http://www.elytis.edicypages.com/526351158870/531483158870>. Vertimas autorės.

smegenis. Be to, šio medžio forma primena *pirštą*, kuris rodo *tylą* – įsi-vaizduokime prie lūpų pakeltą pirštą, kai sakome: „Šššš...“ Kodėl kiparisai rodo vidurnaktį, irgi nesunku atsakyti – vidurnaktį minutinė ir valandinė laikrodžio rodyklės sueina į vieną liniją, kuri primena į dangų kaip Dievo pirštas rodantį kiparisą arba *pirštą*, pakeltą prie lūpų ir rodantį *tylą*. Taigi šiame nedideliame fragmente suliejami trys įvaizdžiai – kipariso, piršto ir sutampančių laikrodžio rodyklių. Jie sudaro vientisą sustingusios aki-mirkos, kuri yra kartu pabaiga ir pradžia, vaizdą, ir savo ruožtu kontras-tuoja su antrąja septyneilio dalimi – link žvaigždžių keliaujančiu žvilgsniu. Kelių dalykų suliejimas primena jau minėtą Freudo kondensaciją sapnuose, o žvilgsnis, žiūrėjimas – esminis modernizmo topas. Svarbu ne emocija, realybė ar psichologija, bet vaizdas, metafora. Iš esmės visą modernizmą galima laikyti bandymu naujai pamatyti pasaulį. Ne etika, o estetika buvo laikoma didžiausiu žmogaus pasiekimu²⁷. Sudėtingą vaizdo konstravimą, mokykliškai vadinamą vaizdingumu arba spalvingumu, Elitis išlaikė iki pat savo poetinės karjeros pabaigos ir mirties 1996 m.

Taigi siurrealistinės poezijos konstravimo principai gali būti lyginami su tapybos konstravimo principais – daiktai ar jų detalės patalpinamos į jiems nebūdingus kontekstus, taip įgaudami naujų prasmių ir sukurdami sapniškumo, siurrealumo įspūdį. Menas – būdas naujai pažvelgti į pasaulį. Tai banalūs ir žinomi dalykai, būdingi visam „tarp-tautiniam“ modernizmui. Tačiau graikų siurrealizmas įgavo savitas formas, laikydamasis pozityvios programos – per mitą ir erosą siekė atkurti, iš naujo suformuoti susiskaidžiusią modernaus subjekto (būtent graiko) sąmonę. Poezijoje ir dailėje bandoma aprėpti visas graikų kultūros ir istorijos plotmes – mitologinę, Antikos, Bizantijos, Venecijos, okupacijų, išsivadavimo, nacionalizmo, modernybės, jas derinant su erotiškumu, ir taip atskleisti tuo metu aktualią palimpsestišką „graikiškumo“ esmę.

---

²⁷ Peter Childs, *Modernism*, London: Routledge, 2000, 18.

CZESŁAWO MIŁOSZO KŪRYBA HANNAH ARENDT POLITINĖS FILOSOFIJOS KONTEKSTE: VILNIUS – POLIS BE VARDŲ?

KAROLIS DAMBRAUSKAS

Aptardama Marcelio Prousto kūrybą, Julia Kristeva yra teigusi, jog autoriaus kovą su skaldančiu laiku tam tikra prasme galima laikyti galynėjimusi su modernybės padariniais. Anot jos, Proustui „rūpi įkurti pasaulį, kuriame jo skaitytojai gali ateiti ir bendrauti lyg jie būtų šventose vietose: pasaulį, kuriame jie gali atrasti darną tarp laiko ir erdvės ir kuriame jų svajonės gali būti realizuotos, vietą, kurios taip trūksta moderniojoje tikrovėje.“¹ Šia prasme atrodo suprantamas paplitęs kūrinio „Prarastojo laiko beiėškant“ (1913–1927) lyginimas su katedra. Kristeva taip pat pažymi, jog Proustas pratęsia Homero laikus siekiančią tradiciją pasakoti apie socialinį pasaulį, tačiau šią tradiciją jis kiek sušvelnina, „susiedamas ją su projektu, tradiciškai priklausančiu „poezijai“, t. y. atminties eksploracija“, ir su projekto centre esančiu „AŠ“, „atskleidžiančiu idėjas ir vaizdinius, atmintyje atkuriančiu skonius, kvapus, prisilietimus, atgarsius, pojūčius, pavyduliavimus, susierzinimus, širdgėlas ir džiaugsmus, jeigu jam pasiseka juos artikuliuoti“.² Pasiūlydamas mums atminties vietą, Proustas drauge pasiūlo ir „aukščiausio sudėtingumo laipsnio dvasinį pasaulį kaip draugišką lokaciją – sakralios bendruomenės vietovę – kur skaitymo mylėtojai gali susitikti.“³ Remdamiesi Kristevos pasiūlytu Prousto kūrybos interpretacijos pavyzdžiu, teigiančiu, jog autoriaus kūryba išskylanti kaip modernybėje pasigendama sakrali vieta, kaip paskutinė katedra, bandysime, pasitelkdami kai kurias Hannah Arendt politinės filosofijos idėjas, apmąstyti Czesławo Miłoszo kūrybą politiniu požiūriu. Daroma avantiūristiška prielaida, jog Miłoszo kūryba, taip pat kaip ir Prousto „Prarastojo laiko beiėškant“ atveju, pasiūlo mums ypatingą vietą, tik, skirtingai nei katedros atveju, čia skaitytojas patenka į antikinę

¹ Julia Kristeva, *Proust and the sense of time*, Columbia University Press, 1993, 6.

² Kristeva, 1993, 6.

³ Kristeva, 1993, 7.

agorą, į savotišką daugiabalsį antikinio polio atitikmenį senosios Lietuvos tradicijas menančiame Vilniuje.

Aptardami literatūrinį Miłoszo Vilnių, negalime nepaminėti fakto, kad autoriaus atliekama praeities Vilniaus meditacija jo kūrinuose steigia poetinį miesto konstruktą. Šis poetinis Vilniaus tekstas, rašytojo kūryboje gimsta iš skausmingos miesto praeities apmąstymų, vykstančių dialogo, santykio su čia kadaise gyvenusiais ir atminties į sąmonę vėl grąžintais žmonėmis pagrindu. Rašytojo kūryboje susiduriame su tuo, kas paprastai vadinama miesto (mito) poetika arba geopoetika⁴. Geopoetiniuose tekstuose centrinę vietą užima tam tikra vieta, tampanti pasakojimo objektu. Tokios vietos, anot mokslininkų, nėra tik pasyvi erdvė, jos gali būti ir kultūros vystymosi priemonė⁵. Esama nuomonių, kad tam tikra erdvė leidžia suprasti, kaip mes kuriame savo pasaulį. Kad geriau suvoktume konkretų geopoetinį kraštovaizdį mums, kaip jau minėjome, reikalingos papildomos istorijos, politinės ir kitokio pobūdžio žinios⁶. Čia prisiminkime garsųjį naujojo ir senojo vilniečių Tomo Venclovos ir Miłoszo dialogą apie Vilnių. Jį skaitant, į akis krinta pirmiausia tai, kad Venclovai šis miestas pirmiausia – architektūra, kai Miłoszui Vilnius – tai sava tradicija, savi namai ir, ypač svarbu, žmonės. Rašytojas savo ir savo miesto likimą pasakoja (tiek minimame dialoge, tiek ir savo kūryboje) pasitelkdamas kitų žmonių biografijas. Prisiminus Aristotelio teiginį, kad žmogus yra politinis ir mąstantis gyvūnas, ši normalumo galimybė įgauna aiškesnį turinį – tai toks Vilnius, kurio pasakojimas pirmiausia referuoja ne į kultūros artefaktus (pvz. architektūrą), o į žmones, jų istorijas ir individualius pasakojimus. Tad nenuostabu, kad Miłoszo kuriama literatūrinė Vilniaus vieta skaitytojo patirčiai pirmiausia atsiveria kaip žmonių gyvenama erdvė.

Viename rašytojo kūrinių, poemoje „Miestas be vardo“, Miłoszo vaizduojamas miestas atsiveria kaip vardo neturinti erdvė, miestas, kuris

---

⁴ Mindaugas Kvietkauskas, „Vilniaus Geopoetika: Czesława Miłoszo poema Miestas be vardo ir jos rankraščiai“, in: *Czesława Miłoszo kūryba: modernioji LDK tradicijų tąsa*: [straipsnių rinkinys], sudarytojas Mindaugas Kvietkauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, 299 p.

⁵ David Bodenhamer, „The Potential of Spatial Humanities“, in: *The Spatial Humanities: GIS and the Future of Humanities Scholarship*, Bodenhamer D. J., Corrigan J., Harris T. M. (eds.), Bloomington: Indiana University Press, 2010, 16.

⁶ Irina Frey, *Literarische Topographie Mitteleuropas: Mitteleuropa aus der Sicht von Andrzej Stasiuk und Juri Andruschkowytch*, Grin: Verlag für akademische Texte, 2011, 7.

tiesiog yra. Čia norėtusi persokti poemos turinį – prie jo dar grįšime – ir iškart aptarti poemos pabaigą. Taigi poemos pavadinimas nurodo, kad miestas neturi vardo – to iš esmės politinio bendrai žmonių gyvenamos ir patiriamos erdvės atributo. Logiška būtų manyti, jog toks vardas turėtų būti siekiamybė. Tai parodo ir nuolatinis įvairaus laikotarpio Vilniaus vaizdų ir figūrų vaizdavimas greta Mirties slėnio (angl. „Death Valley“). Šis išdžiūvęs druskos ežeras tarsi laiko hermetiškai uždarytą miesto aboliutą, kuris galėtų atgyti, tačiau tam pasakojimas turi materializuotis politinėje sferoje, turi atsirasti auditorija, kurios dėmesį patrauktų pasakotojo kalbėjimas, kuri atsilieptų į pasakotojo geismą surasti „geidžiamą žodį“ miestui pavadinti ir išvesti Vilnių iš Hado karalystės naujam pavasariui (poemoje matomas Persefonės bičių įvaizdis ar dioniziškos eisenos, ženklinančios pavasarį, miesto atgimimą⁷). Tačiau autorius – ne ideologas, jis negali primesti „savo“ vardo.

Mažėjantis pilies bokštas viršum lūpų kaugės ir dar vos
girdima, gal Mocarto Requiem, muzika.

Standžioje šviesoje judinu lūpas, beveik pradžiugdamas, kad
nebesusideda geistas žodis⁸.

Cituojamo vertimo autorius yra Almis Grybauskas, tačiau poemą yra vertė ir Jurgis Blekaitis. Savosiose „Vertėjo pastabos“ jis aptaria vertimui paties Miłoszo pateiktus kūrinio komentarus:

„Keliais atvejais Milošas išreiškia mintį, kad kai kurios temos nėra jo pasirenkamos, tai jos renkasi autorių. Taip poetas kitur kalba apie mirusius, kurie reikalauja rašyti apie jų gyvenimą, – tarsi vedžioja poeto plunksną. Taip jis kalba ir apie miestą, kuris patiki save „jau tik jam vienam“ (kitų jo meto kolegų nebėra), kad išreikštų jo visą pilnybę ir esmę. Taip suteiktų jam vardą. Bet poetui tai sunki našta – ne vien aukštas pasitikėjimas. Tai pilna kartėlio dovana. Kaip jau buvo užsiminęs 10-to skyrelio pradžioje „Nepavaizduota, neišsakyta“, taip dabar baigdamas jis prisipažįsta negalįs skaudžios patirties paversti harmonija. Miestas lieka be vardo. Lieka eilė tikslų, sausų škiečių portretai, dalykiškų, grubokų, ironiškų, pa-

⁷ Czesław Miłosz, „Miestas be vardo“, in: Czesław Miłosz, *Rinktiniai eilėraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, 125.

⁸ Czesław Miłosz, „Miestas be vardo“, in: Czesław Miłosz, *Rinktiniai eilėraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, 125.

tetiškų, net mistiškų („juodi kunigaikščių šaltiniai katedros požemiuos“). Portreto nėra, ir Vilnius tolsta su Requiem muzika.“⁹

Galima būtų patikėti tuo, kas pasakyta. Tačiau poemoje girdimas Mozarto „Requiem“ niekada nebuvo baigtas – autorius mirė, nespėjęs jo užbaigti, o šį jo kūrinį vėliau užbaigė kompozitoriaus mokinys Franz Xaver Süssmayr. Tad kaip turėtume suprasti poemos pabaigoje „beveik pradžiungantį“, kad nesusideda geidžiamas žodis, eilėraščio literatūrinį „aš“? Savo pastabose Blekaitis pažymi, kad „visas Milošo tekstas pilnas užuominų, aliuzijų tiek asmeninių, tiek istorinių bei literatūrinių, ir tiktai į kai kurias iš jų yra raktas. Kai kurias paaiškino pats Česlovas Milošas [...]. O kitos užuominos turi ir likti užuominomis: intriguojančiomis juo labiau, nes lieka neatskleistos. Tai dalis Milošo stiliaus.“¹⁰ Poemos rankraščius tyrinėjęs Mindaugas Kvietkauskas yra pastebėjęs, jog autorius svarstė daugybę „geidžiamo“ žodžio alternatyvų: „Tačiau paskutiniuoju savo polifoninės poemos akordu Miłoszas apsirinko ne atsisveikinimo, ne gedulo, ne kančios, ne jokį, o būtent geidžiamą žodį. Ne prarastosios tikrovės gedėjimą, o jos grįžimo ir atgimimo geismą. Šį geismą lydi Miłoszo tikėjimas poezijos žodžio galia – ne tik atsisveikinti ir atminti, bet ir atkurti mirusią tikrovę bei jos vardus naujam gyvenimui.“¹¹ Toks rašytojo tikėjimas poetinio žodžio galia negali nereikšti pasitikėjimo skaitytoju. Tad kas, jeigu Miłoszas palieka miestą nepavadintą sąmoningai, tikėdamas, jog kiekvienas įsitraukęs į miesto paieškas gali atrasti savo autentišką vardą ir kūrinio pabaigą? Walteris Benjaminas yra pažymėjęs, kad pasakojimo esmę puikiai supratęs dar pirmasis graikų pasakotojas, čia jau mūsų minėtasis Herodotas, kurio pasakojimams būdingas neinformatyvumas drauge yra ir jo pasakojimų neužbaigtumo ir ilgaamžiškumo sąlyga. „Pasakojimas – anot Benjaminio, skirtingai nei informacija, – savęs neišseikvoja. Jis išlaiko ir sutelkia savo jėgas ir gali išleisti jas net ir po ilgo laiko.“ Jis, anot autoriaus, „primena grūdų sėklas, kurios šimtmečiu gulėjusios aklinau uždarytuose rūmuose ir iki šios dienos išlaikiu-

---

⁹ Jurgis Blekaitis, „Vertėjo pastabos“, in: *Matmenys*, Chicago: Illinois, 1982, Nr. 44, 55.

¹⁰ Blekaitis, 1982, 50.

¹¹ Mindaugas Kvietkauskas, „Vilniaus Geopoetika: Czesławo Miłoszo poema Miestas be vardo ir jos rankraščiai“, in: *Czesławo Miłoszo kūryba: modernioji LDK tradicijų tąsa*: straipsnių rinkinys, sudarytojas Mindaugas Kvietkauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, 187.

sios daigumą.¹² Tad ar negalėtų poemoje regimas miestas būti tuo Benjamino minimu grūdu, kurio savo atminties dėka nepameta pasakotojas Miłoszas? Galbūt rašytojas numanė, kad grūdo daigumas priklauso nuo aplinkos, į kurią jis patenka. Taip priartėja atsakymas į eilėraščio pradžioje užduodamą klausimą „Kas pašlovins šį bevardį miestą?“. Tas, kas įdės pastangų ir atspės jo vardą. Poemos neužbaigtumas/atvirumas leidžia dalyvauti miesto vardo paieškose. Perskaičius kūrinį ir paklausus, kodėl rašytojas nebesijaudina dėl to, kad geidžiamas žodis nesusideda, turime vėl grįžti prie teksto, kurį mums pasiūlo rašytojas. Sugrįžę „antrajam skaitymui“ įsiveliame į hermeneutinį žaidimą drauge su visais poemoje sutinkamais personažais ir detalėmis. Ieškodami TO vardo, turime kalbinti šios palimpsestiškos poetinės tikrovės vardus.

Tad ką grįžę galime pasakyti apie šios poetinės tikrovės vidų, kokia ji? Viktorija Daujotytė ir Kvietkauskas yra pastebėję: „Viena pagrindinių Milošo poemos „Miestas be vardo“ linijų – ryšio su dingusiu miestu ieškojimas, į nebūtį panirusios tikrovės kalbinimas, ieškant vardo jai pašaukti ir kartu su ja atsisveikinti. „Miestas be vardo“ pasirodo kaip Milošo minėtas mitinis centras, širdis, matecznik, kur vienu metu egzistuoja daugybė praeities klodų, detalių, balsų – kitaip tariant, praeities absoliutas.“¹³ Paminėtasis terminas „*matecznik*“ (liet. gūžtelynas), nurodo į Adomo Mickevičiaus kūrinį „Ponas Tadas“¹⁴. Panašų gūžtelyną matome ir Miłoszo poemoje „Miestas be vardo“. Vilnius čia iškyla kaip absoliuti miesto erdvė, su visais Vilniaus ir miesto apskrity atributeis: miesto pasakotoju, pasirodančiu pirmosiose poemos eilutėse („Kas pašlovins šį bevardį miestą“¹⁵), pilietine visuomene (poemos pradžioje minimi Pėdsekių ir Valkatų universitetiniai sambūriai, kuriems tarpukariu priklausė

---

¹² Walter Benjamin, „The Storyteller: Reflection on the Works of Nikolai Leskov“, in: *Illuminations*, translated by Harry Zohn, edited by Hannah Arendt, New York: Schocken Books, 1969, 90.

¹³ Viktorija Daujotytė, Mindaugas Kvietkauskas, *Lietuviškių Česlovo Milošo kontekstai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, 212.

¹⁴ Skyriuje „Diplomatija ir medžioklė“ pavaizduotoje žydo smuklėje, kurioje regime po mišų susirinkusią, tabaką uostančią ir visuomeninius reikalus aptarinėjančią „pilnos sudėties“ visuomenę: nepaisant luominių skirtumų, už vieno stalo Mickevičius čia susodina žydą smulkininką, bernardiną dvasininką, ekonomą, valstiečius, kunigaikštiškos kilmės bajorus ir smulkiuosius šlėktas. Ši žydo smuklė čia iškyla kaip biblijinis Nojaus laivas, kuriame gabenami visi visuomenės ir tradicijos elementai (žydiški, ir krikščioniški). Matomas visas skirtingų kultūrinių pradų hibridas.

¹⁵ Czesław Miłosz, „Miestas be vardo“, in: Czesław Miłosz, *Rinktiniai eilėraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, 117.

pats Miłoszas), viešosiomis miesto erdvėmis (minimi Paneriai ir Markučiai – pagrindinės filomatų išvykų vietos), tragedijų vietomis (Paneriai buvę ir holokausto vieta), savo herojais (poemoje minimas Kazimieras Kontrimas, buvęs VU bibliotekininkas, vienas žymiausių XIX a. Vilniaus šubravcų, slaptas daugiakalbio, kunigaikštytės Vilniaus patriotas), miesto širdimi – universitetu (paminimas universiteto Observatorijos kiemas „Bibliotekoje po bokštu, papuoštu ženklais zodiako“).

Kūrinyje taip pat minimi ir pagrindiniai autoriaus likimo posūkius ženklinę įvykiai ir vietos („Pildosi pagaliau čigonės pranašystė“ – kartą Miłoszui Vilniaus čigonė išbūrusi brangiai kainuosiančią šlovę; kūrinio pabaigoje prisimenama ir Arsenalo gatvė – dabartinė Vrublevskio g., – paskutinė rašytojo gyvenamoji vieta Vilniuje prieš sovietinę okupaciją), matomi ir ryškiausi miesto poetai, kurių tradicija yra sekama (netiesiogiai paminimas Mickevičius „miręs prie Bosforo“). Rašytojas užsimena apie jo jaunystei svarbius paminėti „Polonistų ratelį“ ir „Originaliosios kūrybos sekcijas“ – universiteto laikų sambūrius, žyminčius jo literatūrinio kelio pradžią. Poemoje (VI-osios dalies pradžioje) matome ypač akcentuojamą vieną svarbiausių senojo Vilniaus viešojo gyvenimo apraiškų – Uoliojo lietuvio ložę – savotišką miesto agorą ar parlamentą, į kurį užsuka ir poemos „aš“, minimos kitos svarbios istorinės vietos (pvz. Bazilijonų vienuolynas, kuriame kalintas Mickevičius, regėjo Žagary poetinės grupės veiklos pradžią); regimi ir tradiciniai, miesto gyvenimo ritmui būdingi renginiai (kasmetinė Kaziuko mugė, kuri čia regima kaip amžinojo miesto gyvenimo forma: „Ne Teismo diena, o kermošius prie upės“). Dėmesio sulaukia ir „žemasis“ miesto gyvenimo dėmuo („Auštant ilgom eilėm važiuoja šūdvežiai ir magistrato / tarnautojai prie užkardų į terbas renka muitą“), miesto pramogos („Taškydamiesi ratais „Kurjeris“ ir „Vikrusis“ plaukia / pasroviui į Verkius...“), religinio kulto vietas („Petro ir Povilo angelai nuleidžia sunkius vokus...“). Be dėmesio nelieka ir tiesiog neatsiejamas žydiškasis Vilniaus pasaulis („Barzdota su peruku sėdi prie kasos ponია Sara Klok“ – minima Sara Klok yra reali istorinė asmenybė, viena žydų kvartalo prekeivių, kurios krautuvėlėje rašytojas kadais pirkęs mokyklinės prekes).

Nors Miłoszas daug kur yra minėjęs, kad tarpukariu Vilnius buvęs iš esmės lenkiškas ir žydiškas miestas ir kad lietuviai jame tesudarę 2 proc. visų miesto gyventojų, tačiau, likdamas ištikimas vaizduojamai tikrovei,

rašytojas neaplenkia ir šio mažo, tačiau lygiai svarbaus lietuviškojo miesto segmento (matome iš lietuviškų mišių Šv. Mikalojaus bažnyčioje namo skubančią Römerių tarnaitę Barborą). Matydami šį Miłoszo atminties steigiamą Vilniaus gūžtelyną, galėtume teigti, jog jo atminties ambicijos yra totalinės – jei jau prisiminti, tai viską. Taip jo poezija galimai tampa atsvara postmoderniųjų laikų totalinei užmarščiai. Vienas iš gausybės postmodernizmo interpretatorių Fredericas Jamesonas yra minėjęs, jog postmodernybei būdingas kapitalizmo sukeltas istorijos jausmo išnykimas bei atminties susilpnėjimas¹⁶. Ir čia Miłoszui, mūsų atminčiai gražinančiam praeities Vilniaus žmones, galimai tinka taiklus vieno prancūzų literatūros kritiko ir istoriko Emilėio Fagueto konservatyviems mąstytojams priskirtas „praeities pranašų“¹⁷ epitetas. Jis nekonstruoja tikrovės, o, atvirkščiai, siekia šios tikrovės kruopštaus paliudijimo, todėl jo kūryboje „pranašaujamos“ detalės yra svarbios ieškant Vilniaus tikrovės vardo. Lygindami literatūrinę Vilniaus ir antikinio polio erdves, galėtume paklausti, ar polis yra atminties miestas ir ar tokia absoliučios atminties erdvė primena polio erdvę? Atmintis nėra pagrindinis polio principas, tačiau be jos polio egzistencija taip pat nėra įmanoma. Be atminimo ir jo suteikiamo amžinybės matmens bet koks veiksmas ir laisvas pasirodymas – anot Arendt, pagrindiniai politikos principai – netektų prasmės. Tad atmintis pati savaime nenulemia erdvės politiškumo, tačiau dalyvauja jo steigtyje ir palaikyme.

Svarbūs šio gūžtelyno kompoziciniai principai. Visos jo detalės yra svarbios, nes visos yra paliudijamos. Šiame liudijime nėra jokios sąmoningos diskriminacijos (žinoma, tai autorinė, mielőiška Vilniaus versija). Poemos autoriaus atminties vykdomame judesyje išskylantis geopoetinis miesto vaizdinys suteikia erdvę laisvam visų praeities įvykių, objektų ir faktų pasirodymui, ne konstruoja juos pagal savo įnorį, o atminties vedinas rekonstruoja įvykius ir daiktus, kurių kadaise būta mieste. Autoriaus pasakojimas neturi prievartinio ideologinio pobūdžio. Sąmoningai nėra siekiama, pavyzdžiui, miesto pagražinti ar nudailinti, atmetant kokius nors „nereikalingus siužetinius atsišakojimus“. Atvirkščiai, siekiama kiek įmanoma detalesnio ir centruotesnio tikrovės paliudijimo. Žinoma,

¹⁶ Frederic Jameson, *Kultūros posūkis: rinktiniai darbai apie postmodernizmą (1983–1998)*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002, 231 p.

¹⁷ Robert Nisbet, *Konservatizmas*, Vilnius: Pradai, 1993, 38.

ne be kliuvinių: pats Miłoszas nujautė tokių savo pastangų ribotumą: „juk mano atmintis, tokia ištikima ir gerbianti detalę, yra taip supjaustyta, jog, bijodama galinčio atsinaujinti skausmo, tuštuma paverčia ištisus metus ir periodus.“¹⁸ Tai komplikuoja pasakojimo rišlumą. Visgi rašytojo atmintis nėra visai neveikli ir mitopoetinė kūrinio erdvė yra konstruojama sąlyginai laisvai. Kuo gi svarbus šis rašytojo laisvai kuriamas Vilniaus pasakojimas? 2000-aisiais metais sakytoje kalboje Vilniaus miesto bendruomenei autorius akcentuoja poreikį stengtis ne apvilkti miestą kurios nors tautos rūbu, o labiau paisyti pačios miesto tikrovės, bandyti matyti jį kitų akimis, taip mezgant empatišką ryšį su juo:

„Nežinau, apie ką šiandien mąsto Vilniaus lietuviai, ypač poetai ir prozininkai. Išskyrus pavienes išimtis, jie čia yra atvykėliai, todėl negali išvengti nekėlę tam tikrų klausimų dėl savo tapatybės. Dabar sąmoningai paliesiu be galo drastišką reikalą. Sentimentalus patriotizmas juos skatina džiaugtis ir triumfuoti atgavus senąją Lietuvos sostinę. Jie ieško lietuviškumo pėdsakų po polonizacijos apnašomis ir didžiuojasi lietuviška architekto Gucevičiaus kilme. Bet juk kartu jie žino, kad visa tai paviršutiniška, tai tik žodžiai, skirti viešumai, ir kad kiekvienas savyje turi įveikti daug sunkesnę problemą: kaip visą šį palikimą pripažinti savu, kaip įsijungti į ištisinę šio miesto kartų grandinę. Tai padaryti galima tik ieškant tiesos, ir ne tik tiesos apie datas ir įvykius, bet ir tiesos apie atskirų čia gyvenusių žmonių jausmus. Galbūt kriterijum čia galėtų pasitarnauti sugebėjimas įsijausti ir jo dėka parašyta, pavyzdžiui, kokio nors XVI a. stačiatikių pirklio ar 1820 m. masonų ložės „Uolusis lietuvis“ biografija. Baigdamas savo pranešimą pasiremsiu pavyzdžiu, kuris rodo, kaip sunku yra suvokti tiesą, jeigu tai svetima, kito žmogaus tiesa.“¹⁹

Būtent šioje vardų galerijoje, šiame vardų gužtelyne ir galima rasti daugybę kandidatų, iš kurių biografijos perspektyvų ir galėtume papasakoti miesto istoriją. Apibendrindami galėtume sakyti, jog autoriaus pozicija laisvai nuo bet kokių ideologinių „užsakymų“ miestą vaizduoti tokį, kokiu jis mano jį buvus, savyje talpina tokio paties laisvo, t. y. politiško santykio su esama miesto tikrove galimybę. „Miestas be vardo“ pasiūlo ieškoti miesto vardo, atliekant savo išankstinių nuostatų „redukciją“.

¹⁸ Czesław Miłosz, *Ulro žemė*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 15.

¹⁹ Czesław Miłosz, „Vilnius“, in: Alfredas Bumblauskas, Grigorij Potašenko, Šarūnas Liekis, *Naujasis Vilniaus perskaitymas: didieji Lietuvos istoriniai pasakojimai ir daugiakultūris miesto paveldas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, 166.

Tačiau galbūt miesto vardo problema yra daug gilesnė, koduojanti daug sudėtingesnius iššūkius nei vien vardo miestui suradimas? Čia vėl grįžtame prie tos pačios problemos, tik kiek kitu kampu. Tomas Venclova yra atkreipęs dėmesį, kad, kalbant apie Miłoszo prikeliamą miesto realybę, visų pirma pažymėtinas šios „realybės kalbos (tiksliau sakant, kalbų) prikėlimas iš nebūties.“²⁰ Vilnius visuomet buvo polilogiškas, tad uždavinys rasti bendrą miesto kalbą kelia skirtingų kalbų dialogo uždavinį. Galbūt pirmiau nei surasime vieną žodį mums reikia siekti atgauti visą miesto–teksto formuojamą kalbą, jam būdingą logos. Juk panašų patarimą naujesiems vilniečiams duoda ir pats rašytojas, sakydamas, jog, siekiant savojo ryšio su šiuo miestu, jį turime megzti per ryšius su kažkada čia gyvenusiais žmonėmis, t. y. ne ideologiškai, o dialogiškai arba politiškai. Belieka tik priminti, kad Antikoje žmogus buvo įvardijamas kaip politinis gyvūnas, o jo politiškumą nulėmė būtent logos – kalbos ir/arba mąstymo – sugebėjimas. Mąstymo, kuris geriausiai išsiskleisdavo dialoge su kitais piliečiais svarstant viešuosius reikalus, stygiuje anot Arendt, kaip tik ir glūdi atsakymas į klausimą „unde malum?“²¹, kuris, beje, kankinęs ir patį Miłoszą²². Arendt teigimu, būtent šio žmogaus gebėjimo atsisakymas ir tampa banaliojo blogio pagrindu.²³ Galiausiai jau pati poezija, kurios pagrindinė „statybinė medžiaga“ yra mintis ir žodis, logos²⁴, pati mitopoetinė rašytojo mums pateikiamo polilogiško Vilniaus prigimtis kviečia mus mąstyti, tarsi primena mums, kad naudotumėmės šiuo savo prigimtinio, tam tikra prasme politinio gebėjimu.

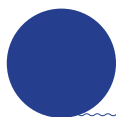
²⁰ Tomas Venclova, *Pertrūkis tikrovėje: straipsniai apie literatūrą ir kultūrą*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, 405.

²¹ Liet. „Iš kur blogybė?“

²² Žr. Czesław Miłosz, *Ulro žemė*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, 31.

²³ Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, New York: The Viking Press, 1965, 312 p.

²⁴ Gr. „Žodis, kalba, mintis, sąvoka, protas, mokslas“.

NUO MORETUM IKI PESTO: TRUMPAS ĮVADAS Į SENOVĖS ROMĖNŲ KULINARIJĄ

GINTARAS DAUTARTAS

Sulaukęs kvietimo skaityti pranešimą studentų mokslinėje draugijoje, ilgai galvojau apie galimą temą. Kartoti pranešimo apie graikų muziką nebenorėjau, ilgainiui nuo šios temos atitolau, o bakalauro darbas buvo tik begimstąs. Tačiau, kadangi muzika yra mano neišsipildžiusi svajonė, o kalbotyra – ta sritis, kurioje viskas yra labai rimta ir reikia įtemptai dirbti, nusprendžiau pakalbėti apie tai, kas grįžus namo padeda atsipalaiduoti, taigi apie romėnų kulinariją. Besidomėdamas romėnų virtuve, atradau tris jos panašumus su senovės graikų muzika. Visų pirma, kalbant apie Antikos kultūrą, abu šie dalykai tendencingai praleidžiami. Dažniausiai apsiribojama pasakymais „senovės Graikijoje muzika buvo labai svarbi“ bei „senovės Romoje kulinarija buvo labai svarbi“, ir viskas. Antra, tiek senovės graikų muzika, tiek romėnų kulinarija iš tiesų buvo labai svarbūs kultūriniai reiškiniai, padarę didžiulę įtaką vėlesniais laikais: viduramžių choralų dermės buvo sukurtos senųjų graikiškų dermių pagrindu, šitaip prasidėjo ilga ir sudėtinga Vakarų Europos muzikos evoliucija, o senovės romėnų kulinarija yra šiuolaikinės italų ir net tam tikra prasme prancūzų virtuvės pamatas. Trečia, daugelis įsivaizduoja, kad senovės graikų muzika yra tai, ką išgirsti būtų įdomu, tačiau nelabai malonu – dešimties minučių daugiau nei pakanka. Panašiai yra ir su senovės romėnų kulinarija. Tiems, kurie visiškai nėra susidūrę su Antika, tai galėtų pasirodyti labai įdomus ir mistiškas kultūrinis reiškinys, tačiau tiems, kurie daugiau domėjosi ir skaitė antikinių tekstų, pavyzdžiui „Satyrikoną“, turėjo susidaryti įspūdis, kad romėnų kulinarija yra blogiausias dalykas, kurį gali patirti žmogaus skrandis. Būtent šį mitą ir bus bandysime sugriauti šiame pranešime.

Kalbant apie senovės romėnų kulinariją, pirmiausiai būtina aptarti šaltinius. Svarbiausias ir išsamiausias šaltinis yra Apicijaus *De re coquinaria* (liet. „Apie maisto gaminimą“) – didžiulis IV a. po Kr. receptų katalogas, kurį sudaro dešimt knygų. Tačiau šis šaltinis kelia ir daugybę

keblumų. Visų pirma, egzistuoja vadinamasis Apicijaus klausimas (kaip analogija Homero klausimui): kadangi dauguma katalogo receptų yra parašyti skirtingu stiliumi, manoma, kad juos užrašė skirtingi autoriai skirtingais laikotarpiais ir tik vėliau sudarytas katalogas buvo priskirtas Apicijui, apie kurį kaip istorinį asmenį taip pat mažai žinoma. Antra, dauguma receptų yra lakoniški, kaip pavyzdį galima pateikti receptą ungurio padažui iš dešimtos knygos:

„Ius in anguilla: piper, ligusticum, apii semen, anethum, rhus Syriacum, caryotam, mel, acetum, liquamen, oleum, sinape et defritum“. (10.3.1)

„Padažas unguriui: pipirai, gelsvė, saliero sėklos, krapai, Sirijos žagrenis, palmių vynos, medus, actas, žuvies padažas, aliejus, garstyčios ir saldus vynos“.

Kitas šio recepto variantas (10.3.2.) teturi vienintelį papildomą žodį – „*coques*“ (liet. „virk“), tačiau nei laikas, nei tvarka, pagal kurią reikėtų sumaišyti produktus, nenurodyti. Nė viename recepte nėra nurodytos nei proporcijos, nei kiekiai. Visa tai rodo, kad Apicijaus *De re coquinaria* veikiau buvo darbo gairės, skirtos patyrusiems profesionaliems virėjams, o ne „tikra“ šiuolaikinę primenanti receptų knyga. Tai kelia ypač daug teksto supratimo problemų, nes Antikos laikų virėjui savaime suprantami dalykai šiandienos skaitytoją verčia interpretuoti.

Kitas svarbus romėnų kulinarijos šaltinis yra Katono vyresniojo *De argicultura* (liet. „Apie žemdirbystę“). Šiame traktate, skirtame žemės ūkiui, nuo septyniasdešimt ketvirto paragrafo prasideda trumpas paprastų romėniškų valgių sąrašas. Nors jame taip pat nėra nurodyta proporcijų, instrukcijos žymiai išsamesnės negu Apicijaus. Šaltinio svarbus ir savo archajiškumu. *De re coquinaria* atspindi vėlyvosios Romos imperijos rafinuotą kulinariją, o Katono receptai – respublikos laikotarpiui būdingą paprastumą bei rūstumą: įvairios košės, paplotėliai, duona, pyragai. Iš tikrųjų šie receptai ir yra ta grynoji romėniška kulinarijos forma, kurią vėliau, po Pūnų karo, pakeitė daug egzotiškesni Graikijos ir Artimųjų Rytų skoniai.

Kiti rašytiniai šaltiniai yra Kolumelos (I a. po Kr.) *De re rustica* (liet. „Apie kaimą“), kuris yra žymiai mažesnis negu pirmieji – kelis receptus galima rasti tik dvyliktoje knygoje, bei Plinijaus vyresniojo (I a. po

Kr.) *Naturalis Historia* (liet. „Gamtos istorija“), kuriame dažniau aptinkami patiekalų aprašymai negu receptai.

Toliau verta aptarti svarbiausius prieskonius ir produktus, kuriuos vartojo romėnai. Apicijaus knygos pabaigoje yra vadinamieji Vinidarijus fragmentai (lot. *Excerpta a Vinidario viro inlustri*). Šių fragmentų pradžioje autorius pateikia netrumpą sąrašą produktų, „kuriuos reikia turėti namie, kad netruktų prieskonių“:

BREVIS PIMENTORVM

quae in domo esse debeant
ut condimentis nihil desit:

Crocum, piper, zingiber, lasar, folium, baca myrtae costum, cariofilum, spica Indica, addena, cardamomum, spica nardi.

De seminibus hoc: papaver, semen rutae, baca rutae, baca lauri, semen anethi, semen api, semen feniculi, semen ligustici, semen erucae, semen coriandri, cuminum, anesum, petroselinum, careum, sisama.

De siccis hoc: lasaris radices, menta, nepeta, salvia, cupressum, origanum, iuniperum, cepa gentima, bacae thymi, coriandrum, pyrethrum, <folia> citri, pastinaca, cepa ascalonia, radices iunci, anethum, puleium, cyperum, alium, osprea, samsucum, innula, silfium, cardamonum.

De liquoribus hoc: mel, defritum, caroenum, piperatum, passum.

De nucleis hoc: nuces maiores, nucleos pineos, amygdala, aballana.

De pomis siccis hoc: damascena, dactilos, uvam passam, granata.

Haec omnia in loco sicco pone, ne odorem et virtutem perdant.

Produktų sąrašas labai ilgas, todėl nusprendžiau atrinkti tik pačius svarbiausius produktus, kurie sutinkami beveik kiekviename recepte ir komentuoti tik tuos, kurie šiandien vartojami rečiau, arba išvis nebevartojami.

1. *Satureia* – dašis.
2. *Thymum* – čiobrelis.
3. *Apium* – salieras.
4. *Ligusticum* – gelsvė. Šiais laikais gelsvė naudojama žemiai rečiau, todėl dauguma šiuolaikinių senovės romėnų receptų interpretacijų siūlo šį augalą pakeisti petražole.
5. *Laurus* – lauras. Romėnai maisto gaminyje naudojo tiek lauro lapus,

ties sėklas, ir šiuo augalu gardindavo tiek sūrius, tiek saldžius patiekalus.

6. *Careum* – kmynas.

7. *Cuminum* – giminingas kmynui prieskonis, plačiai vartojamas rytų virtuvėje – kuminas.

8. *Coriandrum* – beveik visuose romėnų receptuose sutinkamas prieskonis – kalendra. Kaip ir laurą, romėnai vartojo tiek kalendros sėklas, tiek lapus.

9. *Menta* – mėta. Kaip ir šiuolaikinėje graikų virtuvėje, romėnų kulinarijoje mėta buvo naudojama sūriams patiekalams, o ne desertams gardinti.

10. *Piper* – pipirai.

11. *Laser* – begalis (bent jau tokį vertimą pateikia žodynai). Tai labiau į piktžolę nei į prieskoninę žolę panašus augalas, skleidžiantis nelabai malonų kvapą. Kulinarijoje romėnai naudojo šio augalo sakus, tačiau dėl besaikio jų vartojimo šis prieskoninis augalas išnyko greičiausiai dar iki Plinijaus jaunesniojo laikų. Pagrindinė jo paskirtis buvo suteikti patiekalui aštrų pikantišką skonį, todėl dauguma šiuolaikinių interpretacijų siūlo begalį pakeisti svogūnu arba kartais česnaku.

12. *Ruta* – rūta. Nors augalas tikrai nėra išnykęs, dabar jo vartojimą kulinarijoje sunku įsivaizduoti, kadangi rūta yra labai nuodingas augalas (verta prisiminti ir jos stiprias kontraceptines savybes), ir dar nepaprastai karti. Dėl to menkai suprantama, kokių būdu romėnai galėjo šį augalą naudoti kaip prieskonį, tuo labiau, kad niekur nėra paliudyta jokių ypatingų rūtos apdirbimo būdų, kurie galėtų panaikinti jos nuodingąsias savybes. Todėl romėniškus receptus išbandyti trokštančiam skaitytojui ar skaitytojai nuoširdžiai patariama šį prieskonį tiesiog praleisti.

13. *Oleum* – aliejus. Kadangi senovės Romoje nebuvo jokio kito aliejaus, išskyrus alyvuogių, receptų originaluose aliejus niekada nespecifikuojamas.

14. *Acetum* – actas. Kaip ir alyvuogių aliejaus atveju, romėnai gamino ir naudojo tik vyno actą.

15. *Vinum* – vynas.

16. *Melum* – medus.

17. *Passum* – razinų vynas. Šleikščiai saldus razinų skonio alkoholinis gėrimas, kurį šiais laikais dažniausiai galima pakeisti razinų nuoveru. Įdomu tai, kad tiek medus, tiek passum buvo naudojami sūriams patiekalams skaninti. Be to, dažniausiai jie naudoti drauge, o neretai pride-

dant dar ir datulių. Dėl to aiškėja, kodėl kaip prieskonis buvo reikalinga rūta. Pažvelgus į iki šiol išvardintus prieskonius, matyti, kad romėnų patiekalams buvo būdingi visi keturi skoniai: rūgštumą suteikdavo actas ir vynas, sūrumą – vadinamasis *garum* padažas, saldumą – medus ir *passum*, o kartumą suteikdavo rūta. Visus šiuos prieskonius galima aptikti tame pačiame recepte. Gaminant patiekalą svarbiausia buvo medaus ir *passum* skonis ir kvapas, jų saldumas buvo tik šalutinis dalykas, kurį sūriuose patiekaluose ir turėjo atsverti rūta. Taigi šiuolaikiniuose romėnų patiekalų variantuose, norint suteikti kartumo, rūtą galima pakeisti mažiau nuodingu augalu – piene.

18. *Garum* – pats svarbiausias romėnų kulinarijoje naudotas pagardas – žuvų padažas. Tai yra graikiškos kilmės pagardas, kurį, kaip spėjama, graikai perėmė iš Kretos, ką rodo neaiškos kilmės žodis *γάρον*. Patys romėnai dažniau šį padažą vadindavo lotynišku žodžiu *liquamen*. Tai yra skaidrus, gintaro spalvos, labai sūrus žuvies skonio padažas. Jį gaminavo specialiuose atviruose baseinėliuose, į kuriuos supildavo smulkias žuvis, druską ir palikdavo saulėje trims mėnesiams. Per tą laiką žuvis fermentuodavosi ir baseinėlių paviršiuje kondensuodavosi šis padažas. Tačiau, kol jautresnių nervų skaitytoja(s) mintyse visam laikui nepasmerkė romėnų kulinarijos, o eksperimentuoti nebijanti(s) skaitytoja(s) nenusivylė, kad nesugebės šio padažo pasigaminti namuose, skubu nuraminti, kad šiuo metu itin populiariose Tolimųjų Rytų virtuvėse, ypač Tailando, taip pat egzistuoja fermentuotas žuvies padažas *nam pla*, kurio gamavimo procesas labai primena romėniškąjį. Specifinį *garum* kvapą mini ir patys romėnai: vienoje Marcialio epigramoje išjuokiamas toksai Flakas, nepabijojęs bendrauti su mylimąja, ką tik ragavusia šio padažo – tą patį šiais laikais galima pasakyti apie česnaką arba gorgonzolos sūrį. Stiprus česnako kvapas tikrai nėra malonus, tačiau česnakas plačiai vartojamas gaminant maistą. Be to, šiuolaikinėje Italijos kulinarijoje taip pat naudojamas produktas, kuris tiek savo funkcija, tiek gamavimo būdu primena senąjį žuvies padažą – tai ančiuviai. Ančiuvių filė yra dažnas pagardas Viduržemio jūros patiekaluose, ji gaminama fermentuojant išvalytas žuvis jūros druskoje, jos paskirtis – suteikti patiekalui sūrumo bei pikantrišką žuvies kvapą. Tiesa sakant, gali būti, kad sūdyti ančiuviai yra tiesioginis romėniškojo *liquamen* atitikmuo vėlesniais laikais. Dėl to šiame straipsnyje atrodo tikslinga interpretuojant receptus vietoje žuvų padažo

nurodyti sudytus ančiuvius.

Dabar, apgynus romėnų kulinarijos teisę į žuvų padažą bei žuvų padažo teisę egzistuoti, galima pereiti prie autentiškų romėnų receptų. Kadangi, kaip minėta, niekada nenurodomos produktų proporcijos, o gaminimo instrukcijos ne visada būna užtektinai išsamios, pirmiausiai bus pateikiamas originalo tekstas lotynų kalba, tuomet pažodinis vertimas, o toliau šio recepto interpretacija bei jo moderni versija.

Pirmasis receptas, kuris ir įkvėpė šio pranešimo pavadinimą, yra Kolumelos paliudytas *moretum*.

QUEM AD MODUM MORETUM FACIAS. Addito in mortarium satuireiam, mentam, rutam, coriandrum, apium, porrum sectivum aut, si id non erit, viridem cepam, folia lactucae, folia erucae, thymum viride, [vel] nepetam, tum etiam viride puleium et caseum recent<em> et salsum. Ea omnia pariter conterito acetique piperati exiguum permisceto; hanc mixturam cum in catillo composueris, oleum superfundito.

ALITER. Cum viridia, quae supra dicta sunt, contriveris, nuces <iu>glan-des purgatas, Quantum satis videbitur, interito acetique piperati exiguum permisceto et oleum infundito. – (Columella De re rustica, 12.59)

KAIP GAMINTI MORETUM. Į grūstuvę įdėk dašių, mėtų, rūtų, kalendrų, salierų, džiovintų porų (arba, jei tokių nėra, šviežiai priskintų), salotos lapų, gražgarsčių lapų, žalių čiobrelių, [arba] katžolių, puliejų ir šviežio bei sūraus sūrio. Visa tai vienodai sugrūsk, šiek tiek įliejęs acto bei įbėręs pipirų išmaišyk. Šį mišinį, kurį į dubenėlį sudėjai, aliejumi apipilk.

KITAIP. Kuomet žalumynus, kurie prieš tai susakyti, būsi sugrūdęs, išvalytų gilių (arba graikinių riešutų – aut. past.), kiek atrodo pakankama, įtrupink, šiek tiek įliejęs acto ir įbėręs pipirų išmaišyk, apšlakstyk aliejumi.

Įdomu tai, kad tiek produktų pobūdžiu, tiek gaminimo procesu *moretum* primena šiuolaikinį itališką pesto padažą, kilusį iš Genujos regiono. Tradiciškai pesto sudaro bazilikai, česnakas, kietas sūris (*Parmigiano Reggiano*), kedro riešutai ir aliejus, tačiau sutinkama daugybė šio recepto variacijų iš gražgarsčių, špinatų, pusiau kieto ožkos sūrio, migdolų, graikinių arba anakardžių riešutų. Todėl daug svarbesnė recepto sudėtis: žalumynai, sūris, riešutai ir aliejus. O panašią matome romėniškame *moretum*. Be to, abiejų patiekalų pavadinimai yra analogiški: *moretum* nurodo į indą *mortarium* (liet. „grūstuvė“), kurioje jis buvo gaminamas, o pes-

to į gaminimo veiksmą iš *pestare* (liet. „grūsti“). Dėl to neabejotina, kad šiuolaikinis pesto padažas atsirado tiesiogiai iš senovės romėnų *moretum*. Kadangi, kaip ir priklauso romėniškiems receptams, Kolumela nenurodo tikslių proporcijų, atrodo tikslinga vadovautis šiuolaikinio jo atitikmens receptūra: sauja sūrio (*caseus recens et salsus* – minkštas pasūdytas sūris, todėl geriausia naudoti pasūdytą varškę arba rikotą), sauja graikinių riešutų, trys saujos minėtų žalumynų (rūtą pakeitus pienių lapais), žiupsnelis pipirų ir šaukštas acto. Vienintelis skirtumas yra aliejaus kiekis. Pesto tradiciškai gaminamas sumaišant padažą su dideliu kiekiu aliejaus, tačiau Kolumela nurodo tik apipilti mišinį aliejumi gaminimo pabaigoje (prieš patiekiant). Todėl *moretum* labiau primena ne padažą, o užtepėlę.

CUCURBITAS MORE ALEXANDRINO: elixatas cucurbitas exprimis, sale asparagus, in patina compones. teres piper, cuminum, coriandri semen, mentam viridem, laseris radicem. suffundes acetum. adicies caryotam, nucleum, teres. melle, aceto, liquamine, defrito et oleo temperabis, et cucurbitas perfundes. cum ferbuerint, piper asparagus et inferes. – (Apicius, 3. 4.)

MOLIŪGAI ALEKSANDRIETIŠKAI: išvirtus moliūgus nusunk, druska apibarstyk, į keptuvę įdėk. Įmaišyk pipirus, kuminą, kalendros sėklas, šviežias mėtas, begalio šaknį. Užpilk acto. Įpilk palmių vyno, įberk riešutų, išmaišyk. Atseikėk medaus, acto, žuvų padažo, saldaus vyno bei aliejaus ir moliūgus apipilk. Kai išvirs, pipirais apibarstyk ir patiek.

Virdami moliūgai suminkštėja, todėl juos išvirus, kaip iš pradžių galima suprasti skaitant originalų receptą, ir dar po to ištroškinus, iš viso to išeitų košė. Dėl to pradžioje tikriausiai juos reikia tik apvirti. Apvirtą moliūgą (dviems asmenims reikia maždaug pusės vidutinio dydžio moliūgo) supjausčius skiltelėmis reikia kepti įkaitintoje keptuvėje įberus pusę arbatinio šaukštelio šviežiai maltų pipirų, arbatinį šaukštelį kumino, arbatinį šaukštelį kalendros sėklų, pusę saujos šviežių mėtų bei smulkiai sukapotą pusę didelio svogūno, ką patartina naudoti vietoje begalio šaknies (žinoma, prieš tai reikia nepamiršti įpilti alyvuogių aliejaus). Tuomet ant keпамų moliūgo skiltelių užpilti valgomąjį šaukštą vyno acto. Vietoje *caryotam*, o tai veikiausiai yra Indijoje augančių cukrinių palmių *Caryota mitis* vynas, siūloma įberti arbatinį šaukštelį nerafinuoto cukranendrių cukraus, nes iš šių palmių taip pat gamintas nerafinuotas cukrus. Po to

įberti saują kedro riešutų ir viską išmaišyti. Atskirame inde sumaišyti arbatinį šaukštą medaus, valgomąjį šaukštą vyno acto, 4–6 smulkiai sukapotas ančiuvų filė, 200 ml saldaus vyno ir šaukštą aliejaus. Ši mišinį užpilti ant moliūgų ir patroškinti apie dešimt minučių. Prieš patiekiant apibarstyti šviežiai maltais pipirais.

GLOBOS SIC FACITO. Caseum eum alica ad eundem modum misceto. Inde quantos voles facere facito. In ahenum caldum unguen indito. Singulos aut binos coquito versatoque crebro duabus rudibus, coctos eximito, eos melle unguito, papaver infriato, ita ponito. – (Cato De agricultura, 79)

RUTULIUS GAMINK TAIP. Sūrio ir kruopų vienodą kiekį sumaišyk. Iš to padaryk tiek [rutulių], kiek nori. Į karštą puodą riebalus sudėk. [Rutulius] po vieną arba po du kepk ir dažnai vartyk dviem mentelėm, iškepusius išimk, juos medumi apipilk, aguonomis apibarsty. Šitaip patiek.

Paskutinis receptas šiame straipsnyje, kaip ir priklauso, yra desertas. Kaip ir moretum atveju, šiame recepte naudojamas minkštas šviežias sūris, todėl patartina naudoti arba varškę, arba rikotą (500 g). *Alica* yra rupiai malti speltos grūdų miltai, ką šiandien nesunkiai galima rasti daugumoje parduotuvių, tačiau kaip pakaitalą galima naudoti ir manų kruopas. Visa tai sumaišius rankomis suformuoti nedidelius rutuliukus. Gilioje keptuvėje įkaitinti aliejų. Gali būti, kad Katonas žodžiu *unguen* nurodo gyvulinės kilmės riebalus, nes tuo metu alyvuogių aliejus dar nebuvo taip gausiai vartojamas. Rutuliukus kepti aliejuje nuolatos vartant, kol jie apskrus iš visų pusių. Likusios gairės yra pakankamai aiškos: iškeptus rutuliukus apipilti medumi ir apibarstyti aguonomis.

Pabaigoje svarbu paminėti, kad, nors palyginus receptus, pateikiamus visuose minėtuose šaltiniuose, matyti didžiulis kultūrinis skirtumas tarp paprastų kaimiškų Katono laikų valgių ir rafinuotų Apicijaus patiekalų, o tai verčia suabejoti, ar išvis įmanoma apibrėžti vieningą senovės Romos kulinariją (šią pastabą pranešimo skaitymo metu taikliai išsakė Dr. Audronė Kučinskienė), tą patį galima pasakyti ir apie šiuolaikinę italų virtuvę, kur ne tik atskiri regionai, bet net atskiros šeimos turi išskirtinai tik jiems būdingą kulinarinę tradiciją. Tą patį galima pasakyti ir apie prancūzų ar ispanų kulinariją (ar, juo labiau, apie pačią Ispaniją kaip vientisą valstybę). Nors Romos, visos imperijos kulinarijos tradicijų

centro, virtuvė buvo eklektiška, o vien tai, kad visi šie receptai surinkti viename leidinyje, kuris atstovauja vienam, lygiai taip pat eklektiškam, kraštui, rodo, kad juos vienija bendras faktorius, bent tiek, kiek jis vienija visą Romą.

NUORODOS:

Cato De agricultura:

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Cato/De_Agricultura/home.html

Apicius De re coquinaria: (originalo tekstas)

http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost04/Apicius/api_intr.html

(vertimas į anglų kalbą)

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Apicius/home.html>

Columella De re rustica: <http://www.thelatinlibrary.com/columella.html>

Pass the Garum (šiuolaikinės receptų interpretacijos): <http://pass-the-garum.blogspot.co.uk>

LITERATŪRA:

1. Solomon, J. (1978), „Tracta: A Versatile Roman Pastry“, in: *Hermes* 106. Bd. H. 4, 539–556.

2. Edwards, J. (2001), „Philology and Cuisine in De Re Coquinaria“, in: *The American Journal of Philology*, Vol. 122. No. 2, 255–263.

3. Curtis, R. I. (1983), „In Defence of Garum“, in: *The Classical Journal*, Vol. 78, No. 3, 232–240.

4. Schmeling, G. (1970), „Trimalchio's Menu and Wine List“, in: *Classical Philology*, Vol. 65, No. 4, 248–251.

SKONIO POLITIKA: KAS IR IŠ KO MOKA ATSKIRTI GERAS KNYGAS?

GABRIELĖ GAILIŪTĖ

Stebint plika akimi, susidaro įspūdis, kad Lietuvos literatūros gyvenime esama didžiulio atotrūkio tarp literatūros profesionalų – visų pirma rašytojų, bet taip pat kritikų, ekspertų, vadybininkų, – ir „galutinių vartotojų“, tai yra, skaitytojų. Savaime tas atotrūkis galėtų būti tiesiog natūralus skirtingų interesų, išsilavinimo, aplinkos ir pasaulėžiūros padarinys, jei ne viena esminė išlyga: finansiškai profesionali literatūra ir visa, kas su ja susiję, pavyzdžiui, kritika arba leidyba, yra visiškai priklausoma nuo skaitytojo. Skaitytojas arba pats yra pirkėjas, tai yra, sumoka už literatūros profesionalų darbą savo paties pinigais, arba yra mokesčių mokėtojas, ir tuomet finansuoja visą literatūrinę veiklą per valstybės biudžetą. Tačiau – ir čia vis dar kalbu apie įspūdį ar nuojautą, kuri gali būti ir klaidinga ar nepagrįsta – profesionalai į skaitytoją dažnai žiūri su tam tikra arogancija ar net panieka: skaitytojai nieko neišmano, jie labiausiai mėgsta popsą, šlamštą, rašliavą, o rimtus autorius ir galias knygas nepelnytai ignoruoja. Dar daugiau, net ir valstybės parama ją gaunantiesiems visada atrodo per menka, neteisingai skirstoma, teikiama ne tiems, ne už tai, ne tokiais principais, kokiais reikėtų, o leidėjai, savarankiškai uždirbantys, parduodami savo kuriamą produktą – pasidavėliai, bedvasiai kapitalistai, pavertę nežemišką vertybę – meną paprasčiausia preke, lyg jis būtų kokie skalbimo milteliai. Žinoma, norint tokį įspūdį paversti mokslinio tyrimo objektu, reikia ieškoti, kaip tą objektą apibrėžti santūresniais teoriniais terminais – šitaip ir atradau „skonio politikos“ sąvoką. Ją pasiskolinau iš Georgo Steinerio knygos *Tikrosios esatys*¹. Steineris kalba apie kanoną – senamadišką sąvoką pačios šiuolaikiškiausios literatūros teorijos požiūriu, bet, mano galva, labai produktyviai reabilituotiną būtent tokia prasme, kaip jis pats ją suvokia, ir ypač kontekste tokių šalių, kaip Lietuva, kur

¹ George Steiner, *Tikrosios esatys: ar mūsų kalbėjime kas nors glūdi?*, iš anglų kalbos vertė Laimantas Jonušys, Vilnius: Aidai, 1998.

būtent valstybinė kultūros politika yra tokia įtakinga. Steineris kanoną ir kanonizaciją – tai yra, įtraukimą į kanoną – sieja visų pirma su švietimu: kanonas yra tai, kas perduodama augančiai kartai, viena vertus, kaip vertybė savaime, kita vertus, kaip atskaitos taškas, pagal kurį bus vertinama ateities literatūra. Tiesa, pats Steineris kanonizaciją laiko „dissertacijų kiekį“, tai yra, visų pirma turi galvoje aukštąjį mokslą, o man atrodo, kad bent jau Lietuvos kontekste turbūt tiksliau būtų žiūrėti į vidurinių mokyklų ir gimnazijų programas, nes būtent jos yra paskutinis švietimo etapas, bendras visiems piliečiams, kurie paskui moka mokesčius ir bendromis jėgomis finansuoja visą literatūrinį gyvenimą. Taigi, kanonas ir jo sudarymas ir yra skonio politikos objektas. Tačiau labai svarbi prielaida, kylanti iš steineriškos kanono sampratos, yra tai, kad kanonas sudaromas, vadovaujantis skoniu, tai yra, iš prigimties subjektyvia, net jei išsilavinimo ar aplinkos paveikiama ir formuojama, nuostata apie tai, kas literatūroje yra vertinga. Kitaip sakant, skonio politika yra kas kita negu galios žaidimai ir įvairių kapitalo rūšių dalybos, kuriomis literatūros vertinimo procesus apibrėžia sociologinės ir marksistinės kilmės teorijos – joje ne siekiama išitvirtinti pageidaujamose literatūros lauko pozicijose, o vadovaujamasi savo literatūrinėmis vertybėmis. Be abejo, tai nereiškia, kad įvairūs neliteratūriniai veiksniai – visų pirma asmeniniai ir profesiniai žmonių santykiai – neturi jokios įtakos ar yra nereikšmingi. Tyrimo tikslas ir yra pamėginti iš viešai matomų vertinimų rekonstruoti tą skonį – lūkesčius, su kuriais knygos imamos skaityti ir kurie paskui lieka patenkinti arba ne. Šiuo metu yra surinkti duomenys apie beveik 500 knygų, parašytų beveik 200 autorių: kas laimi literatūros premijas, kas verčiama į užsienio kalbas, apie ką rašomos mokslinės publikacijos ir studentų baigiamieji darbai, kam skirta valstybės parama leidybai, kas ir kaip dažnai pasiskolinama iš bibliotekų? Šį sykį iš tų duomenų išskiriau tris sroves, kurias pristatysiu iš pradžių kiekvieną atskirai, o paskui pamėginsim pažvelgti, kada ir kaip jos susilieja. Pirmoji srovė yra skaitytojų skonio. Yra 33 knygos, kurios buvo įtrauktos į duomenis vien todėl, kad yra labai intensyviai skaitomos. Skaitomumą šiuose duomenyse rodo vidutinis pasiskolinimų iš bibliotekų skaičius per metus. Pačios skaitomiausios knygos pasiskolinamos beveik 900 kartų, labai dideliu skaitomumu laikoma 500 ir daugiau pasiskolinimų per metus, o dideliu – 250 ir daugiau. Iš šių 33 knygų

keturios yra labai didelio skaitomumo, o likusios – didelio.

Skaitytojų skonis

Buivydaite, Irena	<i>Padovanok man savaitgalį</i>	romanas	Alma littera	2008
Vaitkevičiūtė, Daiva	<i>Kamitė nori mirti</i>	romanas	Magilė	2005
Buivydaite, Irena	<i>Geriausios draugės</i>	romanas	Alma littera	2006
De Strozzi, Elena	<i>Švelni klaida</i>	romanas	Alma littera	2007
Buivydaite, Irena	<i>Laiko tiek nedaug...</i>	romanas	Alma littera	1998
Buivydaite, Irena	<i>Takas per jūrą</i>	romanas	Alma littera	2004
Malūkas, Edmundas	<i>Duženos</i>	romanas	Magilė	2001
Vaitkevičiūtė, Daiva	<i>Monikai reikia meilės</i>	romanas	Magilė	2001
Vaitkevičiūtė, Daiva	<i>Noriu kito vyro!</i>	trumpoji proza	Magilė	2004
De Strozzi, Elena	<i>Gailutė</i>	romanas	Alma littera	2005
Vaitkevičiūtė, Daiva	<i>Pasimatymas su žudiku</i>	romanas	Rosma	2003
Buivydaite, Irena	<i>Ironiški stebuklai</i>	romanas	Alma littera	1999
Kalėda, Edvinas	<i>Auksaviniai</i>	romanas	Rosma	2000
Ivanauskaitė, Jurga	<i>Viršvalandžiai</i>	prisiminimai	Tyto alba	2007
De Strozzi, Elena	<i>Aktorės vaidina tikrai scenoje</i>	romanas	Alma littera	2002
De Strozzi, Elena	<i>Lemtingoji taurė</i>	romanas	Alma littera	2006
Buivydaite, Irena	<i>Šimtas baltų "Mersedesų"</i>	romanas	Alma littera	1995
Vaitkevičiūtė, Daiva	<i>Moterys meluoja geriau 2 d.</i>	romanas	Magilė	2002
De Strozzi, Elena	<i>Nuodėmių kortoteka</i>	romanas	Alma littera	2003
Kalėda, Edvinas	<i>Svetimi</i>	romanas	Naujoji Rosma	1999
Buivydaite, Irena	<i>Telefoninis romanas</i>	romanas	Alma littera	2001
De Strozzi, Elena	<i>Vienos pokylis</i>	romanas	Alma littera	2001
De Strozzi, Elena	<i>Gyvenimas kaip ilgesys</i>	romanas	Alma littera	2004
De Strozzi, Elena	<i>Lansanijos princas</i>	romanas	Alma littera	2005
Jazukevičiūtė, Dalia	<i>Dviejų mėnulių baras</i>	romanas	Tyto alba	2008
De Strozzi, Elena	<i>Lietaus simfonija</i>	romanas	Alma littera	2008
Kalėda, Edvinas	<i>Pasmerkti</i>	romanas	Naujoji Rosma	2000
Čepienė, Alma	<i>Moteryų vergas</i>	romanas	Tyto alba	2007
De Strozzi, Elena	<i>Lemties šypsenos</i>	romanas	Alma littera	1998
Bruni, Vilhelmina	<i>Mylimos moterys</i>	romanas	Alma littera	2003
Čepienė, Alma	<i>Taip, madam... Ne, madam...</i>	romanas	Kronta	2006
Lavaste, Laima	<i>Skersgatvis dviem</i>	trumpoji proza	Tyto alba	2007
Petkevičius, Vytautas	<i>Durniškės</i>	esė	Politika	2006

Be kelių kriminalinių Edvino Kalėdos ir Edmundo Malūko knygų, tarp skaitytojų mėgstamiausių knygų karaliaute karaliauja moterų autorių meilės romanai. Tai kaip tik ta literatūra, kuri dažnai profesionalų smerkiama kaip popsas, šlamštas ir rašliava, bet kokie yra pačių skaitytojų argumentai už ją? Tų argumentų paprastai tenka ieškoti ne *Colloquia* ir net ne *Šiaurės Atėnuose*, o *Supermama.lt* forume, ir net ten tenka atrinkti tuos pasisakymus, kurie būtų argumentuoti, o ne tik konstatuojantys „man patiko (arba ne)“. Tačiau atrinkus nesunku pastebėti pasikartojantį motyvą:

„...nesunkaus turinio, tačiau ne visai lėkšta ir šiek tiek „susukta“ bei **realaus gyvenimo prieskonį** turinti laisvalaikio, atsipalaidavimo knyga...” (*daite*)

„Aš ją skaitau ir mane kažkuom užkabina, kitaip nepirkčiau, ir kažkodėl negaliu pasakyti, kad ten labai saldu, **visai normaliai ir gyvenimiškai, juk ir pačiam gyvenime daug saldumo ir serialo epizodų, patys tame sukamės**, todėl paskaityti jos romanų istorijas visai tinka laisvalaikiui, jos užvertus knygą palieka kažkokią ir pamoką, bent jau aš iš jos perskaitytų knygų visad vis stipriau pradedu mylėti žmones, tol, kol jie yra šalia, susipykti, neišklaustyti kito visada lengviau, nei išgirsti ir suprasti...todėl perskaičius jos knygas man kažkaip mažėja ambicijos ir labiau branginu tą, ką turiu. Manau, skaityti verta, bet jei save iškart nuteikti, kad aš čia paistalai pasakos, tai su tokiu požiūriu nebus jokios naudos. Reik tiesiog pasiimti knygą ir susigyventi su joje pasakojama istorija. **Visas gyvenimas yra banalus ir serialas, todėl romanai kitokie ir būt negali, jie iš gyvenimo.**“ (*luiziana*)

Ir net argumentas prieš tas pats:

„...skaitant vis mažiau, kad **tikrovėj taip nebūna.**“ (*Darling*)

„Skaitant „Padovanok man savaitgalį“ pastoviai kilo tokios mintys, kad **nesąmonė, taip nebūna...**“ (*twige*)

Tiesą sakant, aš labai tikiuosi, kad tų skaitytojų gyvenime pasitaiko kuo mažiau įvykių ir situacijų, aprašomų tuose romanuose – kad jos, pavyzdžiui, negimdo vaikų nuo savo draugių vyrų, norėdamos nelikti vienišos, kai vėžiu sergantis savas vyras galiausiai numirs. Tas komplimentas „viskas kaip gyvenime“ turėtų reikšti ką kita. Labiau tikėtina, kad joms priimtina pati meilės romano vertybių hierarchija – jame svarbiausi yra artimi žmonių santykiai. Iš tikrųjų tai labai pozityvus pasaulėvaizdis: jam svarbus geras elgesys su žmonėmis, sąžiningumas, atvirumas, mokėjimas sutarti, nusileisti, suprasti kitą ir jį užjausti. Dramatiškumo meilės romanams teikia moralinės dilemos – pasirinkimai tarp užgaidų, savaudisčių troškimų ir moraliai teisingo elgesio: pavyzdžiui, pasirinkimas tarp senos draugės ir naujos simpatijos. Sunku nesutikti, kad kaip tik tokios – mažo mastelio, asmeninės, intymios dramos – vienu ar kitu pa-

vidalu būdingos kiekvienam gyvenimui. Meilės romano akiratis gana siauras ir mažai ambicingas: jame nekyla platesnio visuomeninio, politinio, istorinio, kultūrinio masto klausimai, o iškeltos asmeninės ir moralinės problemos išsprendžiamos gana naiviai tikint primityviu teisingumu – už dorus ir gerus poelgius ir apsisprendimus atlyginama, o už blogus sulaukiama bausmės arba skaudžios pamokos, po kurios pasitaisoma. Taigi pirmoji literatūrinė vertybė, kurią galima įvardyti, yra „gyvenimiškumas“ arba, kitaip sakant, atpažinimas: literatūra profesiskai nesuinteresuotam skaitytojui patraukli tada, kai joje jis atpažįsta save ar savo gyvenimą. Atpažinimas paprastai įvyksta be papildomos refleksijos, jis glūdi trumpiausiam komentare apie knygas – „man patiko“ ir „man nepatiko“. Jis – ir bendras bet kokio vertinimo vardiklis, ir tuo pačiu jautriausia ir asmeniškiausia vertybė. Jeigu atkreiptumėte dėmesį į tuos kelis atvejus, kai kilo rimti ir įnirtingi debatai dėl knygų vertinimo, pastebėtumėte, kad ten taip pat visų pirma susigrumta dėl atpažinimo: pavyzdžiui, dėl to, kaip Marius Ivaškevičius romane *Žali*² vaizduoja partizanų vadą arba kaip Rūta Šepetys romane *Tarp pilkų debesų*³ supainiojo dantų krapštukus su degtukais. Atpažinimas susijęs ir su kita literatūros vertybe, kurią pamini jau meilės romanų skaitytojos: atsipalaidavimu. Užbėgdama už akių pasakysiu, kad lygiai tokio pat rango komplimentas, kurį neprofesionalūs skaitytojai išsako rimtesnėms knygoms, yra „privertė susimąstyti“ – paprastai ne priduriant nei apie ką, nei ką pavykę išmąstyti. Pats faktas, kad knyga suteikia progą „įjungti“ arba „išjungti“ smegenis, skaitytojų yra laikomas jos privalumu, teigiamu bruožu. Tokius pasikartojančius komplimentus žarstantys skaitytojai tikriausiai apie tai taip pat gerai nesusimąsto, bet jie irgi turi galvoje visiškai asmenišką reakciją: tai, ką knyga išjudina jų galvoje ir širdyje, visai nebūtinai yra universalu ir privaloma visiems. Tačiau skaitytojams malonu ir vertinga atrodo ne vien aktualiai išgyventi, kad patys turi smegenis. Labai įdomu pastebėti, kad viena iš bibliotekų karalienių Irena Buivydaitė savo knygos *Geriausios draugės anotacijoje* deklaruoja lygiai tokias pat vertybes, už kurias ją paskui giria jos skaitytojos:

„[Autorė] [r]ašo tada, kai nori **pabėgti nuo kasdienybės**. Yra opti-

---

² Marius Ivaškevičius, *Žali*, Vilnius: Tyto Alba, 2002.

³ Rūta Šepetys, *Tarp pilkų debesų, romanas*, iš anglų k. vertė Lina Būgienė, Vilnius: Alma littera, 2011, 334.

mistė ir tiki, kad daugelį gyvenimo problemų būtų galima išspręsti, jei žmonės paprasčiausiai pažvelgtų į kitus jų akimis, nuslopintų ambicijas ir pamėgintų išklausyti ir suprasti kitą, dažniausiai artimą žmogų. Rašytojai **didžiausia gyvenimo vertybė – šeima**. [...] „Gyvenime daug blogio [...], todėl noriu, kad mano romanai **suteiktų skaitytojams nors šiek tiek vilties** [...]“.“

Kitaip sakant, matome visišką susikalbėjimą: autorė deklaruoja, ką nori pasiekti savo romanais, skaitytojai deklaruoja, kaip jie reaguoja į jos romanus, ir tos deklaracijos beveik idealiai sutampa. Taigi, kitas dalykas, kurį skaitytojai brangina knygoje, yra komunikacija. Tiesa, kartais patys skaitytojai iki galo nereflektuoja tokio komunikacijos proceso ir pajunta asmeninį ryšį su autoriumi – iš čia jų noras su juo ar ja susipažinti renginiuose ar susitikimuose, gauti autografą ir pan. Tačiau aiškiai matyti, kad malonumas skaityti knygą yra labai panašus į bendravimo malonumą. Meilės romano atveju matome, kad tas bendravimas visiškai sklandus: autorė nori „pabėgti nuo kasdienybės“ pati ir leisti nuo jos pabėgti skaitytojams, patvirtinti, ką laiko svarbiais dalykais – gerus žmonių santykius, visų pirma šeimoje – ir „suteikti skaitytojams vilties“, o skaitytojai paskui teigia lygiai taip ir supratę jos knygą. Toks komunikacijos sklandumas, viena vertus, teikia „smegenų išjungimo“ malonumą, bet kita vertus, juo galima paaiškinti ir tai, kodėl būdamas toks populiarus skaitytojų tarpe, meilės romanas beveik visai nepatraukia profesionalios literatūros vertintojų dėmesio arba net yra paniekiamas kaip menkavertis. Tačiau komplimentas „privertė susimąstyti“ taip pat krypta į komunikaciją: skaitytojai pageidauja išžvelgti autoriaus intenciją kaip nors su jais bendrauti, ką nors jiems padaryti, sukelti kokius nors jausmus ar mintis. Profesionalūs literatūros vertintojai, arba kritikai, sudaro antrąją skonio srovę. Duomenys apie kritiką, visų pirma akademinę, buvo renkami iš *Lituanistikos duomenų bazės*⁴, kuri ypač paranki šiam tyrimui tuo, kad į ją įtraukiamos publikacijos, atrinktos pačios akademinės lituanistų bendruomenės, vadinasi, tos bendruomenės laikomos pakankamai kokybiškomis ir atitinkančiomis akademinius reikalavimus. Štai kokie autoriai ir jų knygos susilaukė daugiausiai akademinių tyrėjų dėmesio, skaičiuojant bet kurią knygą ir įskaitant atve-

⁴ Prieiga internete: <http://lituanistikadb.lt/lt/pradzia.html> .

jus, kai nagrinėjama kūryba bendrai, neminint konkretaus kūrinio:

Ivanauskaitė, Jurga	49
Gavelis, Ričardas	37
Ivaškevičius, Marius	29
Parulskis, Sigitas	29
Kunčinas, Jurgis	25
Šerelytė, Renata	23
Skablauskaitė, Jolita	18
Kunčius, Herkus	17
Juknaitė, Vanda	16
Dirgėla, Petras	14
Granauskas, Romualdas	12
Gutauskas, Leonardas	11
Čepaitė, Zita	10

Kritika, o ypač akademinė, tam tikra prasme į literatūrą žiūri priešingai negu profesiskai nesuinteresuoti skaitytojai: ji visiškai atsiribojama nuo asmeninės subjektyvios reakcijos. Todėl ją vargu ar gali sudominti tokie atvejai, kaip Irenos Buivydaitytės, kur literatūrinė komunikacija įvyksta visiškai sklandžiai. Jai daug patrauklesnis tyrimo objektas – kaip tik tokios knygos, kurias skaitytojai vadina „verčiančiomis susimąstyti“, t. y., tokios, kurių komunikacijoje kas nors stringa ir todėl prašosi nagrinėjama, aiškinama ir interpretuojama.

Užtat logiška, kad pagrindinė būtent akademinių kritikų teikiama literatūros premija vadinasi *Kūrybiškiausios* knygos apdovanojimas. Profesionalai tyrinėtojai visų dažniausiai dėmesį sutelkia į išradingumą, išmonę, meistrystę, leidžiančią atlikti sudėtingus literatūrinius virazus, pritaikyti ar išgalvoti literatūrinių priemonių, elementų, mechanizmų. Juos labiausiai domina klausimas „kaip“.

Griežtai atsiriboti nuo asmeninės reakcijos turbūt bent iš dalies ir visai suprantamas žmogiškas santūrumas ir adekvati laikysena, nepamirštant, kad kalbama vis dėlto viešai. Tačiau, ko gero, svarbesnė to priežastis yra akademinio korektiškumo reikalavimai. Kad korektiškumui nuolat gresia virsti konformizmu, o kritikai – „parazitiniu diskursu“, pastebima ne tik Lietuvoje, ir tebus apie tai išsamiau svarstoma kita proga. Tačiau tyrimo duomenys tikrai rodo tokio pavojaus ženklus: akademinius tekstus, kuriuose labai detalai ir kruopščiai analizuojamos, pavyzdžiui, kalbinės ar stilistinės literatūrinio teksto ypatybės, nejučia pametus iš akiračio esminį klausimą – o kas apskritai yra literatūra ir kam ji reikalinga?

Nepaisant to, iš tikrųjų tenka pripažinti, kad dažniausiai kritikų minimų sąraše dauguma autorių iš tikrųjų yra išskirtinai kūrybingi. Įdomu tai, kad šių autorių kūryba yra pakankamai subalansuota: turime drastiškesnių formos eksperimentatorių, kaip Ramūnas Kasparavičius, kurie patraukia kritikų dėmesį, bet ne taip stipriai, ir turime mėginimų griebtis provokuojančios temos ar medžiagos (pvz. Kęstučio Zubkos *Pankas*⁵), kurie, stokodami kalbinio išradingumo, akademinės kritikos dėmesio visai nesulaukia. Dažniausiai aptariamųjų sąrašą sudaro autoriai, daugiau ar mažiau sėkmingai neapleidžiantys abiejų sričių: pasirinkę pakankamai naują, aktualią temą ar bent jau nenuvalkiotą požiūrį į ją, bet sykiu ir laikantys raišką ar stilistiką ne mažiau svarbiu savo kūrybos elementu.

Ieškant apibendrinimo, patikslinančio tą kritikos vertinamą kūrybiškumą, galėtume sakyti, kad profesionalius literatūros tyrinėtojus labiausiai domina literatūros santykis su tradicija: bet koks atitrūkimas nuo jos arba mėginimas ją kaip nors naujai interpretuoti, ir tai gana tiksliai atitinka steineriškąją kanono sampratą: nauja literatūra „matuojama“ pagal tai, kas buvo vertinama ir pripažįstama anksčiau, ir tuo pačiu pats kanonas nuolat kinta ir transformuojasi priklausomai nuo to, kaip su juo „elgiasi“ naujos knygos. Tai galioja ir kalbinei raiškai, ir temoms ar medžiagai. Nuo Nepriklausomybės kritikos dažniausiai nagrinėjamos temos beveik visada bus susijusios su vykstančiomis socialinėmis transformacijomis: viena vertus, pačia istorine atmintimi ir kitokiu jau seniau aptartu ir literatūroje aprašytu įvykių vertinimu (pavyzdžiui, pokario arba žinių apie senovės lietuvių gyvenimo būdą ir mitologiją), antra vertus, dabarties laikotarpio reprezentacijomis (pavyzdžiui, socialinėmis problemomis, kilusiomis arba išryškėjusiomis po Nepriklausomybės), trečia vertus, pačios literatūros naujovėmis, mažiau tiesiogiai susijusiomis su gyvenimo permainomis (pavyzdžiui, „miesto literatūros“ atsiradimu ir raida).

Tačiau labai svarbu pastebėti ir tai, kad dauguma dažniausiai kritikų tiriamų knygų vis dėlto yra ir pakankamai dažnai skaitomos. Jurga Ivanauskaitė, Vanda Juknaitė, Sigitas Parulskis, Romualdas Granauskas yra apskritai tarp pačių skaitomiausių lietuvių autorių, populiarumu prilygstantys, o kartais net lenkiantys meilės romanus, Ričardas Gavelis, Jur-

---

⁵ Kęstutis Zubka, *Pankas*, Vilnius: Pradai, 1998.

gis Kunčinas, Zita Čepaitė, Jolita Skablauskaitė turi bent po vieną didelio skaitomumo knygą, Renata Šerelytė ir Marius Ivaškevičius užtikrintai laikosi tarp vidutinio skaitomumo autorių. Tik Leonardas Gutauskas, Petras Dirgėla ir Herkus Kunčius atsiduria tarp autorių, dėl kurių profesionalių ir neprofesionalių skaitytojų nuomonės visiškai išsiskiria. Ir priešingai, yra nemažai skaitytojų mėgstamų autorių, ypač moterų, pavyzdžiui, Laura Sintija Černiauskaitė, Giedra Radvilavičiūtė, Dalia Jazukevičiūtė, kurios taip pat pakankamai dažnai, nors ir ne dažniausiai, atsiduria kritikų akiratyje. Galima įtarti, kad toks neatitikimas gana dažnai yra ir chronologinis: pačios naujausios knygos greičiau pamėgstamos skaitytojų negu imamos profesionaliai tyrinėti. Kitais atvejais galima sakyti, kad knygos apeliuoja tik į vienos skonio srovės vertybes: kaip Irena Buivydaitė patenkina skaitytojų literatūrinės komunikacijos lūkesčius, bet nėra pakankamai novatoriška literatūrinės tradicijos atžvilgiu, kad sudomintų kritikus, taip ir, pavyzdžiui, Herkus Kunčius įdomus tiriantiems literatūrinės komunikacijos spragas ir pertrūkius, bet dėl jų nepajėgia užmegzti asmeniškesnio santykio su platesniu skaitytojų ratu.

Bet ar skaitydami tas pačias knygas, skaitytojai vertina tą patį, kaip ir kritikai? Viena vertus, jie ir toliau reaguoja visų pirma asmeniškai, kaip „patikusius“ dalykus įvardija visų pirma tai, kas atpažįstama, ir dažnai mėgsta pramogą, pavyzdžiui, net Romualdui Granauskui sako komplimentus už „humorą“. Kita vertus, esama nemažai pasisakymų, iš kurių matyti, kad malonumas skaityti jiems nėra vien „pramoga“ ir „atsipalaidavimas“, kaip meilės romano atvejais, bet tą „kitokį“ malonumą daug sunkiau įvardyti: jis mėginamas apibrėžti kaip „ilgai gyvenau ta knygele“, „padarė didelį įspūdį“, „suintrigavo“. Labai svarbus vertinimo kriterijus yra „užkabinimas“, iš esmės noras pabaigti skaityti pradėtą knygą, turbūt daugeliui pažįstamas, bet tikrai sunkiai apibūdinamas. Turbūt įdomiausia pastebėti, kad skaitytojai taip pat labai dažnai vertina ir originalumą. „Gaivi“, „su niekuo nepalyginama“ ir ypač „nelietuviška“ knyga yra vieni iš didžiausių komplimentų. Lygiai taip pat pvz. apie Granauską sakoma „tarybinė“ knyga ar „literatūra apie kaimą“, ir greta pridedama išlyga „bet man vis tiek patiko“, ne dėl tradiciškumo, o nepaisant jo. Apskritai atrodo, kad iš esmės kritikų ir skaitytojų vertybės tikrai nemenka dalimi sutampa, tik skaitytojai jas dėsto drąsiau ir tiesmukiau, galbūt ir dėl jau minėtojo kritikus varžančio akademinio korektiškumo, neleidžiančio paprasčiau-

siai pareikšti, kad apie kaimą rašyti yra blogai, o apie miestą – jau gerai.

Bet jei kritikai ir skaitytojai iš esmės taip draugiškai sutaria dėl šiuolaikinės lietuvių literatūros kanono, iš kur tuomet tas mano pradžioje minėtas įspūdis, kad tarp jų esama kažkokios priešpriešos? Galbūt iš dalies jį galima paaiškinti tiesiog tuo, kad tiesmuki, glausti skaitytojų pasisakymai neįsigilinus tikrai gali sudaryti neišmanėlio ir neišprusėlio įspūdį, kuris, kaip matome, nėra visai teisingas, bet nesunku įsivaizduoti, kad profesionalą jis erzina. Tačiau duomenys leidžia išskirti ir dar vieną skonio srovę. Į mokslininkų akiratį pakliūva vos apie trečdalį literatūros premijomis apdovanotų knygų, o beveik pusė jų menkai skaitomos (pasiskolinamos iš bibliotekų rečiau negu 50 kartų per metus). Dar įdomiau: daugiau kaip 45% valstybės paramą gavusių knygų nė karto nepaminėtos kritikų ir visų rečiausiai pasiskolinamos iš bibliotekų. Kokiu tuomet pagrindu jos remiamos, jei iš tikrųjų nedomina nei literatūros specialistų, nei skaitytojų? Jei jų būtų nedidelė dalis, būtų galima manyti, kad tiesiog ekspertai ne visada tiksliai nuspėja, kas pasirodys aktualu, mat parama teikiama ne tik dar neišleistoms, bet dažnai ir dar neparašytoms knygoms. Tačiau arba ekspertai pasitaiko baisiai nevykę, nes labai jau dažnai klysta, arba jie tiesiog remiasi kokiu nors dar kitoku skoniu ir nuostatomis literatūrinių vertybių atžvilgiu.

Tas nuostatas, žinia, labai sunku aptikti, nes jei knygos neskaitymos ir neaptarinėjamos, tai nėra ar beveik nėra ir jokių atsiliepimų apie jas. Todėl teks mėginti prisiartinti iš užnugario ir atkreipti dėmesį į neli-teratūrinius veiksmus.

Lengviausia tame sąrašė atmesti pripažintų ir vertinamų rašytojų knygas. Nieko netikėta, kad to paties autoriaus skirtingi kūriniai nevienodai patrauklūs, ypač jei autorius labai produktyvus, kaip pvz. Jurgis Kunčinas ar Herkus Kunčius. O jei ekspertai skiria tokiems kūriniams paramą, remdamiesi kitų autoriaus kūrinių vertinimais, tai irgi visiškai suprantama ir pagrįsta.

Yra sąrašė ir jau minėtų medžiagos ar stilistikos kraštutinumų, kuriuos turbūt galima pavadinti nepavykusiais literatūros eksperimentais: jei jau skolinamės šį žodį iš tikslųjų mokslų, tai iš jų taip pat turėtume pasiskolinti ir sugebėjimo iš anksto susitaikyti su tuo, kad eksperimentai apskritai nepavyksta netgi dažniau negu pavyksta, tad šias knygas reikėtų laikyti tiesiog nepateisinusiomis vilčių.

Likusių neskaitomų knygų dauguma – vienaip ar kitaip autobiografinės: arba tiesiog prisiminimai, užrašai, dienoraščiai, arba autobiografiniai romanai, apysakos ir apsakymai. Tarp jų, beje, daugiausia ir visokių keistų paantraščių: visokių „vaizdelių“, „fragmentų“, „mintimų“, kurių kiekvienas atskirai lyg ir turėtų skambėti kažkaip įdomiai ir netikėtai, bet visi kartu jie sudaro tiesiog „uodegos sukimo“ ir vengimo įsipareigoti skaitytojui įspūdį: kai knyga tiesiai šviesiai vadinama, pavyzdžiui, „romanu“, skaitytojas ją atsiverčia jau su tam tikrais lūkesčiais, kuriuos susiformuoja, remdamasis ankstesne romanų skaitymo patirtimi, kitaip sakant, atpažinimas kaip vertybė čia pritaikomas ne siužeto, o paties žanro atžvilgiu. Kai paantraštėje nurodomas neatpažįstamas žanras, skaitytojas tarsi raginamas nieko nesitikėti ir su niekuo pažįstamu knygos nelyginti.

Tokį įspūdį sustiprina ir pats autobiografinis knygų turinys: jei Irena Buivydaite visai atvirai dėstė norinti suteikti skaitytojams vilties apie geresnį gyvenimą ir t. t., tai čia matome visai kitokias anotacijas:

„Žinomo prozininko, dramaturgo brandžiausių apsakymų rinktinė. Čia daug vietos tenka kaimiškai tematikai – su išskylančiais romantizuotais etnografiniais elementais, puikiais peizažais, su stebėtinu gebėjimu jausti ir regėti gamtą, aplinką. Rašytojo žodis sodrus, spalvingas, tikslus, o pasakojimas – vaizdingas ir tikras.“

Čia, žinoma, tyčia išraiškingas pavyzdys, bet jame matome sąmoningai pabrėžiamą tradicijos kartojimą ir atitikimą, o ne transformaciją ar polemiką su ja, kurias vertina profesionalūs kritikai. Kitaip sakant, turime ir skonio srovę, kuri kaip tik brangina tradiciškumą kaip didelę vertybę ir kartais net aktyviai pasisako prieš jos pažeidimus:

„[N]uolat literatūros procesus analizuojantys literatai ir kritikai [...] dabar labai nori[...] plėsti pasirinkimo lauką, įvesti naujų pavardžių, įpiršti supratimą naujai ir kitaip. Suprantama, banali, lengvai paaiškinama nuostata. Bet vertybių supratimą ji užteršia.“

Iš tikrųjų tarp tų „tradiciškų“ knygų autorių labai daug „senų pavardžių“ – senosios kartos rašytojų, kurie iš esmės rašo taip, lyg jokių socialinių ir literatūrinių permainų nebūtų įvykę. Be jų, nemažai ir

dažnai taip pat vyresnio amžiaus kitų sričių atstovų, kuriems grožinių ar pusiau grožinių autobiografinių knygų rašymas yra tik šalutinė veikla, pavyzdžiui, dailininkų, aktorių, literatūros kritikų ir tyrinėtojų. Kadangi žadėjau nenukrypti į per daug akademiškus svarstymus, tai apsiribosiu trumpomis nuorodomis į kitų tyrėjų darbus. Tomas Daugirdas knygoje *Sparnuoto arklio dantys*⁶ kaip vieną iš „Lietuvos kultūros profilių“ aptaria „išsaugojimą“. Mūsų kultūroje ir mentalitete yra stipriai įsigalėjusi nuostata, kad valstybė turi nuolat ką nors ginti ir saugoti: kalbą, tautą, istoriją, žemę, gamtą, tradiciją ar literatūrą. Daugiausiai tokių susidomėjimo nesulaukusių knygų yra išleidusi Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, kuri apskritai iš visų Lietuvos leidyklų išsiskiria tuo, kad gauna daugiausiai valstybės paramos šiuolaikinei lietuvių prozai leisti: antroje vietoje likusią „Tyto albą“ bendra per Nepriklausomybės metus gauta suma ji lenkia daugiau negu penkis kartus. Kaip susiformavo tokia kultūros finansavimo tvarka, suteikianti tiek daug galių būtent meno kūrėjų organizacijoms, išsamiausiai yra aptarusi Loreta Jakonytė monografijoje *Rašytojo socialumas*⁷. O dabar surinkti duomenys rodo ir dar vieną dalyką. Valstybės pajėgomis įtvirtintas toks „saugojimas“, tačiau nuoširdžiai ir vertybiškai jis aktualus tik labai mažai grupei, ir matyti, kad valstybės sugebėjimas ką nors „saugoti“ iš tikrųjų yra labai ribotas, iš esmės išreiškiamas vien pinigų paskirstymu, o pati literatūra vis tiek gyvena savo gyvenimą. Dar daugiau: visų tų menkai skaitomų knygų autobiografiškumas iš tikrųjų rodo, kad „saugoti“ labiausiai norima ne literatūrą ar jos tradiciją, o save: savo pasaulėžiūrą, savo prisiminimus, savo paveldą. Žmogiškai tai visiškai suprantama ir net nėra per daug smerktina, tačiau literatūriniame gyvenime tokia pozicija pralaimi. Jei pats autorius labiausiai domisi saviimi ir nesistengia užmegzti ryšio su skaitytoju, tai skaitytojo jis tiesiog nesudomina.

Žinoma, lieka ir mįslių, pavyzdžiui, kodėl Romualdas Granauskas, priklausantis tai pačiai vyresniajai kartai ir tematiškai taip pat pakankamai, anot skaitytojų, „tarybinis“, „kaimietiškas“ ir „lietuviškas“, vis dėlto domina kritikų ir skaitytojų, o Eugenijus Ignatavičius ar Jonas

---

⁶ Tomas Daugirdas, *Sparnuoto arklio dantys. Šiuolaikinės Lietuvos kultūros profiliai*, Vilnius: „Naujojo Židinio-Aidų“ Biblioteka, 2008, 208 p.

⁷ Loreta Jakonytė, *Rašytojo socialumas: lietuvių rašytojų savivoka XX amžiaus 10-ajame dešimtmetyje*, monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.

Mikelinskas – ne. Šiandien dar negaliu atsakyti, ar tokį skirtumą galima paaiškinti būtent pačių kūrinių savybėmis. Gali būti, kad tai ir tiesiog neliteratūrinių aplinkybių padarinys. Leidėjai seniai yra pastebėję iš savo patirties, o skaitytojų pasisakymai taip pat dažnai patvirtina, kad geriausia reklama knygai yra „iš lūpų į lūpas“, tai yra, kad dažniausiai renkasi, ką skaityti, remiantis aplinkinių rekomendacijomis ir patarimais. Įmanoma, kad tokie dėsningumai veikia ir profesionalioje aplinkoje, bent jau tikrai esama tai rodančių pavyzdžių: beveik visiems studentų darbams apie Petrą Dirgėlą vadovavo tas pats mokslininkas, kuris ir pats dažniausiai skelbia publikacijas apie jo kūrybą.

Svarbiausia, ką šiandien galėjome atskleisti ir pamatyti, yra tai, kad mano pradžioje minėtas atotrūkis tarp literatūros profesionalų ir skaitytojų iš tikrųjų glūdi kitur. Viena vertus, tai atotrūkis tarp tradicijos kaip vertybės savaime, kurią privalu išsaugoti nepaliestą, ir literatūros kaip komunikacijos, kurioje tradicija yra tik viena iš priemonių kalbėtis ir susikalbėti, o naujai interpretuoti atpažįstamus dalykus yra smagu ir įdomu. Kita vertus, tas atotrūkis glaudžiai susijęs ir su visai ne literatūros vertinimu, o su valstybės vaidmens supratimu.

RIMTI MARIAUS IVAŠKEVIČIAUS POKŠTAI – LIETUVOS ISTORINIS NARATYVAS Į MADAGASKARĄ KELIAVO

ELENA GASIULYTĖ-DAUTARTIENĖ

Istoriją žmonės dažnai yra linkę suvokti kaip objektyviai egzistuojančių faktų rinkinį – dėl to su ja susiję literatūriniai tekstai vertinami pagal banalų atitikimą su istoriniu kontekstu. Taip galima kalbėti ir apie 2004 m. išleistą Mariaus Ivaškevičiaus pjesę *Madagaskaras*. Šis iš pirmo žvilgsnio lengvabūdiškų pokštų kupinas tekstas atrodo nesunkiai suprantamas. Didžiąją pjesės dalį sudaro tarpukario konteksto atkūrimas. Jį galima traktuoti kaip laikotarpį, kuriame gyveno realūs istoriniai asmenys, ne tik patys ir pačios kūrę tautinius mitus, bet ir tapę tokių mitų herojais bei herojėmis, legendinėmis tarpukario asmenybėmis. *Madagaskare* cituojamos šių asmenybių idėjos, biografijos faktai bei Lietuvos istorijos įvykiai. Tačiau ar iš tikrųjų viskas taip paprasta? *Madagaskarą* galima laikyti tekstu, siūlančiu naujai perskaityti Lietuvos istoriją. O kas, jeigu pamėgintume klausti, slypi po *Madagaskaro* komišku? Kokiomis priemonėmis mes kuriame „praeities“ istoriją?

Štai tokią daugiasluoksnę istorijos problematiką atveria iš pirmo žvilgsnio gana paprastas vieno istorijos fragmento reprezentavimas literatūroje. Galų gale verta paklausti: ką apskritai reiškia mąstyti apie istoriją ir ar ji iš tikrųjų tėra visuotinai žinomų faktų rinkinys? Tokiame kontekste į Ivaškevičiaus pjesę derėtų pažvelgti gerokai rimčiau. Tai padaryti gali padėti naujas *Madagaskaro* perskaitymas, kreipiant ypatingą dėmesį į sunkiau už paviršutinį komizmą pastebimus dalykus – įvairių laikotarpių Lietuvos istorijos intertekstus ir teksto struktūrą¹.

---

¹ Teorinė tokio perskaitymo atspirtis yra intertekstualumo teorija. Žr. Irina Melnikova, „Intertekstualumo teorija“, in: *XX amžiaus literatūros teorijos*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: VPU leidykla, 2006; Idem, *Intertekstualumas: teorija ir praktika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003; Idem, „Intermedialumo žemėlapis“, in: *Colloquia*, 2011, Nr. 26; Gérard Genette, *Palimpsests: literature in the second degree*, Lincoln and London: University of Nebraska Press, 1997.

Iš pirmo žvilgsnio *Madagaskaro* dialogas su tarpukario kontekstu nesiūlo jokios intrigos ir atrodo kaip tiesioginis lietuvių skaitytojams ir skaitytojoms lengvai atpažįstamų dalykų citavimas. Gilinantis į tekstą aiškėja, kad santykis su tarpukariu gerokai komplikuočiau: skaitytoja(s) yra verčiama(s) kvestionuoti pjesės istoriškumą ir *Madagaskaro* kaip istorinės pjesės statusą. Tačiau tam, kad būtų galima ją laužyti, pirmiausiai reikia istoriškumo iliuziją sukurti. Tam tekstas pasitelkia kelias strategijas.

Neabejotino istoriškumo įspūdį kuria tai, kad beveik visi *Madagaskaro* veikėjai turi istorinius prototipus iš tarpukario Lietuvos. Tai geopolitikas Kazimieras Pakštas, lakūnai Steponas Darius ir Stasys Girėnas, poetė Salomėja Nėris ar jos draugė Putino žmona Emilija Kvedaraitė-Mykolaitienė (Milės prototipas). Antra, esama ir tiesioginių tarpukario konteksto citatų. Pavyzdžiui, Stepono ir Stasio atveju į tiesioginio citavimo lauką patenka pirmoji antrojo veiksmo scena. Čikagoje lakūnai rengia akciją: žmonės kviečiami paskraidyti už tris dolerius ir taip paremti būsimą jų skrydį į Lietuvą. Tokias akcijas būtent Čikagoje aviacijos dienų metu yra rengę ir Darius su Girėnu, už paskraidinimą lėktuvu jie taip pat prašydavo trijų dolerių, o iki pilnos sumos, reikiamos skrydžiui, pilotams trūko maždaug trijų tūkstančių². Trečia, tekste yra labai smulkių detalių, kurios iš pirmo žvilgsnio atrodo nelabai reikšmingos ir dažnai tik keliančios juoką, todėl lyg nebūtų nieko keisto, jei tai būtų tik fikcinės *Madagaskaro* tikrovės dalis, – tačiau jos pasirodo besančios visiškai tikslios citatos. Pavyzdžiui, pirmojo veiksmo trečiosios scenos pradžios remarkoje aprašoma Salės veikla – kojų mirkymas puode. Tai yra viena iš nuorodų, kurių išsamiai su poetės biografija nesusipažinęs skaitytojas gali „neperskaityti“ ir palaikyti vien komiško dėlei išgalvotu veikėjos elgesiu, nors apie tokį Nėries pomėgį yra rašoma Viktoro Alekno knygoje *Salomėja*³. Šis faktas ne tik palaiko istoriškumo iliuziją, bet ir parodo pirmąją iliuzijos ir tikrovės santykio komplikavimo strategiją: tai, kas neabejotinai atrodo pramanyta, pasirodo besanti istorinė tikrovė.

Žinoma, esama ir atvirkštinės strategijos. Analizuojant teksto santykį su tarpukario Lietuva nujaučiama tam tikrų neatitikimų: teks-

² Nijolė Dariūtė-Maštarienė, *Darius ir Girėnas*, Vilnius: Mintis, 1991, 97–100.

³ Viktoras Alekna, *Salomėja*, Vilnius: Dienovidžio leidykla, 1996, 153.

tas visais minėtaisiais būdais primygtinai kuria iliuziją, kad cituojama tiesiogiai, tačiau įsigilinus tenka pastebėti, kad veikiau reikėtų kalbėti ne apie tiesiogines citatas, o apie jų modifikavimą. Tad kertines *Madagaskaro* struktūrą ir nuorodų žaismo efektą formuojančias priemones galima įvardyti taip – poslinkiai ir svyravimai. Bene aiškiausiai tai pastebima analizuojant teksto ir istorijos chronologijos santykį. Jis problemiškesnis Salės atveju: Salomėjos Nėries veiksmai geriausiai pažįstami skaitytojui, kuri(s), paviršutiniškai žvelgiant, atrodo įtraukiami(s) į nesunkų atpažinimo žaidimą, tačiau įsigilinus aiškėja, kad visiškas Salės ir Salomėjos Nėries veiksmų atitikimas dažnai tėra iliuzija. Pavyzdžiui, teksto pradžioje studentės Salė ir Milė rodomos gyvenančios drauge Kauno studentų bendrabutyje 1926 m. Salomėjos Nėries biografijoje nurodoma, kad su Emilija Kvedaraite Salomėja gyvendavo tik nuo 1930 m.⁴ Taigi kuriamas „dvigubas žaidimas“ – faktas, kad Salės ir Milės prototipai gyveno drauge, yra istorinis, tačiau jo pateikimas pjesėje chronologiškai prasilenkia su istorine tikrove. Tokių chronologinio nesutapimo pavyzdžių yra daugybė ir visus juos vienija tai, kad poslinkiai laike iš pirmo žvilgsnio atrodo gana nereikšmingi: juk daug svarbiau atpažinti faktą kaip citatą negu tai, kad jis „pastumtas“ keleriais metais pirmyn ar atgal. Tačiau ši teksto strategija yra nepaprastai svarbi norint suvokti steigiamo istorijos ir pjesės santykio kūrimo principus. Tarpukaris ir istorija mums yra rodomi, tačiau pakeistais, neįprastais pavidalais. Galima teigti, kad Ivaškevičiaus pjesė eksplikuoja ne tik tarpukario Lietuvos mitus, bet ir mitų kūrimo principą, tiek akivaizdžiai remdamasi istoriniais šaltiniais, tiek demonstruodama mitų literatūriškumą, fiktyvumą. Mums atrodo, kad atpažinome mitą kaip istorinį faktą, tačiau įdėmiau skaitydami pastebime, kad tas faktas yra modifikuotas, tam tikru būdu „padarytas“: taip suprantame, kad ir mitai yra „padaryti“ panašiu būdu. Iš to kyla klausimas, koks yra istorine laikomos medžiagos statusas, – juk istorija nepasirodo pati savaime, o tik per tekstus, kurių užrašyme galime įtarti slypint interpretaciją. Tai verčia kalbėti apie dvigubą žiūros perspektyvą: kokį vaidmenį diskurse apie istoriją vaidina dabartis?

---

⁴ Alekna, 1996, 202, 216.

Įdėmiau perskaičius paaiškėja, kad tekstas ne tik nurodo į (kad ir modifikuotą) tarpukario Lietuvos kultūros plotmę, bet ir nuolat aktualizuoja kitą laikinę plotmę – 2004 m., teksto parašymo momentą, versdamas skaitytoją nuolat svyruoti tarp šių dviejų plotmių. Tokį interpretacijos raktą pateikia ir „Autoriaus žodis“, abiejuose *Madagaskaro* leidimuose išspausdintas prieš tekstą. Jame akcentuojamas dviplaniškumas, distancijos buvimas, teigiama, kad skaityti tekstą reikia taip, kaip „žmogus 2084-aisiais skaitytų istoriją apie mus“⁵. Nemažiau svarbu ir tai, kad po „Autoriaus žodžio“ nurodoma tiksliai jo (ir pjesės) parašymo data – 2004 m. Viena vertus, taip steigiamas konkretus „dabarties“ momentas ir antrojo plano (užrašymo akimirkos) buvimas, kita vertus, galima atsiminti ir tai, kad šie metai Lietuvos istorijoje žymėjo tam tikrą lūžį, kai šalis įstojo į Europos Sąjungą bei NATO, – galima sakyti, prasidėjo naujas Nepriklausomos Lietuvos gyvavimo etapas. Taigi antroji skaitymo plotmė – tuometinė „dabartis“ – yra istoriškai ne mažiau svarbus laikotarpis negu tarpukaris.

Vienas iš 2004 m. realiųjų buvimo tekste pavyzdžių pastebimas Pokštui dėstant savo mintis apie jūrą: „Nebūkite jūroskeptikai, auginkite savyje jūrooptimistus“⁶. Šių žodžių darybos modelis lietuvių kalbai nebūdingas, todėl jie iš karto atrodo keistai ir juose galima įtarti esant papildomą reikšmės potencialą. Darybinė modifikacija atskleidžia fonetinį žaidimą, kuriam suprasti reikia aktualizuoti teksto rašymo kontekstą. Prieš Lietuvai įstojant į Europos Sąjungą žiniasklaidos retorikoje atsirado tokių formuluočių kaip „euroskeptikai“ bei „eurooptimistai“. Kalbinis žaismas aiškus: dėmuo „euro-“ angliškai yra tariamas kaip mūsų šalis „jūro-“. Taigi skaitytoja(s), skaitydama(s) pjesę „apie tarpukarį“, nuolat jaučia jam ar jai įprastos aplinkos buvimą. Dar vienas pavyzdys – 2004 m. skaitytoja(s) Stepono frazėse „Aeroplanas išrastas. Mokėk ir skrisk oranžiniu“⁷ nesunkiai galėjo atpažinti nuorodą į Vilniaus mero Artūro Zuoko 2001 metais sugalvotą oranžinių dviračių projektą. „Lituanicos“ lėktuvais tikrai

⁵ Marius Ivaškevičius, *Madagaskaras*, Vilnius: Apostrofa, 2012, 8.

⁶ Ivaškevičius, 2012, 19.

⁷ Ivaškevičius, 2012, 55.

buvo oranžinis, tačiau tekste aktualizuojamas ir Zuoko kampanijos šūkis: „Dviratis išrastas, važiuok oranžiniu“. Taip tekstas verčia nuolat susidurti dvi plotmes – tarpukarį ir 2004-uosius, Steponas Darių ir Artūrą Zuoką⁸.

Šio dviplaniškumo kontekste galima svarstyti ir istorijos užrašymo principą: istorijos turinį visada sudaro praeities įvykiai, o kiekviena kronika ar metraštis savotiškai pertvarko praeitį, atsižvelgdami į užrašymo meto kontekstą, – tarkime, rašant metraštį tam tikri visų metų įvykiai išryškinami kaip svarbūs, kiti įvykiai, atrodo, reikšmingi jų nutikimo metu, laikui bėgant tampa nebesvarbūs, dėl to metraštyje visai nepaminimi. Taigi bet koks istorijos užrašymo momentas implikuoja dviejų laikinių plotmių susidūrimą. Galima sakyti, kad *Madagaskaras* rodo istorinio naratyvo konstravimo principą.

DU TEKSTO LEIDIMAI – DU SANTYKIAI SU ISTORIJA

Dvi skirtingas plotmes aktualizuoja ir skirtingi dviejų iki šiol pasirodžiusių pjesės leidimų apipavidalinimo tipai. Pirmojo pjesės leidimo viršelyje (žr. 1 pav.) puikuoja *Madagaskaro* spektaklio nuotrauka, kurioje matome Milę (aktorę Valdą Bičkutę). Kadangi spektaklis pastatytas skaitytojo(s) gyvenamuoju metu, nuo pat viršelio aiškiai nurodoma į vieną iš dviejų aptartųjų teksto plotmių – į dabartį, rašymo, vaidinimo ir skaitymo momentą. Skaitytojo(s) aplinkos kontekstą aktualizuoja ir galimybė nuotraukose atpažinti šiuolaikinius lietuvių aktorius bei aktorės – juk pirmą kartą paėmę knygą į rankas nebūtinai jau žinome, kad viršelyje Milė, tačiau galime matyti mums žinomą aktorę Valdą Bičkutę. Be to, viršelyje galima pastebėti vieną iš intertekstualių (bei intermedialių) nuorodų. Milė-Valda Bičkutė, su linų šluota stovinti rėmelyje, verčia prisiminti XIX a. tapytojo Kanuto Rusecko paveikslą „Lietuvaitė su verbomis“ – tik vietoje verbų čia matome sausus linus⁹. Viena vertus, tokiu būdu nurodant į dailę naudojamosi pristatomo teksto strategija: interpretuojamas mitas, itin žinomas paveikslas, tačiau jo detalės neišvengia poslinkių, mat merginos laikomas objektas kitoks. Kita vertus, vizualusis pir-

⁸ Įdomu tai, kad kas kartą skaitant „dabarties“ momentą reikia vis perkelti į priekį – dabar jau ir 2004 m. yra tapę istorija, į kurią galima žiūrėti iš naujos perspektyvos. Tarkime, dėl „šiuđdieniškų“, autoritetinga „knygine“ informacija nepagrįstų citatų nepastovumo 2012 m. skaitytojai galėjo būti pamirę oranžinių dviračių projektą, tačiau po metų, jį atgaivinus, citata vėl tapo „perskaitoma“.

⁹ Daiva Šabasevičienė, „Teatrinė kelionė į Madagaskarą“, Krantai, 2004, Nr. 1, 36.

mojo leidimo aspektas kontrastuoja su tekstu istoriškumo aspektu. Įdėtos spektaklio nuotraukos koncentruoja dėmesį į personažus, siužetinę liniją ir beveik nepaliekama vietos istorinėms, tautinėms problemoms, kurių gausu pjesės tekste. Galima teigti, kad pirmojo leidimo apipavidalinimu istoriškumo problema tyčia yra slepiama, akcentą perkeliant į dabarties, istorijos užrašymo ir suvaidinimo, momentą.

1 pav. Pirmojo Madagaskaro leidimo viršelis (2004, Apostrofa). Autorius – Rokas Gelažius.

2 pav. Antrojo Madagaskaro leidimo viršelis (2012, Apostrofa). Autorė – Morta Griškevičiūtė.

Priešingai elgiamasi antrajame leidime. Abiejuose šio leidinio atlenkiamuose viršeliuose išspausdintos ištraukos iš užsienio kritikų ir spaudos pasisakymų apie *Madagaskarą*. Šiuose komentaruose kaip tik minimas pjesės santykis su istorija bei mitais: „Ir svajojame apie tokį autorių, kuris, kaip Ivaškevičius, sugebėtų papasakoti mums apie mūsų praeitį (...) su tokia pat įžvalga ir sąmoju, su kuriais šis autorius pasakoja apie tarpukario lietuvių kultūrą“ (Goffredo Fofi, Italija) etc. Taigi galima sakyti, kad antruoju leidimu nurodoma kita skaitymo galimybė: kreipti dėmesį į istoriškumą ir tautinį mentalitetą. Be to, vėlgi svarbus yra ir teksto viršelis. M. Griškevičiūtės piešinyje (žr. 2 pav.) matome daugybę iš pirmo žvilgsnio nesusijusių objektų (be abejo, įgyjančių prasmę perskaičius tekstą), gana chaotiškai sukombinuotų į vieną vaizdą. Tokį viršelio kūrimo principą galima lyginti su pjesės teksto principu – sudėti į vieną vietą daugybę iš pirmo žvilgsnio nesusijusių intertekstų, kurių visuma ir santykiei formuoja prasmių lauką. Sykiu viršelis tam tikra prasme atliepia dar vieną Ivaškevičiaus teksto principą – pavaizduoti objektai siejasi su tautiškumo, tapatybės klausimais. Žinoma, lengviausia atpažinti Lietuvos

vėliavą. Čiabuvių laikomas jos variantas yra papuoštas iš pirmo žvilgsnio neaiškiu simboliu. Pasirodo, tai yra Madagaskaro herbas. Gyvūnėlis dryžuota uodega yra katininis lemūras, tapęs Madagaskaro simboliu dėl to, kad yra jame labai paplitęs. Ir galiausiai, geriau išsižiūrėjus į mažytį lėktuvėlį, galima įskaityti jo numerius – tai N. R. 688 E, tikrieji „Lituanicos“ numeriai¹⁰. Kaip ir Ivaškevičiaus tekste, menkiausia detalė pasirodo besanti paimta iš istorijos, tačiau detalių kombinavimo principas yra savitas.

■■■■■■■■ VIETOJE IŠVADŲ: KODĖL BŪTENT MADAGASKARAS?

Naujai perskaičius Mariaus Ivaškevičiaus Madagaskarą galima atsakyti į pradžioje iškeltą klausimą apie mūsų santykį su istorija. Per intertekstus paaiškėjo, kad, kalbant apie istoriją, visą laiką reikia turėti omenyje ir kalbėjimo apie ją momentą. Tokių svarstymų kontekste tekstas „apie tarpukario Lietuvą“ tampa tekstu, kurio skaitytoja(s) nuolat turi svyruoti tarp istorinės atminties ir pjesės parašymo dabarties, tarp fakto ir fikcijos. Šiame lauke, kaip medžiaga ir perspektyva tolesniems apmąstymams, atsiduria ir atsakymas į dar vieną svarbų su istorinių faktų modifikavimu susijusį klausimą: kaip veikia tikrojo Pokšto prototipo Pakšto tikrosios idėjos apie lietuvių perkėlimą į Angolą ar Britų Hondūrą keitimas planu lietuvius perkelti į Madagaskarą? Madagaskaro sala tarptautinėje istorijoje yra žinoma dėl nacių sugalvoto Madagaskaro plano. SS pulkininkas leitenantas Otto Adolfas Eichmannas, vienas iš pagrindinių Holokausto organizatorių, buvo sugalvojęs Europos žydus perkelti būtent į Madagaskarą. Tokį planą Eichmannas tobulino net metus, bet jis buvo atmestas dėl per didelio atstumo, skiriančio Europą nuo Madagaskaro, reikalingo transporto mastų bei britų laivų pavojaus¹¹. Toks specifinis istorinis Madagaskaro salos krūvis dar labiau paryškina tai, kad kalbėjimas istorinėmis temomis niekada nėra „nekaltas“. Kalbėti apie istoriją visada reiškia įsitraukti į painią ir nevienaprasmę diskusiją. Problemiai klausimai dažnai kyla būtent dėl minėto istorijos keliaplaniškumo bei skaitymo ir interpretacijos aktų istoriškumo veikiant skaitytojų isto-

¹⁰ *Lituanica documentica*, prieiga internetu: <http://www.lituanica-documentica.lt/lt/dokumentai/faktai> (žiūrėta 2014 03 25).

¹¹ Zygmund Bauman, *Modernity and the Holocaust*, Cambridge: Polity Press, 1989, 16. Už nuorodą į šį kontekstą straipsnio autorė dėkoja Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų bakalaurei Žymantei Trakelytei.

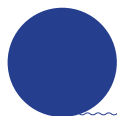

rinei bei tekstinei patirčiai. Taigi, viena vertus, tampa aišku, kad istorija ir tautos mitai (Madagaskaro atveju, Lietuva nuo jūros iki jūros, legendinės Lietuvos istorijos moterys ar „Lituanicos“ skrydis) visada yra panašūs į literatūrą – dirbtiniai, sukonstruoti. Kitaip tariant: kaip istoriją (kaip tai, kas iš tiesų įvyko) kartais suvokiame tai, ko iš tiesų nebuvo arba kas nebūtinai vyko „taip“. Kita vertus, artikuluojamas santykis su Holokaustu – kaip tuo, kas tikrai įvyko, tačiau kas cituojant yra kiek atitolinama nuo realybės ir fiktyvinama, – verčia galvoti, kad literatūra visgi ne tik negali būti visiškai atsiejama nuo tikrovės: ji įvairiais būdais dar ir verčia skaitytojus permąstyti savo santykį ne tik su gyvenamąja aplinka, bet ir su istorija.

LITERATŪROS SĄRAŠAS:

1. Alekna V., *Salomėja*, Vilnius: Dienovidžio leidykla, 1996.
2. Bauman Z., *Modernity and the Holocaust*, Cambridge: Polity Press, 1989.
3. Dariūtė-Maštarienė N., *Darius ir Girėnas*, Vilnius: Mintis, 1991.
4. Ivaškevičius M., *Madagaskaras*, Vilnius: Apostrofa, 2012.
5. *Lituanica documentica*, prieiga internetu: <http://www.lituanica-documentica.lt/lt/dokumentai/faktai> (žiūrėta 2014 03 25).
6. Šabasevičienė D., „Teatrinė kelionė į Madagaskarą“, *Krantai*, 2004, Nr. 1, 32–39.

MOKYMO IR MOKYMOŠI PROCESAS XVI A.: CICERONO LAIŠKAI, ARS EPISTOLANDI IR STUDIA HUMANIORA SĄSAJOS

DOVILĖ KERŠIENĖ

Kaip žinia, Renesanso kultūros formavimuisi didelę reikšmę turėjo Antikos kultūros paveldo įsisavinimas. Jis pasireiškė keletu dalykų: antikinių kalbų ir autorių studijomis (*studia humanitatis*), jų kūrybos leidyba, padariusia Antikos paveldą labiau prieinamą, ir savarankiška kūryba, geriausių antikinės literatūros pavyzdžių sekimu (*imitatio*). Viena svarbiausia, geriausia tokio sekimo prozoje pavyzdžiu Renesanso epochoje buvo laikomas romėnų literatūros klasikas Markas Tulijus Ciceronas (106–43 m. pr. Kr.). Iš jo prozos veikalų (kalbų, retorikos, filosofinių traktatų, laiškų) buvo mokomasi klasikinės lotynų kalbos, stiliaus, iškalbos, argumentacijos, įtikinimo meno ir kt. Renesanso epochoje naujai pažvelgiama ir į Antikos epistolografijos bei epistolikos tradiciją. Antikinis laiškų rašymo menas – visų pirma Cicerono laiškai – nuo Francesco Petrarco (1304–1374) laikų tampa sektinu pavyzdžiu ir naujos epistolografijos teorijos pagrindu, kuri buvo pildoma dar ir graikų bei romėnų laiškų rašymo taisyklėmis.

Gausūs XV–XVI a. Europos humanistų bei Antikos autorių (ypatingai Cicerono) korespondencijos leidimai, daugybė laiškų rašymo vadovėlių, pagaliau mokymo programų ir tvarkaraščių turinys liudija, jog rašyti, rinkti, skaityti laiškus, apskritai bendrauti, diskutuoti ar mokytis susirašinėjant – vienas mėgstamiausių Renesanso humanistų užsiėmimų; laiškų rašymas tapo ypatingu menu ir mokslu (*ars epistolandi, modus epistolandi*), dėstytu mokyklose ir universitetuose, formavusiu naują renesansinę asmenybę ir jos saviraišką.

Taigi kodėl Ciceronas? Kuo ypatingi jo laiškai, kurie buvo populiari lektūra jau Antikos laikais, o ypač Renesanse? Iki šių dienų yra išlikę apie 800¹ Cicerono laiškų, kurie tradiciškai skirstomi į 4 rinkinius: laiškai

¹ Įvairūs autoriai pateikia skirtingą išlikusių laiškų skaičių, mat abejojama dėl kai kurių laiškų autentiškumo ir pan.; be to, prie šio skaičiaus pridėdami ir Cicerono korespondentų laiškus jam, tad iš viso susidaro apie 900 laiškų korpusas.

Titui Pomponijui Atikui, artimiausiam Cicerono draugui (*Ad Atticum*, 16 knygų); susirašinėjimas su įvairiais asmenimis (*Laiškai artimiesiems – Ad familiares*, 16 knygų); laiškai broliui Kvintui (*Ad fratrem Quintum*, 3 knygos); laiškai Markui Brutui (*Ad Brutum*, 2 knygos).

Ne vieno tyrinėtojo pabrėžiama, jog Cicerono laiškai – vieni gyviausių, asmeniškiausių tekstų visoje antikinėje epistolikoje, svarbūs atskleidžiant jo asmeninį gyvenimą bei psichologinius bruožus. Be to, jo korespondencija – tai vienas tikriausių, įdomiausių ir autentiškų Romos istorijos liudininų; tai lingvistinis gyvosios, šnekamosios lotynų kalbos, kuri šių dienų mokslininkams mažiau žinoma nei graikų, paminklas. Laiškai unikalūs ir leksiniu, ir gramatiniu požiūriu: juose gausu tokių žodžių ir stilistinių figūrų, kurių nėra kituose Cicerono kūriniuose – nei jo oracijose, susijusiose daugiau su oficialia politikos bei teisės kalba ir retorinėmis taisyklėmis, nei filosofiniuose traktatuose, kur jam tekdavo kurti lotyniškus graikiškų filosofinių terminų atitikmenis. Stilistinė, meninė, teminė ir dalykinė įvairovė, gyvenimo, pasaulio ir žmogaus pažinimas, platus autoriaus akiratis ir, žinia, jo vardas bei šlovė pelnė Ciceronui epistolikos meistro vardą. I a. pabaigoje daugelis jo laiškų buvo publikuoti ir pradėti laikyti epistolinio stiliaus pavyzdžiu.

Su krikščionybės atsiradimu Europoje, jos intelektualinėmis varžytuvėmis su pagoniškosios Antikos autoritetais ir įsitvirtinimu Senajame žemyne Ciceronas, kaip daugelis kitų antikinės literatūros korifėjų, užleido vietą Šventajam Raštui, Bažnyčios Tėvams ir Mokytojams. Prie Cicerono korespondencijos vėl sugrįžta Renesanso epochoje, kai jo laiškus Atikui, broliui Kvintui, Brutui ir Oktavianui 1345 m. Veronoje atrado Francesco Petrarca. Epistolinį palikimą, o kartu ir visos jo kūrybos vaizdą gerokai papildė dar vienas reikšmingas atradimas: 1389 m. kitas italų humanistas Coluccio Salutati (1331–1406) surado kitą gausų Cicerono laiškų pluoštą (*Ad familiares*). Tai turėjo didelės reikšmės epistolografijos žanro suklestėjimui, naujo epistolinio stiliaus formavimuisi. Ypač humanistinės epistolikos formavimąsi paveikė Francesco Petrarca, Cicerono pavyzdžiu sukūręs laiškų rinkinius *Ad familiares*, *Seniles* (epistoliniai tekstai iš ciklo *Ad posteritatem*), *Variae*, taip pat rinkinį *Sine nomine* (iš viso 623 laiškai). Daugiausia dėmesio Petrarca juose paskyrė asmeniškiesiems dalykams, taip ne tik pademonstruodamas pagarbą romėnų epistolografui, bet ir paliudydamas filosofinių ir literatūrinių nuostatų bendrumą, žymėjusį bun-

dančią Naujųjų laikų Europos individualizmo dvasią. Kaip ir Ciceronas, Petrarca norėjo laiškais palikuonims perduoti liudijimą apie save, apie savo gyvenimą. Tokios intencijos puikiai atliepė vėlesnių kartų humanistų nuostatas ir ypač gerai tiko jų kūrybinei raiškai. Sekant Cicerono ir Petrarcos pavyzdžiais, laišakai pradėdami rašyti, numatant, kad vėliau jie bus publikuojami ir prieinami platesniam ratui, ar tikintis, kad adresatas laišką duos paskaityti ir kitiems. Tad veikiai renesansinis laiškas įgijo individualistinio atvirumo, jis buvo pusiau privatus, pusiau viešas. Petrarcos ir Cicerono korespondencijos išleidimas virto postūmiu gausios laiškų literatūros atsiradimui, gausiai jos leidybai ir netgi tam tikram gyvenimo būdai.

Atsižvelgus į tai, kad laiškas buvo vienintelis būdas perduoti žinią – ne tik asmenišką, bet ir viešą: politinę, mokslinę, istorinę ar literatūrinę, – ne vienas epistolografijos raidos ar Renesanso tyrinėtojas teigia, jog iš renesansinio laiško vėliau išsivystė ne kas kita, o žurnalistika. Reikia įsivaizduoti, kad tais laikais epistolinis žanras tam tikra prasme užėmė tą vietą, kuri dabar tenka laikraščiui arba, tiksliau, literatūriniam mėnraščiui, tiesiogiai kilusiam iš mokslininkų susirašinėjimo. Laiškai paprastai buvo rašomi numatant, kad vėliau jie bus publikuojami ir prieinami platesniam ratui, ar bent suvokiant, kad adresatas laišką duos paskaityti ir kitiems. Dažnai laišakai, iki pasiekdami adresatą, pereidavo per daugybę rankų (taip yra ne kartą nutikę Erazmui Roterdamiečiui), todėl kildavo įvairių nesusipratimų, atšaldavo koresponduojančių santykiai ir pan. – pusiau privatus, pusiau viešas tokių laiškų pobūdis dažnai darė juos daugiau ar mažiau kompromituojančius: žodžiai, kuriuos galėjai pasakyti draugui prie keturių akių, kartais darėsi užgaulūs, kai juos perskaitydavo daugelis, laiškas imtas vadinti netgi tam tikru ginklu.

Renesanse, kaip ir Antikoje, Viduramžiais, laiškų rašymas buvo ne tik menas, bet ir mokslas. Norint perprasti tą meną, mokėti parašyti elegantišką lotynišką laišką, reikėjo nemažai mokytis: pirmiausia, lotynų kalbos, nes ji tuo metu buvo tarptautinė kalba, jungusi visą Europą ir atvėrusi duris į Antikos pasaulį; retorikos, nes laiško autorius privalėjo įtikinti, sujaudinti, pamokyti adresatą ar įgyti jo palankumą; stiliaus, kuris parodytų išsilavinimą, eleganciją ir t. t. Todėl epistolografijos teorija užėmė svarbią vietą mokyklinėse to meto programose šalia gramatikos, stilistikos ir retorikos. Laiškų rašymo disciplina buvo dėstoma universi-

tetuose, ją aiškino gausūs epistolografijos vadovėliai. Jų yra parengę beveik visi žymiausi to meto Vakarų Europos humanistai.

Visų pirma reikia pasakyti, kad Renesanso laiškų rašymo vadovuose labiau nei Viduramžiais imamas akcentuoti klasikinės ciceroniškosios lotynų kalbos grynumas, taisyklingumas, dailumas (*latinitas, elegantia*), laiško kalbos nuoširdumas ir paprastumas. Įdomu tai, kad pateikiamos rekomendacijos jaunimui, kaip mokytis rašyti laiškus, suprantant skirtumus tarp nepatyrusio jaunuolio rašinių ir įgudusio suaugusio žmogaus laiškų. Vienas iš žinomų autorių, humanistų Simonas Verepėjus, peikdamas pernelyg išgražintą ir pompastišką kai kurių suaugusių žmonių laiškų stilių, nurodo, į ką nereikėtų kreipti dėmesio jaunuolių laiškuose, kurie dėl nepatyrimo ir pratybų specifikos paprastai būna labiau išplėsti, dailiau ir kruopščiau nei reikia parengti, su visomis laiško dalimis, ir už tai esą juos reikia tik pagirti².

Laiškų rašymas – sudėtingas procesas. Tobulybės jame galima pasiekti tik uoliai studijuojant šį mokslą ir meną, nuolat dirbant, praktikuojantis, skaitant ir imituojant Antikos autorių ir žymių amžininkų laiškus bei kitus veikalus, būtinai čia ir talentas (*ars, exercitatio, usus, lectio, imitatio, ingenium*) – beveik vienu balsu teigia humanistai laiškų rašymo vadovėliuose. Apskritai šiai temai Renesanso autorių vadovėliuose skiriama gana daug vietos. Šią „programą“ geriausiai iliustruoja iš vieno vadovėlio į kitą keliaujantys „teiginiai“, kurių daugumą galima rasti Cicerono ir kitų Antikos autorių veikaluose ar laiškuose. Štai keli tokie populiariausi posakiai: *Tegul nė viena diena nepraeina, kad ko nors neparašytume, kad kasdien rašydami diena iš dienos mokytesni taptume* (lot. *Nullus dies intercedat quin aliquid scribamus, ut quotidiana scriptione indies doctiores efficiamur*); *Privalu gerai rašyti laiškus ir grakščiai kalbėti* (lot. *Bene scribere epistolas et eleganter loqui*); *Teorija ir skaitymas be pratybų mažai naudos teduoda* (lot. *Ars et lectio sine exercitatione parum conducunt*); *Rašyti reikia ne daug, bet rūpestingai* (lot. *Non tam multa quam accurate scribendum*); *Laiškų meno vaisiai skinami [daug] skaitant ir rašant* (lot. *Artis epistolicae fructus percipitur in lectione et scriptione*); *Įprasti laiškų meno porininkai – skaitymas ir rašymas* (lot. *Geminus artis epistoli-*

² Simon Verepaeus, *Simonis Verepaei De epistolis Latine conscribendis*, libri V, nunc recens meliore methodo, schematismis et scholiis illustrati, et accensione aliqua nova postremum aucti, Coloniae: Apud Maternum Cholinum, 1586 (VUB – II-3290), 54.

cae usus, lectio et scriptio) ir pan.

Ypatingas dėmesys skiriamas imitavimui (lot. *imitatio*). Paprastai vadovėliuose pateikiamas pavyzdys iš Cicerono laiško, po to siūloma jį perkurti pagal savo reikmes, gerai į jį įsijaučiant, sumaniai imituojant, vis iš naujo perskaitant jo laišką, o vėliau, jei yra reikalas, kruopščiai taisant jau parašytą tekstą. Lenkų humanisto Jano Ursino (lenk. Jan Ursyn z Krakowa) nuomone, rašant laiškus reikia sekti išsilavinusių Antikos žmonių pėdomis, bet visų pirma turime sekti Ciceronu, „kuris buvo lotynų kalbos pasididžiavimas ir puošmena bei puikus stilistas, įvaldęs visas stiliaus rūšis, ir ne tik turime siekti jo naudotų žodžių, bet kartais turėtume nusigvelbti sakinių pabaigas ir netgi ištisas jo laiškų dalis ir įdėti juos į mūsų laiškus. Taip semdamiesi iš Cicerono iškalbos grožio, tarsi jo pienu maitinami, tapsime tikrais jo sekėjais“³.

Vadovėliuose nurodoma, kad laiškų temos, siužetai, argumentai turi būti parinkti ir pritaikyti jaunuolių protui, gabumams: turiningi, aiškūs, lengvi, tinkami, sąmojingi, elegantiški, nauji, kurie padėtų naudingai lavintis. Ne viename Renesanso humanistų vadovėlyje pateikiamas gana ilgas sąrašas, ką naudingiausia skaityti, patariama, kaip tai daryti, ką besimokančiajam reikia atsirinkti. Dažniausiai nurodomi įprasti mokykliniai Antikos autoriai, Bažnyčios Tėvai, Renesanso rašytojai, dažnai įdedama ir savų, realiai rašytų laiškų ar sakytų kalbų pavyzdžių, aptariamų autorių veikalai, turinys, stilius, jie lyginami tarpusavyje. Taigi matyti akivaizdus teorijos ir praktikos sąlytis, rašiusių vadovėlius autorių išsilavinimo lygis ir interesų platumas. Be to, patariama visada po ranka turėti popieriaus ir rašiklį, kad mokinys galėtų pasižymėti tai, ką gera ir naudinga ras autorių veikaluose: sentencijas, vartojamus žodžius, posakius, kad suvoktų, kaip sudėliojamos frazės, kokia autoriaus kalbėjimo maniera, formulės ir t. t. Po to esą visa tai bus galima panaudoti savo rašiniuose ir laiškuose. Taigi pateikiama išsami mokymo programa, metodika. Reikia pasakyti, kad kai kurie vadovėliai ypač gerai pritaikyti besimokančiajam.

Didelį humanistų dėmesį visuomenės švietimui gerai iliustruo-

---

³ Jan Ursyn z Krakowa, *Modus epistolandi cum epistolis exemplaribus et orationibus annexis*=O sposobie pisania listów wraz z wzorami listów i mowami, przełożyła, wstępem i objaśnieniami opatrzyła Lidia Winniczuk, (Biblioteka pisarzy polskich, Seria B, Nr. 7), Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1957, 14 (28): veterum atque eruditorum vestigia sequi debemus, potissimum autem Ciceronem ipsum lingue Latine decus et splendorem ac in omni scribendi genere omnium optimum imitari debemus nec modo verba eius hauriamus sed etiam clausulas, quin etiam partes ipsas epistolarum interdum furemur et nostris inseramus. Sic enim fiet, vt succo Ciceronis quasi lacte nutriti veri ipsius imitatores euadamus.

ja Erazmo Roterdamiečio mintis, išsakyta jo veikale *Antibarbari*, kad visuomenės klestėjimas priklauso visų pirma nuo auklėjimo ir mokyimo lygio, tai yra iš esmės nuo mokyklos ir mokytojų veiklos. Jis tikėjo, kad naujas mokymo metodas pakeis visus žmogaus gyvenimo aspektus: nuo moralės iki socialinės tvarkos; manė, kad kultūrinė veikla apskritai turi labai didelės įtakos visuomenei ir bendrai istorinei raidai. Reikia pabrėžti, kad Erazmo vadovėlis, daug kartų perleistas Europoje, – vienas informatyviausių vadovėlių ne tik epistolografijos srityje, bet jame gausu įvairiausių žinių iš kitų mokslo ir gyvenimo sričių, gana kritiškas, apibendrinantis daugelio autorių teorijas, mintis. Tai plati „mokymo programa“, turėjusi formuoti „naują“ žmogų.

Taigi humanistinis laiško rašymo vadovėlis – tai ištisas mokymo kompleksas: gramatika, retorika, literatūros teorija, istorijos, etiketo, psichologijos ir filosofijos žinios. Visa tai siejama su laiško žanru, svarbiu kultūros reiškiniu, nes laiškas, humanistų nuomone, esąs žmogaus gyvenimo atspindys. Juose aiškiai matyti humanistinės pedagogikos sistema, autorių pažiūros, erudicija, platus interesai. Vadovėliuose daug dėmesio skiriama žmonių tarpusavio bendravimui, kurį reglamentuoja atitinkamas komunikacinis modelis. Ypatingas dėmesys skiriamas draugiškam bendravimui per korespondenciją, todėl laiške būtina laikytis etiketo lygiai taip pat, kaip bendraujant akis į akį, nes laiškas privalo imituoti žmonių papročius (*hominum mores epistola debeat imitari*), apskritai jaučiamas didesnis dėmesys pačiam žmogui – asmenybei, jo raiškai. Laiškas – tai ir socialinės identifikacijos priemonė.

Kadangi Renesanso epochos humanistinės idėjos per knygas, per mokslą ir meną, didikų keliones bei mokslus užsienyje plito ir Lietuvoje, kartu įtvirtindamas LDK ir tokių populiarių tuo metu Vakarų Europoje epistolografijos mokslą ir meną, tad šie vadovėliai vienaip ar kitaip veikė ir Lietuvos visuomenę, formavo čia tam tikras laiško rašymo tradicijas. Tuo labiau, kad bendroje visos Europos intelektinėje erdvėje mokslininkų idėjos, jų veikalai sklido, keitėsi labai operatyviai. Kartu populiarėjo intensyviai jėzuitų vienuolijos skleidžiama mokymo sistema, kurios programoje (*Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu*, galutinai sureduota 1599 m.) buvo numatyta svari vieta ir epistolografijos mokslams – ypač Cicerono laiškam, kurie kartu su kitais jo kūriniais buvo pagrindinė mokinių lektūra XVI–XVII a. humanitarinio tipo mokyklose.

Savo kuriamoje mokymo sistemoje jėzuitai pasirinko formalų humanistinį metodą, kurį sudarė pirmiausia klasikinių kalbų – lotynų, graikų, iš dalies hebrajų – studijos, kaip fundamentalus pagrindas, siekiant aukščiausių – filosofijos ir teologijos mokslų – pakopų. Formalus mokymo metodas buvo skirtas mąstymo įgūdžių bei kūrybinių gebėjimų ugdymui, juo rėmėsi žymiausi Renesanso epochos humanistai (Vala, Erazmas Roterdamietis, Vivesas). Humanistinėje mokykloje vyravo tokia dalykų eilės seka: lotynų kalba, dialektika, retorika, t. y. nuo kalbos mokėjimo per mąstymo įgūdžių ugdymą einama prie dalyko esmės supratimo, žodžio valdymo, jo meninės raiškos formų tobulinimo. Tokio principo laikėsi ir jėzuitai.

Tipinį jų mokyklos (kolegijos) modelį sudarė vadinamosios *studia humaniora*, t. y. 3 gramatikos (lot. *infima, grammatica, syntaxis*), poetikos (lot. *humanitas*) ir retorikos (lot. *rhetorica*) klasės, taigi iš viso penkeri metai filologinių humanitarinių studijų. Jas baigus buvo galima studijuoti filosofiją (3 metai) ir teologiją (4 metai). Institucija, kurioje buvo visi šie 3 „fakultetai“, galėjo įgyti Akademijos teises. Taip nuo 1579 m. buvo vadinamas Vilniaus Universitetas (lot. *Academia et Universitas Vilnensis*).

„Mokymo nuostatai“ (lot. *Ratio studiorum*) buvo pagrindinis studijų turinį ir kokybę reglamentavęs dokumentas, rengtas beveik 30 metų, patyręs keletą praktinio išbandymo etapų. Galutinė redakcija patvirtinta 1599 m., šis dokumentas galiojo iki Jėzaus Draugijos ordino panaikinimo 1773 m. *Ratio studiorum* pirmiausia buvo skirtas tam tikrų disciplinų mokytojams ir už mokymo procesą atsakingiems asmenims (Rektoriui, studijų prefektui ar jų įgaliotiems atskirų klasių globėjams). Humanitarinių mokslų programoje matyti detalus kalbų mokymo metodikos aptarimas. Penkių klasių kolegijos struktūroje (3 klasės gramatikos, poetika, retorika) išsamiai aptariami lotynų kalbos mokymo būdai žemiausiose klasėse, vėliau – graikų kalba, Antikos autorių tekstų skaitymas ir jų imitacija. Itin daug dėmesio skiriama skaitomų tekstų bei paskaitų kartojimui, mokymuisi atmintinai, rašinių nurodyta tema rašymui. Pažymėtina, kad lotynų kalbos mokoma ne tik iš vadovėlio, bet ir skaitant literatūros kūrinius. Siekiant efektyvesnio kalbos mokymo, patariama klasę dalyti į dešimties mokinių grupes, išskirti pažangesnius ir šiek tiek atsiliekančius, rengti žinių patikrinimo varžybas, taip pat rašinių konkursus. Rekomenduojama rašinius (taip pat disertacijų tezes, mokyklinių

dramų programas) iškabinti ant kolegijų durų, kad visi galėtų susipažinti ir pareikšti nuomonę. Tokia kūrybos pristatymo forma vadinosi *affixiones*.

Didžiausias autoritetas mokantis lotynų kalbos ir stiliaus ir čia buvo Ciceronas. Nuo pat pirmos gramatikos klasės skaitomi jo laišakai, kalbos, vėliau filosofijos ir retorikos veikalai, tačiau pabrėžiama, jog reikia gilintis ne į filosofijos klausimus, bet į frazeologijos ir iškalbos imitaciją. Supažindinama su jo stiliaus ypatybėmis: pavyzdiniu kalbos stiliumi, mažiausiai nudailintu ir artimiausiu šnekamajai kalbai, vartotu laiškuose. Pabrėžiama, kad *stylus [...] ex uno fere Cicerone sumendus est* (liet. „Stiliaus [...] reikia mokytis tik iš Cicerono“). Ciceronas tampa pavyzdžiu imitacijai ir savarankiškai kūrybai, rašant kalbas, dedikacijas, iš jo mokomasi ir laiškų rašymo meno. Galima pastebėti, jog iš romėno laiškų mokomasi nuosekliai, t. y. kiekvienoje aukštesnėje klasėje nagrinėjami vis sudėtingesni jo laišakai.

Jau žemiausioje gramatikos klasėje (ankstyviausia 1569 m. programa „Apie humanitarinių mokslų studijas“⁴), aiškinant lotynų kalbos gramatikos pradmenis, rekomenduojama skaityti Cicerono laiškus: „Tegu pajunta kokią nors rinktinių Cicerono laiškų skonį, kad iš čia pasisemtų pavyzdžių kūrybai“. Kitoje programos vietoje sakoma, jog „būtų naudinga, jei mokiniai praktikuotųsi versdami keletą Cicerono laiškų į gimtąją kalbą, kai juos bus išnagrinėję; be to, tegu žymisi jo frazes ir posakius, kad šitaip stropiai lavintųsi, rašydami rašinius; mokytojas turi suprasti, jog tai yra labai svarbu“. Aukščiausios gramatikos klasės programoje nurodoma ir tai, jog progai pasitaikius, „tebūna paaiškinamos svarbiausios taisyklės apie laiškų rašymą“. Cicerono laišakai bei kiti kūriniai skaitomi ir analizuojami poetikos bei retorikos klasėse. Pasak programos, paskaitų klausytojai turį įgyti „gebėjimų gražiai kalbėti, meniškai ir žodingai rašyti, o abiejose srityse – žavaus iškalbingumo“. Taip pat sakoma, jog mokiniai turį įprasti imituoti Cicerono laiškus kalbėdami ir rašydami nevaikiškus rašinius, o mokytojai turį duoti užduočių laiškų rašymui.

Ši programa nelabai pasikeitė ir prabėgus beveik 50 metų. Tai rodo išlikusi 1614–1622 m. Vilniaus universiteto humanitarinių studijų programa⁵. Joje matyti, jog tais metais Cicerono laišakai buvo skaitomi

⁴ Eugenija Ulčinė, „Humanitariniai mokslai jėzuitų švietimo sistemoje“, in: *Literatūra*, 2007, [t.] 49 (3), 95–107; Ulčinė versta programa, 99–107.

⁵ „Program nauczania na studium humanistycznym w Akademii Wileńskiej w l. 1614–1622“, žr.: Ludwik

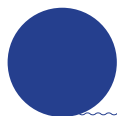
visose trijose gramatikos klasėse. Reikia pastebėti, kad Cicerono korespondencija buvo studijuojami ne tik jėzuitų mokyklose, bet ir evangelikų reformatų mokymo įstaigose, pvz., Kėdainių gimnazijoje. Reikėtų paminėti ir privatų, vykusį namuose didikų vaikų lavinimą. Čia rastume labai panašių mokymo metodų – kokie buvo taikomi *ars epsitolandi* vadovėliuose ar jėzuitų mokymo sistemoje – panaudojimą. Didikų vaikai nuo mažens buvo pratinami rašyti laiškus, nes tai ateityje jiems turėjo labai praversti, tai tiesiog buvo būtinybė, laiškais buvo administruojamos didžiulės jų valdos, tvarkomi įvairūs reikalai, bendraujam su užsienin išvykusiais mokytiis vaikais.

Kaip matyti, epistolografijos žanru Lietuvoje buvo domimasi, mokyklose dėstoma laiškų kūrimo teorija ir praktika. Ypač šiuos dalykus buvo būtina išmanyti LDK didikams, humanistams ir kt., susirašinėjusiems su žymiaisiais Vakarų Europos kultūros veikėjais, mokslininkais, humanistais. Ir išlikę asmeninių bibliotekų inventoriai liudija tai, jog XVI–XVII a. buvo aktuali Antikos autorių kūryba, formavusi LDK visuomenės pažiūras, mokymo turinį, tam tikras kultūros kryptis.

Reziumuojant galima pasakyti, kad Marko Tulijaus Cicerono veikalai sudaro Renesanso epochos humanistinės pasaulėžiūros ir humanistinio išsilavinimo pagrindą. Jo epistolinė kūryba formavo vėlesniųjų laikų epistolografijos tradiciją, buvo klasikinės lotynų kalbos bei stiliaus pavyzdžiu. Cicerono laišakai Renesanso epochoje buvo suvokiami kaip svarbi asmenybės formavimo ir individualios raiškos forma. Privatus laiškas tapo svarbia humanistinio judėjimo išraiška, tam tikra publicistikos rūšimi, asmenybės įvaizdžio kūrimo forma. Laiškų rašymo vadovėliai – ištisas žinių kompleksas, kelių mokslų sintezė, formavusi naują – renesansinį žmogaus supratimą. Apgalvota mokymo struktūra, geras pedagogų pasirengimas, reiklumas ir dėmesys kiekvienam mokiniiui, kūrybinių gebėjimų ugdymas – visa tai lėmė jėzuitų kolegijų populiarumą ir daug prisidėjo prie humanitarinės kultūros tradicijų Lietuvoje XV–XVIII a. puoselėjimo. Pagrindiniai XVI a. mokymo metodai buvo: *ars, exercitatio memoriae, repetitio, usus, lectio, scriptio, imitatio, ingenium, eloquentia*, akivaizdus teorijos ir praktikos sąlytis. Lieka užduoti svarbų klausimą mums visiems – kokį žmogų formuoja dabartinė švieti-

mo sistema?

VAIŽGANTO LAIŠKAI IR LIETUVIŲ LITERATŪROS LAUKAS: „KORESPONDENCIJA NELYGINANT LYRIKA“¹

AISTĖ KUČINSKIENĖ

Laiškai pastarųjų metų Vakarų literatūrologijoje vis dažniau pasirenkami tyrimo objektu: rodosi vis daugiau studijų, kuriose bandomas apibrėžti epistolinio teksto žanras, pasakojimo specifika, laiško ambivalentiškumas (ar tai dokumentas, ar literatūros tekstas?). Sykiu tiriami ir atskirų autorių laiškų korpusai, kurie anksčiau didžiąja dalimi būdavo tik inkliuzai biografiniuose tyrinėjimuose. Suprobleminus epistolikos sampratą, įdomiau darosi patyrinėti, kiek iš tiesų laiškai *dokumentuoja* tikrovę, kiek ją reprezentuoja, o kiek modeliuoja ir kuria – gal korespondencijoje daugiau „epistolinio pasirodymo“, tekstinių žaidimų, o ne „istorijos liudijimo“? Tuo pačiu literatūrologus domina ir kitas klausimas: koks yra rašytojų laiškų santykis su jų literatūros tekstais? Turėdama visus šiuos klausimus galvoje, bandau tyrinėti Juozo Tumo-Vaižganto laiškų korpusą. Šiame trumpame tekste pristatysiu tik vieną iš analizės strategijų bei nedidelę epistolinių tekstų teikiamų reiškinių dalį. Prieš tai noriu skaitytojams pateikti vieną pavyzdį iš lietuvių literatūros, mano manymu, puikiai iliustruojantį visus epistolikos teoretikų galvos skausmus. Ištrauka iš Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos apsakymo „Aukso valandėlė“ (1895):

Ak, kokia graži plaštakė! P. Dominykai, prašau greičiau gaudyti! – Ir prasidėjo gaudinėjimas gražios plaštakės. Jau jau užklojo ją su kepure ir nor paimiti su ranka, vo ji iščiuož pro skylėlę ir lek toliau. Ant galo sugavo ją kunigs ir išleido į krabikę <...>².

Ištrauka iš Marijos Pečkauskaitės laiško Povilui Višinskiui (1895 m.

¹ Ši frazė yra Juozo Tumo-Vaižganto laiške giminaičiui Petrui Klimui 1926 m. gegužės 6 d.: „Korespondencija, nelyginant, lyrika, savaime turi gimti ir išdygti; dirbtinė – niekam verta, nuobodi ir falšinė. Geriau rečiau, bet iš širdies ir tikru reikalu, kaip dabar, štai, kad atrašei“ (Vaižgantas, *Laiškai Klimams*, parengė Petras Klimas jnr., Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, 69).

² Šatrijos Ragana, *Raštai*, t. 2: *apsakymai, dramos kūriniai, straipsniai*, parengė Gediminas Mikelaitis, Vilnius: Margi raštai, 2008, 11.

gegužės 30 d. ir birželio 3 d.):

Kely gaudom peteliškes, kurias potam namie Domininkas ant špilgų užmauna, vo aš jam padedu. Užvakar buvom pas Martyno kryžiaus, ten sugavom didžią peteliškę, kokios aš dar nebuvau mačiusi <...>³.

Savo tyrimuose stengiuosi atsižvelgti į abu laiško lygmenis: jo socialumą, „istoriškumą“ (neužmirština, kad laiškai iš tiesų *dalyvavo* istorijoje, juose vyko socialinio, kultūrinio kapitalo mainai) bei tekstiškumą (specifinė raiška, pasakotojo figūra, siužetai). Laikausi prielaidos, kad šie komponentai negali būti griežtai atsieti vienas nuo kito – žinoma, jei pretenduojame į išsamią laiško analizę: „Laiško literatūriškumas (jis – kaip „užbaigtas rašymo darbas“ su jam būdingomis formaliomis ribomis) ir jo istoriškumas (jis – kaip žmogiškasis veiksmas, įvertas į vykstančius procesus) reikalauja tiek istorinių, tiek literatūrinių žinių interpretacijai“⁴. Man regis, kad gerai visus laiško *ypatingumus* apibendrina Elizabeth J. MacArthur epistolinių naratyvų koncepcija. Ji atkreipia dėmesį į tai, kad laiškas skiriasi nuo įprastų pasakojimo struktūrų savo atvirumu, nes jame pateikiamos įvairialypės perspektyvos, rašymo ir skaitymo procese daug aktyviau dalyvauja ne tik rašantysis, bet ir adresatas, o „pirmenybė teikiama metonimijai, ne metaforai, procesui, ne rezultatui <...>“⁵. Taip pat laiškai susiję su geismu, judėjimu, o pats koresponduojančiųjų geismas stumia laiškų naratyvą link nežinomos ateities. Dėl atvirumo ir fragmentiškumo laiškuose negali būti to, kas yra būdinga grožiniams tekstams: pabaigos, suponuojančios *moralą*, įvertinimą (aišku, nebūtinai ekspllicitišką). Ši epistolinių tekstų nenusikreipimą į pabaigą ir užbaigtumą MacArthur pavadina *metonimiškumu*. Dėl tokio metonimiško santykio su pasauliu laiškai naratyvo teorijų atžvilgiu laikytini „ekstravagantiškais“. Šis požiūris yra palankus paaiškinti, kodėl reikia tirti laiškų tekstus. Viena vertus, įrodoma, kad atviros pabaigos naratyvai nėra ne-literatūra; veikiau tai viena iš plačiau suvoktinos naratyvo sampratos variacijų⁶. Antra ver-

³ Šatrijos Ragana, *Laiškai*, parengė Janina Žekaitė, Vilnius: Vaga, 1986, 37.

⁴ Janet Gurkin Altman, „Epistolary Acts and Literary Careers in the Eighteenth Century: Permutations of Public Sphere and Private Persona among Writers“, in: *Sent as a Gift: Eight Correspondences from the Eighteenth Century*, edited by Alan T. McKenzie, Athens: University of Georgia Press, 1993, 203.

⁵ Ši koncepcija išplėta: Elizabeth J. MacArthur, *Extravagant Narratives: Closure and Dynamics in the Epistolary Form*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1990, 18–22.

⁶ MacArthur, 1990, 32.

tus, padiktuojama tyrimų kryptis: laiškų naratyvuose nereikia ir neišeitų ieškoti *sankcijos*, galutinės reikšmės, bet galima aptarti procesą, tapatybės (tiek kolektyvinės, tiek individualios, tiek raštiškos, tiek kultūrinės ir t. t.) formavimo(si) stadijas bei ypatumus ar tokios komunikacinės terpės santykį su grožiniais tekstais.

Kodėl renkuosi tirti būtent Juozo Tumo-Vaižganto laiškus? Viena vertus, bene visi literatūrologai sutinka, kad Vaižganto laiškų rašymo ekstensyvumas neprilygsta niekam kitam lietuvių literatūros istorijoje⁷. O ir iš tiesų – jo epistolikos korpuse yra tūkstančiai laiškų, jei įtrauksime ne tik paties rašytojo siųstus, bet ir jam adresuotus tekstus. Peržvelgę jau išleistus XIX a. pabaigos ir XX a. pirmos pusės kultūros (ne tik literatūros) lauko veikėjų laiškus, pamatytume, kad bene visi kažką rašę Tumui; nekalbant apie rankraštyną, kuris „užgrūstas“ Tumo pavarde. Tai nėra atsitiktinis dalykas, mat Vaižgantas – vienas svarbiausių visų laikų (savo ruožtu, ir savo gyvento laiko) lietuvių literatūros tarpininkų. Skaitydami laiškus ir labai apibendrinami ten randamas pozicijas, galėtume įvardinti šias autoriaus – literatūros lauko veikėjo – užimtas padėtis: 1) Kitų autorių „atradėjas“, skatintojas, motyvuotojas; 2) Kritikas, recenzentas; 3) Tekstų „užsakovas“, rėmėjas; 4) Literatūros istorikas; 5) Literatūros tarpininkas – leidėjas, redaktorius; 6) Kūrėjas⁸. Taigi iš esmės Vaižganto veikime „literatūriniame gyvenime“ mes galime metonimiškai matyti jei ne viso tuometinio literatūros lauko santykius, tai bent jau nemažos jo dalies.

Galų gale, Vaižgantas – ne tik vienas svarbiausių tarpininkų, bet, anot Vytauto Kavolio, nepriklausomas žmogus⁹. Bene aksioma tapęs teiginys, kad XIX a. pabaigos lietuvių kultūroje pagrindiniai *kovojuantys* bloškai buvo katalikai dvasininkai ir kultūrininkai bedieviai, todėl ir lietuvių literatūros laukas klostėsi ideologinėje įtampoje, kuri realizavosi skirtingo pobūdžio spaudos leidime, *tarsi* ir kitokios literatūros rašyme. Bet štai Vaižgantas – būdamas dvasininkas kultūrininkas – literatūros lauke visiškai neaiškiai padėtį užėmęs ne tik savais tekstais, kurių iki šiol niekas

⁷ Pavyzdžiui: „žymiausio, labai talentingo lietuvių laiškų rašytojo Vaižganto <...>“ (Žirgulytė, A., *Tekstologijos bruožai*, Vilnius: Mokslas, 1989, 170).

⁸ Žr. laiškus Petronėlei Orintaitei, LLTIB RS, f.51, b.430; Aleksandriui Dambrauskui, VUB RS, f. 1, b. E118; Vincui Krėvei, LLTIB RS, f. 51, b. 652; Gabrielei Petkevičiūtei-Bitei, LLTIB RS, f. 30, b. 1197; Antanui Kaupui, VUB RS, f. 187, r. 11; Onai Pleirytei-Puidienei ir Kaziui Puidai, VUB RS, f.1, b. E260; ir kt. Toliau laiškai čia nurodytiems adresatams cituojami iš nurodytų rankraščių fondų.

⁹ Vytautas Kavolis, „Sąmoningumo trajektorijos“, in: *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, 306–324.

negali aiškiai priskirti nei vienai srovei, nei kryptčiai, nei sąjūdžiui, bet ir savo tekstų kritika ir požiūriu į literatūrą¹⁰. Taigi Vaižgantas literatūros lauke užimamomis padėtimis yra nepriklausomasis, o ir jo epistolinės komunikacijos keliai parodo įvairiakryptį bendravimą, nesusisaistantį su viena mąstymo paradigma ar viena viešąja pozicija.

Su kuo susirašinėjo Tumas? Nuo 1892 m. (tokia data esu radusi pirmąjį išlikusį Vaižganto laišką, nors iš jam adresuotų laiškų matyti, kad korespondencijos būta ir ankstyvesnės) iki mirties (1933 m.) daugiau ar mažiau susirašinėjo su dauguma *svarbesniųjų* to meto kultūrininkų: pradedant katalikiškojo sparno (ar jiems „prijaučiančiais“) visuomenės veikėjais (Antanas Kaupas, Adomas Jakštas, Maironis; šiek tiek laiškų su Šatrijos Ragana, Julijonu Linde-Dobilu, Vincu Mykolaičiu-Putinu, o su kai kuriais korespondencija neišlikusi, bet jie yra epistolinės komunikacijos herojai – Domininkas Tumėnas, Juozas Šnapštys-Margalis ir pan.), įtraukiant ir kairiųjų pažiūrų veikėjus (Lazdynų Pelėda, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Liudas Gira, Kazys Puida ir Ona Pleirytė-Puidienė), tautininkus (Juozas Kubilius, Antanas Smetona), baigiant ne tiek politiškai angažuotais „moderniaisiais“ (Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Petronėlė Orintaitė, Balys Sruoga ir t. t.). Jei nubrėžtume Vaižganto epistolinės komunikacijos schemą, matytųsi, kodėl bandau laiškų klausti apie literatūros lauko struktūrą. Viena iš mano prielaidų yra ta, kad XIX a. pab.–XX a. pr. lietuvių kultūros laukas kūrėsi „epistolinės bendrijos“ rėmuose. Kodėl? Pagrindiniai kultūrininkai gyveno „išsimėtę“ dabartinės Lietuvos, Latvijos, tuometinės carinės Rusijos teritorijoje ir dar toliau, taigi kultūrinė bendruomenė buvo visai decentralizuota. Nepamirškime, kad iki 1904 m. ši bendruomenė apribota spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo, taigi laikraščiai leidžiami, bet ne stambiais mastais, ir ta pati periodika dar *jauna*, o kurį laiką ir slapta. Vadinasi, reikėjo kitos terpės santykiams modeliuoti. Man regis, kad iš dalies ta terpe ir buvo laiškai, o „epistoline bendrija“ šitą bendruomenę leidžia įvardyti tie patys kultūrininkų adresatai bei svarbi socialinio, kultūrinio ir simbolinio kapitalo apykaitos dalis, vykusi būtent laiškais ir laiškuose.

Epistolinių tekstų tyrėjai sutinka, jog būna laikotarpiai, kuomet komunikacija laiškais bendruomenėse vaidina pagrindinį vaidmenį ir

¹⁰ Plačiau apie tai žr. Aistė Kučinskienė, „Kas (su)kūrė Vaižgantą? Autoriaus figūros interpretacijų apžvalga“, *Colloquia* 30, 2013, 16–33.

formuoja santykius bei juos nulemia¹¹. Mums ši mintis svarbi, nes ji parodo, jog laiškuose ne tik *atspindimas* bendravimas: „laiškai susirašinėjime kuria, ne tik atspindi, santykį, jie sukuria terpę santykiui artikuliuoti“¹². Vadinasi, Vaižganto korespondencija su literatūros lauko dalyviais XIX a. pab.–XX a. pr. formavo jų bendravimą, iš kurio „išsivystė“ literatūros laukas. Kuo ypatinga *laiškiška* literatūros lauko organizacija? Laiškas kaip tekstinė forma apima besiformuojančio viešo lauko privalomybę „derintis“ su privačia sfera¹³. Taigi laiškinės komunikacijos suformuotos bendruomenės yra specifinės, jose kitoks privatumo ir viešumo santykis. Mums svarbu, kad laiškuose kaip terpėje susiduriame ne tik su reikalų „tvarkymu“, bet ir tekstų kritika, bendradarbiavimo situacijomis, tarmusi, kokia turėtų būti literatūra (tai, anot Pierre Bourdieu, pagrindinė literatūros lauko *kova*¹⁴). Taigi jei laiškai modeliuoja ir struktūruoja literatūros lauko organizaciją, o svarbiausia tokioje perspektyvoje yra tai, kad literatūros lauko organizacija turinio, formos ar stiliaus lygmeniu reflektuojama grožiniuose tekstuose – mes galime ieškoti laiškuose artikuliuotų literatūros lauko modelių ir žiūrėti, kaip tai koreliuoja su grožiniais tektais.

Tačiau pirminė mano užduotis: tiriant Vaižganto laiškų socialinį-istorinį lygmenį atskleisti besiformuojančius ir susiformavusius literatūros lauko santykių modelius. Jie svarbūs apskritai visai lietuvių literatūros istorijai, mat Tumo korespondendavimo laikotarpis yra metas, kuomet, manau, formavosi dalinai autonomiškas lietuvių literatūros laukas (atsiskiriantis nuo politinio ir socialinio laukų, leidžiantis literatūros laukui vystytis pagal savas tendencijas). Laiškuose yra daug su literatūros lauko autonomiškėjimu susijusių dalykų: autorinės savivokos radimasis,

---

¹¹ Mary A. Favret, *Romantic Correspondence: Women, Politics and the Fiction of Letters*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, 28–29.

¹² Liz Stanley, „*The Epistolarium: On Theorizing the Letters and Correspondences*“, *Auto/biography* 12, 2004, 211.

¹³ Elizabeth Hewitt, *Correspondence and American Literature, 1770–1865*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 12.

¹⁴ Aptardama literatūros lauko santykių koncepciją daugiausiai remiuosi Pierre Bourdieu ir jo veikalais *The Rules of Art: Genesis And Structure Of Literary Field*, translated by Susan Emanuel, Stanford: Stanford University Press, 1995; *The Field of Cultural Production*, edited and introduced by Randal Johnson, New York: Columbia University Press, 1993 ir Pierre Bourdieu, Alain Darbel, Dominique Schnapper, *The Love of Art: European Art Museums and Their Public*, translated by Caroline Beattie and Nick Merriman, Stanford: Stanford University Press, 1990.

pačios literatūros sampratos aiškinimasis, autoriaus vardo įsteigimas ir palaikymas ir t. t. Šiame trumpame tekste minėtų dalykų neaptarsiu – pabandysiu tik punktyriškai nubrėžti epistolinės bendrijos kaip vieneto egzistavimo sąlygas, manydama, kad vienas iš dominuojančių vertės objektų laiškuose yra pačios bendrijos, vedančios į autonomišką literatūros lauką, įsteigimas ir legitimavimas.

Bene ryškiausia Tumo ir jo korespondentų laiškuose steigama vertė – bendradarbiavimas dėl Tėvynės labo: „truputį pasidarbūti dėl visų gero“ (Tumas rašo Jakštui 1895 m. gruodžio 30 d.). Visuomeninis darbas dėl Tėvynės labo apibrėžiamas intersubjektyvių santykių lygmenyje ir matome, kad tarp individo ir visuomenės gerovės riba nebrėžiama. Man rūpi, kad tai susiję ir su epistolikos terpės *galimybėmis*: epistolinė komunikacija vyksta privačių santykių lauke ir nors bendruomenė fiziškai nelokalizuoja, aišku, kad visų tekstų adresatas pirmiausia yra tu, sudarantis bendrą *mes*, ir tik vėliau – platesnė auditorija. Taigi visur ir turime daugiskaitos pirmąjį asmenį: „dirbkime tiek, kiek galime, kiek ištesime, nes už tą teatsakysime prieš Dievą ir tautiečius.“ (laiškas Onai Pleirytei-Puidienei, 1906 m. vasario 21 d.). „Mes“ kaip bendruomenės apsibrėžimas ir interiorizavimas, kaip matysime šiek tiek vėliau, gali būti nulėmęs ne tik laiškus, bet ir kitų rašytinių tekstų adresatą.

Šitas *bendras darbas* ir *Tėvynės labas* visuomet apibrėžtinai kaip vieno ar kitokio rašymas – steigama rašto, rašymo, rašytinio teksto vertė: „Kas moka pa[k]artoti raštu, ką žodžiais propaganduoja, tas juk dvigubai vertesnis“ (laiške Petronėlei Orintaitei, 1931 m. rugsėjo 19 d.). Taigi bendro darbo vizija visuomet lydimi dviejų komponentų – *Tėvynės* ir *tekstų*: „<...> naujiems metams prasidedant, visokių gerybių, kad prailgėtų amžius ir pasakytumei mums, ką dar turi pasakyti“ (Gabrielei Petkevičaitėi-Bitei, 1928 m. sausio 12 d.).

Toks pats bendro labo kūrimas rašymo pagrindu neretas ir Vaižganto grožiniuose tekstuose. Pavyzdžiui, apsakyme „Juožas Gaučius ir Antanas Gergelis“ (1918 m. pradėtas ir nebaigtas kūrinys). Pateikiame jo citatą:

– Tai ką gi rašysi? – šaipęs Antanas, gerokai įtikintas.

Apie visa, ką tik žinosiu. Juk aš daugiau žinosiu už sodiečius, mokykloje nebuvusius. Tai kaipgi nerašius ir visa to jiems neperpasakojus, ko pats žinai, o jie nežino?

Juožas neskaitė įgytų žinių savyste, tik turtu, laikinai jam pavestu, palaiky-

tu, kol nesugrąžins jų visuomenei. <...>¹⁵

Laiškuose akivaizdu, kad rašymas gali būti dviejų krypčių: a) rašymas apie tuomet rūpinčius visuomeninius reikalus – spaudai; b) rašymas apie praeitį, jos dokumentavimas – ne tik spaudai, bet ir grožiniams tekstams. Ką norima dokumentuoti? Beveik be išlygų – posukiliminį laikotarpį iki spaudos draudimo panaikinimo. Ir vėliau, jau įsteigus kultūrinę bendriją ir literatūros laukui imus autonomiškėti, Vaižgantas rašo vyresnės kartos atstovams su prašymais išlaikyti atmintyje ir užrašyti. Pavyzdžiui, Jadvygai Juškytei: „<...> nuliukamu laiku dar pakamantinėk vieną kitą bobutę – tai bus dar vienas Tamstos nuopelnas lietuvių kultūrai“ (1927 m. spalio 14 d.)¹⁶; tą matome ir korespondencijoje su Liudvika Didžiulienė: „Jei Tamstos vaikai priimtų mane su interview’u, kaipo beletristą, ne špioną (juk viskas pasibaigė) aš mielai į juos nuvažiuočiau. <...>“ (1925 m. birželio 8 d.)¹⁷. Poreikis ir noras dokumentuoti susijęs su siekiu įamžinti ir įprasminginti draudžiamosios spaudos laikų kultūrinę ir visuomeninę veiklą – taigi praeities situacijos įdokumentinimas, jos pavertimas atskaitos tašku tolesniam kultūros vystymuisi yra programinis uždavinys¹⁸.

Praeities įnaratyvinimas to meto literatūros lauko dalyvių suvoktas kaip misija: dabartyje sukurti ateitį įprasminant praeitį. Be altruistiško bendradarbiavimo situacijų, iškeliamas tarpininko vaidmuo, „dirvos purenimas“: „Beto, mūsų darbas – ne padebesių, bet pažemių darbas, toks pat, kaip sliukų: per tukstančius metų, milijonai tų prastų gyvulėlių kantriai, išpalengvo leidžja persavo vidurjus sudrėkintą žemę ir, galų gale, pataiso derlį viršutinę žemės sluoksnį <...>.“ (laiškas Onai Pleirytei-Puidienei, 1904 m. rugsėjo 10 d.). Tumas modeliuoja tarpininkaujantį tipą

¹⁵ Vaižgantas, *Raštai*, t. 2: *Mišrieji vaizdai*, parengė Eglė Bielskytė, Ramūnas Korsakas, Vilnius: Pradai, 1995, 226.

¹⁶ VUB RS, f. 1, r. 487.

¹⁷ LLTIB RS, f.1, r. 513.

¹⁸ Pastebėtina, kad tokia veiklos paradigma steigama ne tik laiškais ir laiškuose. Nemaža dalis Tumo veiklų yra susijusios su bandymu įprasminginti draudžiamosios spaudos laikų veikėjus. Bet įdomiausia, kad didžioji dalis XX a. pr. stambiųjų prozos veikalų, t. y., pirmieji lietuvių literatūros romanai (paties Vaižganto – visi stambesnieji tekstai; taip pat Kazio Puidos *Žemės giesmė* (1911), Igno Šeiniaus *Kuprelis* (pirmasis leidimas – 1913), Onos Pleirytės-Puidienės *Tėviškė* (pirma dalis – 1925), Gabrielės Petkevičaitės-Bitės *Ad astra* (1933)) nusikreipia ne į bet kur, o į XIX a. vidurį ir antrąją pusę – posukiliminį laikotarpį, aušrininkų ir varpininkų laikus, bandant atkurti ar sukurti būtent tokį Didįjį tautos naratyvą.

kaip geistiną literatūros lauko dalyvį, net ir savo grožinius tekstus įvardydamas tarpine stotele, medžiaga ateities veikalams: „Antra vertus, ir tos smulkmenos, kurias man teko sumeškerioti ir atsiminti, literatūros istorijai yra būtinos. Tai pirmas laipsnis, kurio pasistojęs mokslininkas galės padaryti daug netikėtų išvadų arba atitaisyti daug klaidų.“ (laiške Matui Grigoniui, 1924 m. gruodžio 26 d.)¹⁹. Tarpininkavimas kuriant Didįjį pasakojimą priimtas ir Vaižganto-pasakotojo grožiniuose tekstuose, kuris taip pradeda *Dėdės ir dėdienės*: „Man tenka į lietuvių tautos epopėją įvesti kitokios rūšies dėdžių ir dėdienių <...>“²⁰. Čia reikėtų atkreipti dėmesį į *epopėją*: tautinio-herojinio epo neturinčiai kultūrinei bendruomenei XX a. pr. stambesniaisiais prozos veikalais bandyta sukurti *epą*, *epopėją*. Apskritai, grožiniuose tekstuose daugelis Vaižganto veikėjų – tarpininkai, ne patys veikiantys, bet veikiantys tam, kad kiti veiktų. Toks tarpininkautojas *par excellence* yra *Dėdžių ir dėdienių* Mykoliukas (dėdė Mykolas). Iškalbingas yra Mikalojaus Katkaus 1932 m. laiškas Vaižgantui apie Mykoliuką kaip *būtinąją* ir pagrindinę lietuvių literatūros herojų paradigmą: „Mikoliukas didelio masto ideja, jo esama visose literatūrose. <...> „Mikoliuke aš pažinau pats save. Jog ir Tamsta ne kas kitas tik „Mikoliukas“: sakai radęs sau laimę, kiekvieno šaukiamas ateini, kiekvieno liepiamas dirbi; vadinasi, „Mikoliukai šen, Mikoliukai ten“ (Mikalojus Katkus, 1932 m. balandžio 27 d.)²¹. Viena vertus, tokia tarpininkavime pabrėžiamas kultūros tapimas Kultūra, bet sykiu – tai norimo/geidžiamo literatūros lauko modelio projekcija. Taigi susiduriame su epistoline bendradarbių bendruomene, produkuojančia tekstus apie spaudos draudimo laikotarpį ir bandančia įsteigti savo vertę per praėjusių laikų vertingumą, taip „išpurenti dirvą“ ateičiai ir sukurti literatūros lauką kaip atskirą nuo galios lauko reiškinį. Nepamirština, kad šią bendrąją įsteigia ir įgalina epistolika.

Man regis, pasitelkus epistolinius naratyvus iš tiesų įmanoma prisidėti prie *kitokio* ar išsamesnio literatūros kūrinio ir pačios literatūros istorijos suvokimo, laikantis ir pamatinės Bourdieu tezės, kad gera meno kūrinio analizė ir interpretacija galima tik tuomet, kai išsamiai ištirti visą

¹⁹ VUB RS, f. 1, r. 562.

²⁰ Vaižgantas, *Raštai*, t. 3: *Dėdės ir dėdienės*, *Nebylys*, *Žemaičių Robinzonas*, *Šeimos vėžiai*, parengė Eglė Bielskytė, Vilnius: Pradai, 1995, 9.

²¹ VUB RS, f. 1, f. 385.

aplink jį „besisukančių“ santykių tinklą. Jei priimame, kad tikrai egzistavo tokia epistolinė bendrija, kurios viena iš esminių verčių buvo literatūros lauko įsteigimas ir legitimavimas, santykiai joje turėtų būti susiję su to laiko literatūros tekstais. XX a. pradžioje – epistolinės bendrijos chronologinėse ribose – radosi ne tik smulkioji proza, bet ir pirmieji lietuvių kalba rašyti romanai. Beveik nei vieno iš jų mes negalėtume vadinti *tikru* romanu (daug kas „lūžio tašku“ laiko Vinco Mykoliaičio-Putino *Altorių šešėly*, 1933). Prisiminus laiškuose ryškėjantį praeities dokumentavimo, įprasminimo siekį, vienijantį kone visus XX a. pradžios kultūrininkus, galėtume šiek tiek kitaip pažvelgti ir į nusistovėjusias tų tekstų interpretacijas: galbūt šis lietuviško romano žanro negrynumas, sintetiškumas gali būti susijęs su tuo, jog šiuose tekstuose dominuoja ne metafora, o, kaip ir laiškuose – metonomija. Rašymo privalomybės ir bendradarbiavimo ryšiais grįstoje bendruomenėje svarbiausias vertės objektas – žinios paskleidimas, *papasakojimas*, o ne pabaiga, moralas; dominuoja – kaip ir laiškuose – nusikreipimas į dar nežinomą ateitį.

Ir apskritai tuo metu buvo rašomi tokie tekstai, kurie žvelgiant iš laiko perspektyvos ir neperpratus bendruomenės kartais laikytini ne tiek *vertingais* menine-literatūriškumo prasme. O juk tarpukariu šie tekstai, tarp jų ir Vaižganto *Pragiedruliai* (1918, 1920), buvo greitai kanonizuoti, ne tik leidžiami, bet ir įtraukti į mokyklinės programas, nes atliko kitą funkciją – leido literatūrinei bendruomenei būti įteisintai ankstesniosios pagrindu ir vystytis toliau. Tie kūriniai, kuriais buvo bandoma dokumentuoti esamą ar dar ką tik praėjusią gyvenimo situaciją buvo palaikyti daugiau reakcingais (Lazdynų Pelėdos *Klaida* (1909), Julijono Lindės-Dobilo *Blūdas* (1912), vėlyvesnis Antano Vienuolio romanas *Prieš dieną* (1924)) ir nei tuo metu, nei vėliau nevirto *kanoniniais*, veikiau tik „žanro užuomazginės stadijos“ (Janinos Žekaitės terminas) pavyzdžiais.

Turėdami galvoje, jog išlikusių Vaižganto laiškų yra ne vienas šimtas, o jam adresuotų – ne vienas tūkstantis, suprantame, jog tai, ką čia aptariau yra tik mažas didelio laiškų korpuso reikšmių fragmentas. Tikiuosi, kad jis bent šiek tiek padėjęs skaitančiajam suvokti laiškų tyrimo svarbą ir parodęs epistolinių tekstų fragmentiškumą, ne-dokumentiškumą ir ambivalenciją. Vėl pasikliausime MacArthur: „Laiškai yra tiek pat fiktyvios konstrukcijos, kiek ir permatomi atspindžiai“²².

---

²² MacArthur, 1990, 118.

REGINA ANIMORUM ELOQUENTIA: RETORIKA JĖZUITŲ EDUKACINĖJE SISTEMOJE

ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ

AD MAIOREM DEI GLORIAM¹

1540 m. Paryžiuje Ignaco Lojolos (*Injigo Lopess de Onjass i Lojola*, 1491–1556) įsteigta ir popiežiaus Pauliaus III oficialiu raštu (bule *Regimini militantis Ecclesiae*) patvirtinta Jėzaus Draugija išgarsėjo kaip vienuolija, labiausiai susijusi ne vien su kontrreformacine, bet ir su edukacine veikla, turėjusia įtakos visos Europos švietimo sistemos raidai. Vienuolijos įstatai skelbė, kad pagrindinis jos tikslas yra pamaldumas, kuris gali būti pasiekiamas ir skleidžiamas įvairiais būdais. Ordino įkūrėjas rašė: „Žmogus sukurtas šlovinti, garbinti ir tarnauti Dievui, mūsų Viešpačiui, ir per tai išgelbėti savo sielą; kiti dalykai sukurti dėl žmogaus, kad jam padėtų siekti tikslo, dėl kurio jis sukurtas. [...] Vadinasi, žmogus tiek jais turi naudotis, kiek jie padeda siekti jo tikslo, ir tiek jų atsakyti, kiek jie tam trukdo.“²

Vienu iš svarbiausių dalykų, padedančių siekti pagrindinio tikslo – pamaldumo, jėzuitai laikė edukaciją. Švietimo vizijos gaires Lojola nužymėjo *Konstitucijų* (1558) IV dalyje, skirtoje klausimams, susijusiems su jaunuolių išsimokslinimu ir jų rengimu apaštalinei veiklai. Jose pabrėžiama, kad „reikia sukurti mokymo ir gebėjimo jį panaudoti struktūrą, kad kitiems padėtume geriau pažinti Dievą, mūsų Kūrėją ir Viešpatį, ir labiau jam tarnauti. Todėl Draugija steigia kolegijas ir kai kuriuos universitetus“³. Šią nuostatą suformavo gyvenimiškos aplinkybės – jėzuitai į savo ordiną ketino priimti pamaldžius ir išsilavinusius jaunuolius, tačiau ne visi, panorę tapti Jėzaus Draugijos nariais, pasižymėjo šiomis savybėmis. Žinoma, kad popiežiui dar nepatvirtinus Draugijos nuostatų grupė

¹ Didesnei Dievo garbei

² Ignacas Lojola, *Autobiografija*. *Dvasinės pratybos*, iš ispanų k. vertė kun. Lionginas Virbalas SJ, Vilnius: Aidai, 1998, 25.

³ Tekstas cituojamas iš: *Constitutiones Societatis Iesu: cum earum declarationibus*, Romae: In collegio Romano eiusdem Societatis, 1615: <http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/societasjesu/sj2/jpg/s112.html>.

studentų buvo išsiųsta mokytis į Paryžiaus universitetą. Vėliau nuspręsta prie kai kurių universitetų steigti jėzuitų kolegijas, kurios iš pradžių tebuvo tarsi bendrabučiai – bursos: jose studentai gyveno, maitinosi ir meldėsi⁴. Tačiau to nepakako, kad ordino gretas papildytų išsilavinę žmonės. Labai greitai jėzuitai ėmėsi platesnės ir ambicingesnės edukacinės veiklos. 1548 m. ėmė veikti kolegija Sicilijos mieste Mesinoje, o 1551 m. Romoje atidaryta svarbiausia Jėzaus Draugijos švietimo įstaiga *Collegium Romanum*, kuri ir tapo pavyzdžiu kitoms jėzuitų mokykloms. Pirmasis šios vienuolijos universitetas taip pat atsirado tuojau po jos įsteigimo – 1544 m. jis buvo atidarytas Gandijoje, Ispanijos Valensijos provincijoje. Pamažu jėzuitų kolegijos tankiu tinklu padengė visą Europą ir tapo vienomis patraukliausių švietimo įstaigų ne tik ordino nariams, bet ir pasauliečiams. Antroje XVI a. pusėje jėzuitų ordino mokyklų ėmė rasti ir Lenkijos-Lietuvos Respublikoje. Pirmoji jėzuitų kolegija čia buvo atidaryta Braunsberge 1565 m. Ji ir tapo pavyzdžiu, pagal kurį buvo steigiamos kitos mokyklos: 1566 m. Pultuske, 1570 m. Vilniuje, 1571 m. Poznanėje ir t. t. Kadangi iki 1599 m. nebuvo suformuota vieninga mokymo sistema, kiekvienoje kolegijoje buvo mokoma ne tų pačių dalykų, atsižvelgiama į skirtingus poreikius ar mokytojų nuomonę. Pavyzdžiui, Vilniuje be lotynų kalbos, poetikos ir retorikos dar buvo mokoma fizikos ir matematikos, dainavimo, vokiečių ir rusų kalbų⁵. Tik pasirodžius *Ratio studiorum* kolegijų programos suvienodėjo.

JĖZUITŲ ŠVIETIMO SISTEMOS MODELIS

Jėzuitų edukacinės sistemos šerdį sudarė apgalvotas ir laiko dvasią atitinkantis modelis. Jėzaus Draugijos nariai pirmą kartą tradicinę mokymo programą ir metodus sistemingai pritaikė plačiam švietimo institucijų tinklui. Visos jėzuitų mokyklos veikė pagal bendrą standartinį švietimo projektą. Jis buvo paremtas keliais pagrindiniais dalykais: pačios mokymo programos originalumu; laipsnišku perėjimu nuo žemesnio lygio prie aukštesnio; mokyklose dėstė darbui pasišventę, gerai paruošti mokytojai.

---

⁴ Kazimierz Puchowski, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczpospolitej obojga narodów. Studium z dziejów edukacji elit*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2007, 40.

⁵ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydawnictwo WAM, 2004, 661.

Tvarka ir metodiškumas tokiose mokyklose vaidino pagrindinį vaidmenį. Vokiečių mokslininkas Henrikas Böhmeris (Heinrich Böhmer, 1869–1927) Jėzaus Draugiją yra pavadinęs mokytojų ir mokslininkų ordinu, pačia didžiausia edukacine organizacija, kuri kada nors yra egzistavusi pasaulyje⁶. Mat dvi trečiąsias šios Draugijos įstaigų sudarė mokyklos, o keturios penktosios jos narių buvo studentai ir mokytojai. Mokslininkas vaizdžiai pajuokavo, kad geriausiai ordiną simbolizuotų mokytojo, rankoje laikančio lotynų kalbos gramatiką, figūra. Taip pat svarbu pastebėti, kad jėzuitai kuravo tik aukštesnįjį ir aukštąjį mokslą, o vienas iš siekiamų tikslų buvo išmokyti mokinių kalbėti ir rašyti lotyniškai lygiai taip pat ar net geriau nei gimtąja kalba. Toks siekis lėmė ir kitus edukacijos aspektus: ordinas užsiėmė ne tik jaunuomenės mokymu, bet ir jos auklėjimu. Be kolegijų, jam priklausė mokyklos kilmingiesiems (lot. *collegia / convictus nobilium*), internatai vargšams (lot. *bursae pauperum*) ir seminarijos dvasiškiams bei mokytojams (lot. *seminaria*). Dar vienas jėzuitų edukacijos bruožas – mokinių ambicijų ir konkurencingumo žadinimas, kuris buvo skatinamas kasmetiniais egzaminais, mokyklinėmis ceremonijomis, disputais, deklamacijomis, dramos vaidinimais ir panašiais viešais renginiais. Patrauklumo ordino mokykloms teikė ir tai, kad kolegijose mokslas buvo nemokamas, teikiami akademiniai vardai, rūpinamasi mokinių materialiniu ir dvasiniu gyvenimu⁷.

Mokymo modeliui pagrįsti jėzuitai pasirinko formalų humanistinį metodą⁸, kuris, jų manymu, labiausiai padėtų ugdyti mokinių charakterio stiprybę ir pamaldumą. Jo pagrindą sudarė klasikinių kalbų – lotynų, graikų ir iš dalies hebrajų – studijos. Realiesiems mokslams (istorijai, geografijai, matematikai) čia buvo skiriama gerokai mažiau dėmesio⁹. Mat formalus mokymo metodas buvo skirtas mąstymo įgūdžiams bei intelektualiniams gebėjimams lavinti. Perėmę pagrindinius humanistų mokymo principus, jėzuitai sukūrė tipinį kolegijos modelį, kurį sudarė gramatikos (skiriamos dažniausiai į infimą, gramatiką ir sintaksę), poetikos ir

---

⁶ Генрих Бёмер, *История ордена иезуитов*, Смоленск: Русич, 2002, 375.

⁷ Бёмер, 2002, 377–382.

⁸ Bronisław Natoński, „Szkolnictwo jezuickie w Polsce w dobie kontrreformacji“, in: *Wiek XVII. Kontrreformacja. Barok: Prace z historii kultury*, pod red. Janusza Pelca, Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1970, 311–312.

⁹ Algirdas Šidlauskas, *Istorija Vilniaus universiteto XVI a. pabaigoje – XIX a. pradžioje*, Vilnius: Mokslas, 1989, 18.

retorikos klasės. Jau mokantys skaityti, rašyti ir skaičiuoti mokiniai pirmoje kolegijos klasėje (lot. *infima classis grammaticae*) buvo mokomi lotynų ir graikų kalbų pradmenų. Antroje klasėje (lot. *media grammaticae*) jie baigdavo lotynų kalbos gramatiką, tęsdavo graikų kalbos studijas ir skaitydavo Cicerono bei Ovidijaus veikalus. Trečioje klasėje (lot. *suprema classis grammaticae*) toliau mokydavosi lotynų kalbos, baigdavo graikų kalbos kursą, susipažindavo su eilėdara, skaitydavo Cicerono ir Vergilijaus kūrinis. Ketvirtoje – poetikos klasėje (lot. *humanitas, classis poeticae*) buvo aiškinama eilėdara, skaitomi Cicerono, Vergilijaus, Cezario ir graikų autorių kūriniai, taip pat pasirengiama retorikos (lot. *classis rhetoricae*) kursui, vainikavusiam kolegijos studijas. Visų išvardytų disciplinų studijos kolegijoje tęsdavosi 5 arba 7 metus. Vėliau gilinti žinias buvo galima jau universitete: iš pradžių filosofijos (3 metai), kur Aristotelio veikalų pagrindu dėstyta logika, fizika, arba gamtos filosofija, metafizika, etika bei matematika, o galiausiai ir teologijos (4 metai), kur buvo gilinamasi į Tomo Akviniečio veikalus, fakultetuose¹⁰.

Paminėtinas ir dar vienas jėzuitų mokymo sistemos ypatumas. Tai studentų pedagoginė praktika, kurią privalėjo atlikti visi mokiniai. Mat siekta, kad studentai ne tik įgytų aukštą kvalifikaciją, bet ir mokėtų savo žinias pritaikyti, įtikinamai ir aiškiai pateikti. Todėl dėstymas infimos, gramatikos, sintaksės, poetikos, o vėliau ir retorikos klasėse buvo įprastas daugelio magistrų kelias¹¹. Prieš pradėdami filosofijos studijas, jėzuitai atlikdavo praktiką, per kurią paprastai metus ar dvejus dėstydavo infimos ir gramatikos klasėse. Baigusieji filosofijos studijas buvo siunčiami mokytis poetikos, ir tik teologijos absolventai galėjo dėstyti retoriką ar filosofiją. Reikia pastebėti, kad jėzuitų metodai pasižymėjo įžvalgumu ir demokratiškumu, stengtasi, kad įvairūs mokinių gabumai būtų kuo efektyviau panaudojami Draugijos veikloje, todėl paaiškėjus, kad asmuo netinka pedagoginiam darbui, jis buvo skiriamas pamokslininku, užsiimdavo misionieriaus veikla ar eidavo administracines pareigas jėzuitų ordino sistemoje¹².

¹⁰ Paulius Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvos jėzuitai*, Vilnius: Aidai, 2002, 320–321; Eugenija Ulčinaitė, „Retorika Vilniaus universitete XVI–XVII a.“, in: *Literatūra*, 1979, t. 25(3), 8–10.

¹¹ Ludwik Piechnik, *Początki Akademii Wileńskich (1569–1600)*, Kraków, 1973, 89.

¹² Ulčinaitė, 1979, 10.

Rhetorum. Provincia Lituanæ. Societatis IESV. Anno 1695.

Pagrindinė metodinė priemonė ir nuostatų rinkinys, kuriuo rėmėsi visa jėzuitų švietimo sistema, buvo 1599 m. Romoje išleistas *Ratio studiorum*¹³, sudarytas ordino generolo Klaudijaus Acquavivos (*Claudio Aquaviva*, Acquaviva, 1581–1615). Jis buvo sudarytas ne iš karto. 1586 m. buvo parengtas išsamus edukacijos projektas, jo kopijos išsiuntinėtos į visas jėzuitų provincijas, iš kurių sugrįžo su gausiais pasiūlymais, pataisymais, rekomendacijomis. Tad galima šį metodinių nurodymų rinkinį laikyti visų provincijų jėzuitų bendro ir kruopštaus darbo rezultatu. Nurodymuose išsamiai aptartos visų klasių magistrų teisės, pareigos ir mokymo metodai, paskaitų tvarka, vadovėliai. *Ratio studiorum* buvo sudarytas orientuojantis į kelis pagrindinius dalykus. Akcentuota, kad jėzuitų švietimo tikslas yra dvasinis, padedantis giliau pajusti Dievo meilę ir ugdantis nusiteikimą tarnauti artimui (lot. *christianitas et pietas*). Perteikiant žinias ir krikščioniškas dorybes pabrėžiama metodiškumo svarba: siekiama, kad mokiniai pirmiausia įgytų tvirtus pagrindus, o tik po to tam tikra tvarka būtų pateikiama vis sudėtingesnė mokymo medžiaga. Taip pat rekomenduota ne tik suteikti žinių, bet ir tobulinti mokinių charakterį, lavinti mąstymo įgūdžius, siekti, kad jie patys aktyviai dalyvautų mokymo procese. Pageidauta, kad bendrą mokytojo ir mokinio pastangų rezultatą vainikuotų *eloquentia perfecta* (liet. „tobula iškalba“), kuri buvo suprantama kaip kritinio mąstymo ir gebėjimo aiškiai, įtikinamai, laisvai reikšti savo mintis žodžiu ir raštu sintezė.

■■■■■■■■■ RETORIKOS MOKYMO YPATUMAI

Retorikos mokymui *Ratio studiorum* puslapiuose skirta daug dėmesio. Skyriuje apie retorikos profesoriaus pareigas (lot. *Regulae professoris rhetoricae*)¹⁴ atkreipiamas dėmesys į tris pagrindinius su retorikos mokymu susijusius dalykus. Pirmiausia turėtų būti išdėstomos iškalbos taisyklės (lot. *praecepta dicendi*), paskui įsisavinamas ir tobulinamas retorinis stilius, kurio geriausias pavyzdys yra Ciceronas (lot. *stylus [...] ex uno fere*

¹³ Ratio atque Institutio studiorum Societatis Iesu, Romae: In Collegio Romano eiusdem Societatis, 1599.

¹⁴ Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu, Turnoni: Apud Claudium Michaellem Typographum Universitatis, 1603, 133–142.

*Cicerone sumendus est*¹⁵), o galiausiai suteikiama įvairaus pobūdžio žinių, reikalingų visapusiam oratoriaus talentui atskleisti. Šios žinios vadinamos eruditiones – faktai iš istorijos, geografijos, heraldikos, teisės, psichologijos, archeologijos, politikos, etikos, karybos, biografistikos, religijos, papročių, mitologijos ir pan. Perspėjama, kad tokios žinios būtų pasitelkiamos saikingai (lot. *eruditio modice usurpetur*). Pagrindiniai retorikos mokymo bazę sudarantys šaltiniai buvo garsiausi šios srities Antikos kūriniai: Aristotelio *Ars rhetorica* (liet. „Retorika“), nežinomo romėnų autoriaus *Rhetorica ad Herennium* (liet. „Retorika Herenijui“), Cicerono veikalai *De inventione* (liet. „Apie atradimą“), *Partitiones oratoriae* (liet. „Apie kalbos dalis“), *De oratore* (liet. „Apie oratorių“), *Brutus* (liet. „Brutas“), *Orator* (liet. „Oratorius“), Kvintiliano *Institutio oratoria* (liet. „Iškalbos mokymo“). Taigi retorikos mokyme, kaip ir visoje jėzuitų edukacijos sistemoje, išryškėjo trys pagrindiniai sluoksniai: teorinis, praktinis ir erudicinis. Poetikos ir retorikos mokymą sudarė tarsi dvi dalys: Antikos autorių kūrinių skaitymas bei analizė ir savarankiškas įvairių žanrų kūrinių rašymas imituojant perskaitytus ar pasirinktus kūrinius. *Ratio studiorum* yra pateikta tokia standartinė bet kokio kūrinio analizės schema. Pagal ją, mokytojas pirmiausia turėtų išaiškinti kūrinio prasmę ir pateikti galimus interpretacijos variantus, paskui reikėtų aptarti kūrinio kompoziciją ir meninės išraiškos būdus, taip pat pateikti pavyzdžių, kaip kūrė kiti autoriai, vartodami panašias menines priemones. Be to, analizuojamo kūrinio idėjas vertėtų patvirtinti kitų autorių mintimis ir sentencijomis. Paskiausiai rekomenduojama paaiškinti kūrinio realijas, susijusias su istorija, mitologija, geografija ar pan., atkreipti dėmesį į atskirų žodžių, posakių savitumą. Vėliau turėtų būti pateikiamos praktinės užduotys – parašyti kokio nors žanro kūrinį, imituojant perskaityto autoriaus stilių¹⁶. Aukštesnė pakopa, paprastai praktikuota tik retorikos klasėje, buvo savarankiška mokinių literatūrinė kūryba, kuri ne tik parodydavo teorinių žinių įsisavinimą, bet dažnai atskleidavo ne vieno studento poetinius ar prozinius gabumus.

¹⁵ Ibid., 133.

¹⁶ Ibid., 141–142.

Edukacinis Jėzaus Draugijos modelis turėjo lemiamos įtakos visai LDK švietimo sistemai. Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus (*Walerian Protasewicz*, 1505–1579) 1569 m. pakviesti į Vilnių jėzuitai tuoju pat ėmė plėtoti edukacinę veiklą. Po kolegijos Vilniuje (1570) mokyklos buvo įkurtos Kražiuose (1616), Kaune (1653), Pašiaušėje (1654), o Vilniaus kolegijai 1579 m. buvo suteiktas universiteto statusas.

Lietuvos jėzuitų kolegijose, kaip ir visose jų mokyklose, studijas vainikuodavo retorika, dėstoma pagal *Ratio studiorum* principus. Teorinį šios disciplinos pagrindą sudarė Julijaus Cezario Scaligerio *Poetices libri septem* (liet. „Septynios poetikos knygos“, 1586) ir jėzuito Jokūbo Pontano *Poeticarum institutionum libri tres* (liet. „Trys poetikos taisyklių knygos“, 1609) vadovėliuose pateikta sistema, stengtasi laikytis Renesanso epochoje suformuoto retorikos dėstymo modelio, kurį sudarė kelios pagrindinės dalys. Pradžioje buvo pateikiamas retorikos apibrėžimas, nusakomas jos objektas, funkcijos, tikslas, paskui aptariamos visos penkios retorikos dalys (lot. *inventio, dispositio, elocutio, memoria ir actio*)¹⁷, atskirai analizuojamos kalbų rūšys (vaizdingosios, svarstomosios, teisminės) ir jas atitinkantys stiliai (aukštasis, vidurinis, žemasis).

XVII a. pastebima tendencija įtraukti į paskaitas ir literatūros naujoves, aptarti specifines retorikos mokslo problemas. Jėzuitų kolegijų profesoriai, nors ir ribojami gana griežtų mokymo nuostatų, vis dėlto turėjo gana daug dėstymo laisvės, nes kai kurie paskaitų užrašai rodo išskirtinį jų dėmesį klausimams, kurie buvo aktualūs tik Baroko epochoje. Norą išsamiai aptarti Baroko epochoje atsiradusias temas liudija ir Vilniaus universiteto profesorių retorikos teorijai skirti darbai. Žymiausi iš jų yra Žygimanto Liauksmo (1597–1670) *Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae* (liet. „Oratorinė praktika ir retorikos meno taisyklės“, 1648) ir Kazimiero Kojalavičiaus (1617–1674) *Institutio oratoria* (liet. „Retorikos pagrindai“, 1654), sulaukę populiarumo visoje Europoje. Liauksminas atsisakė tradicinės retorikos dėstymo schemos ir savo vadovėlį pradėjo nuo sintaksės, t. y. retorinio periodo, jo sudarymo būdų bei vartojimo galimybių. Šiai temai jo veikale skirta daugiausia dėmesio, visi kiti retorikos klausimai trumpai aptarti tik vadovėlio pabaigoje. Kojalavičiaus veikalas

¹⁷ Liet. „medžiagos suradimas, išdėstymas, iškalba, įsiminimas ir atlikimas“.

Labyrinthus

Franciscus

Hinte

išvis neatitiko retorikos vadovėliams keliamų reikalavimų, nes jame buvo aptarta tik viena tema – oratorinių kalbų komponavimo būdai. Atskirai minėtinas Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus traktatas *De acuto et arguto* (liet. „Apie aštrų ir šmaikštų stilių“, 1617–1627), kuriame buvo apibrėžtas tuo metu naujas stilius (jį dabar vadiname barokiniu). Šis veikalas jėzuitų mokymo įstaigose buvo be galo populiarus, plito rankraščiais, tačiau išspausdintas jis tik XX a.

Jėzuitų kolegijų mokiniams taip pat buvo keliami aukšti reikalavimai. Jie turėdavo ne tik puikiai išmokti taisykles, bet ir pritaikyti jas savo individualioje kūryboje. Todėl retorikos paskaitose daug dėmesio skirta rašymo įgūdžiams lavinti, parinktam ar pasirinktam Antikos autoriui imituoti, prozos tekstui perrašyti eilėmis ir atvirkščiai, poezijos kūriniais duota tema ir pagal tam tikro žanro taisykles kurti. Vyravo nuostata, kad mokinys privalo išmokti parašyti lotyniškai eiliuotą ar prozos tekstą, skirtą bet kuriai progai ir bet kuria tema. XVII a. mokant poetikos ir retorikos taisyklių LDK kolegijose jau buvo remiamasi ne tik garsiausiais Antikos autorių kūriniais, bet ir žymiausiais savo krašto rašytojais. Kaip sektini imitavimo pavyzdžiai mokykliniuose paskaitų konspektuose pateikiami Jono Kochanowskio (*Jan Kochanowski*, 1530–1584), Samuelio Twardowskio (*Samuel Twardowski*, 1600–1661), Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus (*Mathias Casimirus Sarbievius*, 1595–1640) ir kitų autorių kūriniai.

Taigi XVII–XVIII a. LDK jėzuitų kolegijose buvo bandoma suderinti Renesanse suformuotą retorikos dėstymo modelį ir naujas, tik Baroko epochoje atsiradusias temas.

LDK KOLEGIJŲ STUDENTŲ KŪRYBA

LDK kolegijose per retorikos paskaitas praktikuotasi išties buvo kantriai ir daug. Mat poetikos ir retorikos teorijos paskaitų konspektų likę kone tiek pat, kiek ir šių dalykų žinioms įtvirtinti prirašytų studentų pratybų sąsiuvinų, kuriuose randame jų kurtas kalbas duotomis temomis bei įvairių žanrų poezijos bandymus. Šie rankraščiai svarbūs ne tik tuo, kad liudija studentų mokymosi rezultatus. Jie atskleidžia ir gerokai platesnį epochos kontekstą, rodantį, kokios žinios buvo svarbios tų laikų žmogui. Kartais jos buvo naudojamos mechaniškai, tik kaip faktai, patvirtinantys ir vaizdžiai iliustruojantys temas, kuriomis kalbama, o kartais

studentai, talentingai ir išmoningai jungdami ar gretindami kelių epochų išmintį, gebėdavo atverti įdomių filosofinių, istorinių ar politinių kūrinyje rutuliojamos temos perspektyvų.

Vienas iš įdomiausių studentų pratybų sąsiuvinių yra Krokuvoje, Čartoryskių bibliotekoje, saugomas rankraštis¹⁸. Tai žinomo LDK retorikos dėstytojo, poeto, vertėjo bei teologo Petro Puzinos (Piotr Puzyna, 1664–1717)¹⁹ klasės studentų, 1695 m. Kražių kolegijoje studijavusių retoriką, pratybų sąsiuvinis, pavadintas, kaip buvo įprasta Baroko epochoje, įmantriu pavadinimu *Fructus horni meditationis rhetoricae Crosis ab academicis Societatis Iesu fusi et in cornucopiam depositi* (liet. „Metinis retorinės meditacijos derlius, kurį Kražiuose supylė ir sudėjo į gausybės ragą Jėzaus Draugijos studentai“).

Šis Kražių kolegijos studentų retorikos pratybų sąsiuvinis visame XVII–XVIII a. panašaus pobūdžio LDK rankraščių kontekste išsiskiria keliomis ypatybėmis. Pirmiausia pratybų sąsiuvinių, kuriuose rastume visų literatūros žanrų savarankiškus bandymus, likę ypač mažai. Šis rankraštis kaip tik toks: jame yra prozinių įvairių rūšių kalbų, lyrikos, epigramų, elogijų ir kitų žanrų kūrinių, kitaip sakant, visų įmanomų Baroko epochos prozos ir poezijos žanrų kūrinių.

Kita svarbi ypatybė yra ta, kad visi pratybų sąsiuvinyje surašyti kūriniai jau ištaisyti talentingo retorikos profesoriaus, todėl jų vertė dar didesnė. Įdomūs ir tų metų retorikos studentai. Iš viso jų būta aštuonių. Į Jėzaus Draugiją jie įstojo 1692 m. Vilniuje, vėliau sėkmingai kopė karjeros laiptais. Tai Urbonas Ignacas Alshutas (*Urban Ignacy Alshut*, 1677–1748), vėliau tapęs filosofijos ir teologijos profesoriumi ir Rešlo kolegijos rektoriumi; Georgijus Barščius (*Georgius Barszcz*, 1677–1743), bene žymiausias iš to kurso studentų, tapęs garsiu pamokslininku ir administratoriumi, 1730–1731 m. deleguotas į Generalinę Kongregaciją Romoje, 1731–1735 m. buvęs Lietuvos provincijolu; Pranciškus Hincas (*Franciscus Hinz*, 1673–1721), garsus dėstytojas, pamokslininkas, bibliotekininkas; Jonas Horodeckis (*Jan (Joannes) Horodecki*, 1673–1721), įvairių disciplinų dėstytojas ir pamokslininkas; Juozapas Sokolovskis (*Jozafat Sokolowski*, 1676–1752) mokyklų prefektas, misionierius ir pamokslininkas; Paulius Zavistovskis (*Paulus Zawistowski*, 1672–1715) misionierius ir poetikos bei

¹⁸ Sign. 1866 IV.

¹⁹ Likę ir šio profesoriaus etikos paskaitų konspektai.

retorikos dėstytojas, Paulius Ciekavy (*Paulus Ciekawy*, 1676–1701) apie kurio veiklą žinių nėra. Vienas šio kurso auklėtinis Jacekas Gonsovskis (*Jacek Gąssowski*, g. 1673) 1703 m. ordiną paliko.

1695 m. Kražių rankraštis geriausiai reprezentuoja XVII a. pabai-gos Lietuvos švietimo sistemos pasiekimus, jos indėlį į vakarietišką hu-manitarinio ugdymo teorijos ir praktikos simbiozę, atskleidžia literatūros teorijos įtaką individuliai kūrybai, parodo Baroko pasaulėjautos įpras-minimą skirtingų žanrų prozos ir poezijos tekstuose, liudija literatūros ir vaizduojamųjų menų samplaiką.

Šis tekstas gimė iš mano laisvalaikio studijų, Plinijaus Jaunesniojo epistolikos ir susidomėjimo 79 m. Vezuvijaus sunaikintais Romos imperijos miestais bei jų istorijomis. Pirmą kartą miestų archeologinių tyrimų temos teko imtis 2010 m. kovą keliaujant po greta Neapolio esančias archeologines vietas. Vilniaus universitete 2012 m. dr. Mindaugo Kvietkausko „Miesto diskursų“ kurso metu tyrimas virto atsiskaitymo darbu „Pompėjai: Vezuvijaus palaidoti miestai, miesto vaizdinių perinterpretavimas ir virtimas simuliakru“, kurio pagrindu žurnale „Literatūra ir menas“ (2012 11 02 nr. 3400) pasirodė straipsnis „Pompėjai: miesto diskursai ir simuliakrai“; po metų kiti Pompėjų miesto tyrimo aspektai iš dalies aptarti „Literatūros ir meno“ tekste „Graffiti: žvilgsnis į Romos imperijos kasdienybę“ (2013 12 13 nr. 3453), taip pat *Filomatų: studentų mokslinės draugijos pranešime* „Pompėjų miesto istorijos ir vaizdiniai“ (2013 11 13).

Pasakojimą apie Pompėjus paprastai mėgstu pradėti citata iš klasikinio miesto studijoms skirto Camillo Sitte (1843–1903) veikalo „The City Reader“¹, kuriame Pompėjai tampa racionalios miesto erdvės pavyzdžiu: jame susipina urbanistinis, topografinis, gamtinis elementai. Sitte sako: „Kelionės prisiminimas – šviesiausių svajonių akstinas. Didingi miestai, aikštės, paminklai, kraštovaizdžiai praskrieja pro akis, ir vėl džiugina žavingi ir išpūdingi anksčiau išvysti reginiai. (...) Iš tiesų netrikdomas helėniškų pietų pakrančių lengvabūdiškumas žemutinėje Italijoje ir kiti malonūs kraštai – didžiausios gamtos dovanos, o senieji jų miestai, pastatyti sekant pačios gamtos grožį, sustiprina švelnų ir nenugalimą gamtos poveikį sielai. Tik niekuomet nepajutęs senovinio miesto grožio žmogus galėtų prieštarauti šiai minčiai.“ Šiai minčiai neliktų svetimas

¹ Camillo Sitte „Author's Introduction“, „The Relationship Between Buildings, Monuments, and Public Squares“, „The Enclosed Character of the Public Square“, in: *The City Reader*, edited by Richard T. LeGates and Frederic Stout, 2nd edition, London and New York: Routledge, 2001.

tyrinėtojas Gregoris Aldrete, pavadinęs Pompėjus kasdienio romėniško gyvenimo laiko kapsule², suteikiančia progą kiekvienam iš mūsų *įsivaizduoti, pajusti* miesto kasdienybę.

79 m. rugpjūčio 24 d. įvyko didžiausias istorijoje Vezuvijaus išsiveržimas, sunaikinęs Pompėjus (*Pompeii*, *Πομπήϊοι*, apie 35 tūkst. gyventojų), greta buvusį nedidelį Herkulanėjo miestą (*Herculaneum*, apie 5 tūkst.), Stabijų (*Stabiae*), Boskorealės (*Boscotere*) ir Oplontidės (*Oplontis*) vilas. Nuo XX a. vidurio Pompėjams skirta daugybė akademinių studijų, ši tema jau tapo ir masinės kultūros reiškiniu, apie ką jau esu kalbėjusi kituose savo tekstuose. Miesto archeologiniai tyrimai aktyviai vykdomi iki šiol. Tačiau ši kartą man, filologijos mokslų atstovei, įdomiau tirti miesto kasdienybę ir jo istoriją per miesto tekstus: pažvelgti į Antikos autorių šaltinius, taip pat į daugybę pačiame mieste aptinkamų įrašų. Siekiu susekti kuo daugiau antikiniuose šaltiniuose pasitaikančių miesto paminėjimų, atlikti reikiamų citatų vertimus tiek iš lotynų, tiek iš senovės graikų kalbų, išanalizuoti juos ir jų autorių reiškiamas pažiūras į miestą. Iš Vezuvijaus sunaikintų miestų daugiausia dėmesio teks Pompėjams, kadangi miestas ir jo įvaizdžiai įvairiuose diskursuose paliko didžiausią pėdsaką.

■■■■■■■■ POMPĖJAI IKI VEZUVIJAUŠ IŠSIVERŽIMO

Antikos literatūros šaltiniai nerodo didelės jo svarbos. Vėlyvosios Respublikos pabaigoje Pompėjai – mėgstama pasiturinčių romėnų vilų vieta, čia buvusi Cicerono rezidencija. Augusto valdymo metu (I a. pr. Kr.–I a. po Kr.) miesto reikšmė augo, Pompėjai tapo svarbiu uostamiesčiu. Pompėjų aprašymų negalima nė lyginti su svarbių imperijos miestų aprašymais. Panašu, kad britų leksikografas Williamas Smithas³ veikale „*Dictionary of Greek and Roman Geography*“ teisingai pažymi: nėra pagrindo manyti, kad Pompėjai kada nors pranoko antrarūšio provincijos miesto svarbą – vis didėjantis garsas juos lydi tik po miesto atradimo.

---

² Gregory S. Aldrete, „Pompeii: A Time Capsule of Roman Daily Life“, in: *Daily Life in the Roman City: Rome, Pompeii, and Ostia*, London: Greenwood Press, 2004.

³ William Smith, LLD, „Pompeii“, in: *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Boston: Little, Brown, and Company, 1854.

Naujausi archeologiniai tyrimai ir radioaktyviosios anglies meto-
das atskleidė, kad vietovėje gyventa jau VIII–VI a. pr. Kr. Pompėjų
gyventojai buvo italikų gentis oskai, ir miestas, matyt, pavadintas kadai-
se ten įsikūrusios Pompėjų giminės vardu, kilusiu iš oskiško skaitvardžio
„pompe“ – „penki“⁴, tai patvirtina ir graikų istorikas, geografas, filoso-
fas Strabonas (gr. *Στράβων*, ~64 m. pr. Kr.–24 m. po Kr.), pasakojantis,
kad iš pradžių mies-tas greičiausiai buvo gyvenamas oskų, vėliau pateko
į etruskų, pelasgų, samnitų rankas (Strab. I.c). Pirmieji gyvenvietės ant
aukštos kalvos prie jūros ir vandeningos Sarno upės žiočių pėdsakai rasti
tarp VII ir VI a. pr. Kr. Graikų atsikraustymas į pietinę Italiją VIII a. pr. Kr.
ir etruskų įsitvirtinimas VI a. pr. Kr. kai kuriose jos teritorijose skatino
įsitvirtinti nemažai oskiškų Pompėjų gyvenimo aspektų. V a. pr. Kr. Kam-
paniją ir Pompėjus užima oskams gimininga samnitų gentis, tada miestas
pasistato tvirtas sienas. IV a. pr. Kr. miestas taisyklingai suplanuojamas,
pradeda augti kalkakmenio namai. Tačiau apie miesto istoriją iki romėnų
karų Kampanijoje daugiau nieko tikra nežinoma, nėra rašytinių šaltinių
liudijimų. Žinios pasiekia apie IV a. pr. Kr.: istorikas Titas Livijus (lot. *Ti-
tus Livius*, 59 m. pr. Kr. – 17 m.) pasakoja apie 310 m. pr. Kr. įvykius
(Liv. XI. 38)⁵: „Per tą patį laiką romėnų laivynas, vadovaujamas Publi-
jaus Kornelijaus, kurį senatas paskyrė atsakingu už pakrantes, atplaukė į
Kampaniją ir prisišvartavo prie Pompėjų, iš ten sąjungininkai ir jūreiviai
patraukė niokoti Nucerijos laukų; greitai nuniokoję artimiausias vietas,
iš kurių buvo galima saugiai sugrįžti į laivus.“⁶ Romėnų pajėgos pirmą
kartą įsitvirtina mieste, kuris tampa postu grobikiškiems žygiams į sam-
nitų žemes rengti. Per Antrąjį pūnų karą Pompėjai liko ištikimi Romai ir
todėl galėjo išlaikyti dalinę nepriklausomybę. II a. pr. Kr. jie itin suklestė-
jo, iškilo daug naujų privačių ir bendruomenės statinių.

Toliau apie miesto gyvenimą nieko negirdėti iki Pilietinių karų,
91 m. pr. Kr.: romėnų istorikas Apianas Aleksandrietis (gr. *Ἀππιανός
Ἀλεξανδρεύς*, lot. *Appianus Alexandrinus*; ~95–~165 m.) pasakoja, kaip
miesto gyventojai prisijungė prie maištininkų (App. BC I. 39): „[...]

⁴ Manoma, kad Pompėjų vardas yra padarytas taip pat, kaip ir garsios romėniškos Kvintijų giminės vardas:
nuo skaitvardžio „penki“ (lot. „*quinque*“, gr. *πέντε*).

⁵ *Per idem tempus et classis Romana a P. Cornelio, quem senatus maritimae orae praefecerat, in Campaniam
acta cum adpulsas Pompeius esset, socii inde nauales ad depopulandum agrum Nucerinum projecti, proximis
raptim uastatis unde reditus tutus ad naues esset.*

⁶ Čia ir kitur, jei nenurodyta kitaip, versta autorės.

o po šių ir pikentiečiai, ir frentaniečiai, ir hirpiniečiai, ir pompėjiečiai, ir venusijiečiai, ir apuliečiai, ir leukaniečiai, ir samniti tapo aršūs ir priešiški romėnams.⁷ Tas pats Apijus mini (App. BC I. 50), kad po poros metų miestą užėmė Sula. Ciceronas *Kalboje prieš Sulą* (Cic. Sul. XXI. 60)⁸ pasakoja, kad Sulai užimti miestą esą padėjo ir pačių miesto gyventojų neapdairumas: „Galų gale patys gyventojai suvokė, kad ne tiek Sulos buvo nugalėti, kiek patys savęs.“ Taigi Sąjungininkų kare Pompėjai su kitais Kampanijos miestais priešinosi Romai, reikalaudami pilietybės, narsiai gynėsi 89 m. pr. Kr., puolami Sulos, bet buvo priversti pasiduoti. 83–82 m. pr. Kr. Sula išdalijo aplinkines žemes savo veteranams, o 80 m. pr. Kr. Pompėjai tapo Romos kolonija ir lotynakalbiu miestu.

Vėlyvosios Respublikos laikotarpio pabaigoje Pompėjai – mėgstama pasiturinčių romėnų vilų vieta. Čia buvo įsikūrusi viena mėgstamiausių Cicerono vila (*Pompeianum*), minima *Lukulo pašnekiuose* (Cic. Luc. IX): „Žinoma, kuo greičiau vykime, kaip buvo nutarta, jei vėjas bus palankus Lukului į Neapolio, man – į Pompėjų dvarą.“⁹ Augusto valdymo metu (I a. pr. Kr. – I a. po Kr.) miesto reikšmė dar išauga, Pompėjai tapo svarbiu uostamiesčiu, mėgstamu malonumų ir prabangos siekusių turtingų patricijų¹⁰. Pasak Ovidijaus (Ovid. Met. XV.7 11) ir Kolumelos (lot. *Lucius Junius Moderatus Columella*; Colum. R. R. X. 133), visa Neapolio įlanka garsėjo vilomis.

Apie 50 m. pr. Kr. Vezuvijų aplankęs ir aprašęs Strabonas nepastebėjo jokio ugnikalnio aktyvumo. Jis sako, kad Vezuvijaus šlaituose glaudžiasi daugybė dvarų, čia labai derlinga žemė. Kalno viršūnė plokščia, plika, tarsi pelenų spalvos, o juodų lyg suodžiai uolienų sankaupos rodo, kad čia būta ir ugnimi alsuojančių kraterių, tačiau kadangi degiųjų medžiagų nebeliko, Vezuvijus nurimęs (Strabo. V. 247). Tacitas pasakoja apie Neron laikais (59 m.) kilusį sambrūzdį tarp miesto gyventojų ir naujakurių kolonistų iš Nucerijos (Tac. Ann. XIV. 17): „Tuo pačiu metu po lengvos pradžios tarp kolonistų nuceriečių ir pompėjiečių gladiatorių žaidy-

⁷ καὶ ἐπὶ τούτοις Πικεντίνοι καὶ Φρεντανοὶ καὶ Ἱρπῖνοι καὶ Πομπηϊανοὶ καὶ Οὐενούσιοι καὶ Ἰάπυγες, Λευκανοὶ τε καὶ Σαννίται, χαλεπὰ Ῥωμαίοις καὶ πρὶν ἔθνη γενόμενα.

⁸ Postremo coloni ipsi sic intellegunt, non Pompeianos a Sulla magis quam sese esse defensos.

⁹ Quo quidem etiam maturius venimus, quod erat constitutum si ventus esset Lucullo in Neapolitanum mihi in Pompeianum navigare.

¹⁰ Harry Thurston Peck, *Harpers Dictionary of Classical Antiquities*, New York: Harpers & Brothers, 1898.

nėse kilo žiaurios žudynės, surengtos pašalinto iš senato Livinėjaus Regulo. Žinoma, (abi pusės, – aut. pat.) su miestietišku užgaulumu pakaitomis ėmė laidyti gėdingais užsipuolimais, tuomet akmenimis, ir galų gale ginklais pranašumą įgavo pompėjiečiai, kurių mieste ir buvo surengtos žaidynės. Taigi į Romą buvo atgabenti daugelis iš nuceriečių, suluošintų žaizdų, daugelis vaikų arba tėvų mirtis apverkė. Šio reikalo sprendimą princepsas patikėjo senatui, o senatas perleido konsulams. Ir vėl jis buvo senatoriams atgal atiduotas; uždrausta dešimt metų viešumoje šios rūšies susijėjimus (žaidynes, – aut. past.) rengti, o visos sąjungos, įsteigtos prieš įstatymus, buvo išformuotos; Livinėjus ir visi susirinkę į sukilimą buvo išsiųsti į tremtį.¹¹

Iš esmės tai yra viskas; jokių išsamių Pompėjų aprašymų, kokie buvo skirti daugeliui svarbių imperijos miestų. Britų leksikografas Williamas Smithas pastebi: nėra pagrindo manyti, kad Pompėjai antikoje kada nors pranoko antrarūšio provincijos miesto svarbą, o dabartinę vis didėjančią svarbą įgavo tik po miesto atradimo.

VEZUVIJAUS IŠSIVERŽIMAS

Manoma, jog su ugnikalnio prabudimu siejasi 63 m. po Kr. kilęs didelis žemės drebėjimas, gerokai apgriovęs Pompėjus ir kaimyninius miestus bei miestelius. Tuo metu pasakodami apie 63 m. vasario 5 d. žemės drebėjimą, Pompėjų turtingumą mini Tacitas „Analuose“ (Tac. *Ann.* XV. 22)¹² „Ir žemės drebėjimo taip pat buvo sunaikinta didelė dalis Pompėjų, garsaus Kampanijos miesto“; Seneka *Gamtos klausimuose* (Sen. *Nat. Qu.* VI. 1)¹³ „Girdėjome, mano brangiausias Liucilijau, kad Pompėjai, žymus Kampanijos miestas, [...] buvo sugriautas žemės drebėjimo, nusiaubusio ir gretimas vietoves.“

¹¹ *Sub idem tempus levi initio atrox caedes orta inter colonos Nucerinos Pompeianosque gladiatorio spectaculo quod Livineius Regulus, quem motum senatu rettuli, edebat. Quippe oppidana lascivia in vicem incessentes probra, dein saxa, postremo ferrum sumpsere, validiore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. Ergo deportati sunt in urbem multi e Nucerinis trunco per vulnera corpore, ac plerique liberorum aut parentum mortis deflebant. cuius rei iudicium princeps senatui, senatus consilibus permisit. Et rursus re ad patres relata, prohibiti publice in decem annos eius modi coetu Pompeiani collegiaque quae contra leges instituerant dissoluta; Livineius et qui alii seditionem conciverant exilio multati sunt.*

¹² *Et motu terrae celebre Campaniae oppidum Pompei magna ex parte proruit.*

¹³ *Pompeios, celebrem Campaniae urbem, [...] consedissee terrae motu uexatis quaecumque adiacebant regionibus, Lucili, uirorum optime, audiuiimus.*

79 m. išsiveržimas sukrėtė daugelį. Pirmasis įvykiu susidomėjo Tacitas (lot. *Publius Cornelius Tacitus*, 56–117) ir paprašė Plinijaus Jaunesniojo (lot. *Gaius Plinius Caecilius Secundus*, 61–112) papasakoti apie šio dūdės, Plinijaus Vyresniojo (lot. *Gaius Plinius Secundus*, 23–79) mirtį išsiveržimo metu. Deja, nei Tacito laiško Plinijui, nei pasakojimo apie išsiveržimą neturime, liko tik du Plinijaus laišškai (Plin. *Ep.* VI. 16, 20). Plinijus šio įvykio buvo užkluptas vietovėje už 25 km nuo Vezuviiaus, dūdės viloje, šiam pasiryžus plaukti gelbėti pažįstamų vilų savininkų, patekusių į pavojų.

Pirmajame laiške jis rašo, kad su motina ir dēde, mokslingumu garsėjusiu Plinijumi Vyresniu, jie pirmiausia pastebėję neįprastą pinijos formos debesį. Dėl atstumo nebuvo galima įžiūrėti, virš kurio kalno jis iškilo, tik vėliau jie supratę, kad debesis driekiasi virš Vezuvijaus (Plin. *Epist.* VI. 16. 5–6). Dėl Plinijaus aprašymo per išsiveržimą virš ugnikalnių pasirodantis savotiškos formos debesis šiuolaikinių vulkanologų yra pramintas pliniškuoju. Tačiau Plinijui čia labiausiai rūpi dūdės istorija, jo paskutinės valandos ir dėl sunkaus oro kilęs mirtinas astmos priepuolis. Archeologai nurodo, kad iš pradžių krito baltos spalvos pemzos gabalėliai nuo žirnio iki graikiško riešuto dydžio ir užklojo miestą maždaug 1 m sluoksniu, juos padengė apie 1,5 m storio pilkos ir pilkai žalsvos pemzos sluoksnis, paskui maždaug 1 m smėlio, akmenukų ir pelenų sluoksnis, o jį galiausiai užklojo vien pelenai. Taigi iškritusios medžiagos sudarė vidutiniškai apie 4 m storio sluoksnį. Su pelenais ar truputėlį vėliau pradėjo lyti karštas lietus. Lipni masė aplipdė žuvusiųjų kūnus, bėgant amžiams jie iro ir toje vietoje liko tuštumos. 1860 m. italų archeologas Džiuzepė Fiorellis (it. *Giuseppe Fiorelli*) sumanė šias tuščias ertmes, likusias suirus žmonių kūnams ir kitiems organinės kilmės objektams, užpildyti gipsu. Šitaip buvo išgauti Vezuvijaus aukų atvaizdai: matome bėgančius, išsigančius, besislepiančius vyrus, moteris, netgi vaikus, taip pat sustingusį dekuriono šunį, matome akimirką kasdienybės: ant stalo gulincią gipsinę duonę, kiek praviras langines ar sukrypusias duris, matome gipsinius augalus. Be to, dabar dalis jų, tarkime vynuogynas netoli garsiojo Pompėjų amfiteatro, netgi atsodinti į senąsias, prieš du tūkstančius metų buvusias augimvietes.

Gipsiniai liejiniai – tai sustingusios, beveik gyvos miesto kasdienybės akimirkos – vienas iš dalykų, kuriančių ypatingą Pompėjų atmos-

ferą: atrodytų, matomi tik ką įvykusios tragedijos ženklai. Tai atspindi ir XIX a. archeologų pranešimuose spaudai, keliančiuose vis didesnę visuomenės susidomėjimą: profesorius Pasquale leidinyje *Notizie degli Scavi*¹⁴ išspausdintoje ataskaitoje sako: „Visame mieste aptinkame staigios panikos, laukinio gyvenimo skubėjimo ženklus: Forumo kampe priešais Jupiterio šventyklą susispietę žmonės, vis dar atstatomi namai, nauju marmuro sluoksniu dengiamas altorius, nuo sienų nukritę cemento gabalai.“ Šie liejiniai, dabar laikomi Forumo kampe, *Pabėgėlių sode* (it. *Orto dei fuggiaschi*), – viena didžiausių Pompėjų įžymybių, sulaukianti išskirtinio viso pasaulio lankytojų dėmesio.

Rugpjūčio 24 dieną apie trečią val. po pietų prasideda šis išsiveržimas¹⁵ (Plin. *Ep.* VI. 16):

„Dėdė buvo Miseno mieste ir asmeniškai vadovavo laivynui. Devintą dieną iki rugsėjo Kalendų¹⁶ mano motina parodė jam, kad iškilo debesis, neįprastas ir didumu, ir išvaizda. [...] Pagal formą jis labiausiai buvo panašus ne į kokį kitą medį, o į pušį. Mat nuo iškilusio aukštyn ilgo kamieno į visas puses ėjo šakos; manau, kad debesis iškilo išsiveržus orui, o paskui, [spaudimui] sumažėjus, debesis sustojo, arba dėl savo svorio ėmė sklaidytis į visas puses: vietomis jis atrodė spindintis baltai, vietomis purvinas ir dėmėtas, tarsi būtų pakėlęs į viršų žemę ir pelenus. [...] Dėdė jau buvo beišeinantis iš namų, bet gavo laišką nuo Rektinos, Tascijaus žmonos, išsigandusios gresiančio pavojaus (nes jos dvaras stovėjo kalno papėdėje ir išsigelbėti buvo įmanoma tik laivu): prašė, kad jai padėtų išvengti pavojaus. [...] Išvedė kvadriremą ir pats įlipo į laivą, kad ne tik Rektiną, bet ir kitus išgelbėtų (mat šis gražus jūros krantas buvo gausiai apgyvendintas). [...] Ir jau ant laivų pradėjo kristi pelenai, kuo arčiau priplaukdavo, tuo karštesni ir gausesni, jau ir juodos pėms gabalai ir apdegę bei ugnies suskaldyti akmenys, jau staigiai pasirodė sekluma ir dėl kalno griūties nepasiekiamas krantas¹⁷. [...] Tuo tarpu iš Vezuvijaus kalno plačiausios liepsnos ir ugnys liepsno-

¹⁴ Publikuota 1889 m., 408.

¹⁵ Plinijus Jaunesnysis, „Laiškai“, vertė Anna Maciūnienė, in: *Literatūra*, 2007 49 (3).

¹⁶ Viskas įvyko rugpjūčio 24 dieną apie trečią valandą po pietų.

¹⁷ Kaip parodė kasinėjimai, per Vezuvijaus išsiveržimą iš pradžių krito nedideli pėms gabalėliai, vėliau pradėjo kristi pelenai. Sekluma tikriausiai atsirado dėl seisminio dugno pakilimo.

ja į visas puses, o jų žibėjimas ir ryškumas aiškiai matyti naktį. [...] nuo dažnų ir stiprių smūgių namai svyravo ir atrodė tarsi išjudinti iš savo vietos svirdavo tai į vieną, tai į kitą pusę, tai vėl atsisteidavo. Po atviru dangumi vėl buvo baisu dėl lengvų, skylėtų pemzos gabalų kritimo.“

Antrajame laiške Plinijus atskleidžia savo paties ir daugelio kitų iš miestų pabėgusiųjų siaubą ir nežinią (Plin. Ep. VI. 20)¹⁸:

„Išsiveržimą daugeliu dienų buvo aplenkęs žemės drebėjimas, ne toks bauginantis, mat dažnas Kampanijoje. Tiesa, jis naktį šitaip sustiprėjo, kad atrodė, jog visa ne tik juda, bet ir verčiasi. [...] Tuomet galų gale nusprendėme pasitraukti iš miesto; mus sekė priblokšta minia, ir nors baimėje visų išmintis buvo panaši, kiekvienas svetimą sprendimą laikė vertesniu už savąjį, ir spaudė bei stūmė mus eidami dideliu būriu. Pasitraukę nuo namų sustojome. Ten patyrėme daug stebėtinų dalykų, daug baimių. Mat vežimai, kuriuos liepėme ištraukti, nors ir lygų lygiausiame lauke, buvo traukomi į skirtingas puses taip, kad net paremti akmenimis neišliko tose pačiose vėžėse. Tuo tarpu išvydome jūrą atsitraukusią ir žemės drebėjimo beveik atstumtą. Krantas išties padidėjo, ir daug jūros gyvių sulaukė ant sausų smėlynų. Iš kito kranto juodi ir baugūs debesys, perskrosti virpančių ir greitų ugnies liežuvių, prasiskyrė į ilgus liepsnų pavidalus. Jie buvo panašūs į žaibus, tik daug ilgesni. [...] Netrukus debesys nusileido ant žemės, apgulė jūrą, apsupo ir paslėpė Kaprį, o Miseną, iš kurio skubėjo, nutolino. [...] Štai ir pelenai, tuomet dar reti. Už nugaros pakibo tiršta migla. [...] Naktis, ne tokia, kai nebūna mėnulio ar debesuota, bet tokia, kai uždaroje vietoje pašalinama šviesa. Girdėtum moterų dejones, vaikų verksmus, vyrų šauksmus. Vieni tėvų, kiti vaikų, tretį sutuoktinių ieškojo balsais, iš balsų atpažino. Vieni savo nelaime, kiti savuosius apraudojo. Buvo tokių, kurie dėl mirties baimės mirties meldė. Daugelis tiesė rankas į dievus, dar daugiau manė, kad jokių dievų nebėra ir pasaulį užklupo ta amžinoji ir paskutinė naktis. Netrūko ir tokių, kurie pramanais ir melagingais siaubais augino tikrą pavojų. Buvo ir tokių, kurie melagingai tikintiems pranešė, kad viena Miseno dalis sugriuvo, o kita liepsnoja. Netrukus nušvito, tačiau mums tai rodės ne diena, o besitartinančios ugnies pasirodymas. Tačiau ugnis sustojo kiek atokiau. Tuomet vėl sutemos, vėl pelenai, sunkūs ir gausūs. Juos be-

sikaupiančius vis nusipurtydavome, kitaip būtume po jais palaidoti ir prispausti. [...] Galų gale šis debesis po truputį išsisklaidė, tarytum dūmai ar debesys. Pagaliau nušvito saulė, tačiau blanki, kaip būna saulės užtemimo metu. Prieš virpančias akis visa pasirodė pakitę, tarsi sniegu padengta storu pelenų sluoksniu.“

Šie du laišakai – vienintelis išlikęs lemtingo išsiveržimo liudijimas. Vėlesniuose tekstuose Pompėjai tik minimi išsiveržimo kontekste, įvykis laikomas ypatingai svarbiu sukrėtimu. Romėnų konsulas, graikiškai rašęs istorikas Dionas Kasijus (lot. *Dio Cassius*, gr. *Δίων ὁ Κάσσιος*, ~150–235), pasakoja (LXVI. 23)¹⁹: „Ir pražudė visus du miestus, Herkulanėją ir Pompėjus, kai visi šio miesto gyventojai sėdėjo teatre. Susidarė tokia gausybė dulkių, jos pasiekė net Afriką, Siriją ir Egiptą, pasiekė ir Romą, pripildydamos orą ir užtemdydamos saulę. Tuomet kilo nemaža baimė, trukusi daugelį dienų. Žmonės nežinojo ir negalėjo įsivaizduoti, kas nutiko, bet matė, kad visas pasaulis apvirto aukštyn kojomis, kad saulę paslėpė žemėje, o žemę pakėlė į dangų. Taigi šie pelenai jokios didelės žalos nepadarė (nors vėliau jiems atnešė baisią ligą – marą).“

Romėnų istorikas Svetonijus (lot. *Gaius Suetonius Tranquillus*, ~69/75–130) pasakoja (Suet. *Tit.* VIII)²⁰: „Jam (Titui, – aut. past.) nutiko liūdnų ir netikėtų dalykų: Vezuvijaus kalno išsiveržimas Kampanijoje, tris dienas ir tris naktis trukę gaisrai Romoje“, Romos imperatorius ir filosofas Markas Aurelijus (lot. *Marcus Aurelius Antoninus Augustus*, 121–180) papildoma (Aur. IV. 48)²¹: „Sakiau, kiek daug miestų yra pražuvę, Helikė ir Pompėjai, ir Herkulanėjas, ir nesuskaičiuojama daugybė kitų“; Tertulijanas (lot. *Quintus Septimius Florens Tertullianus*, ~160– ~225) Lacijaus miestų pražūtį lygina su Senojo Testamento istorija apie Sodomos ir Gomoros pražūtį (Tert. *Apol.* 40)²²: „Žemė vis dar kvepia gaisrais,

¹⁹ Αἱ προσέτι καὶ πόλεις δύο ὄλας, τό τε Ἑρκουλάνεον καὶ τοὺς Πομπηίους, ἐν θεάτρῳ τοῦ ὁμίλου αὐτῆς καθημένοι, κατέχευσε. Τοσαύτη γάρ ἡ πᾶσα κόνις ἐγένετο ὥστ' ἀπ' αὐτῆς ἦλθε μὲν καὶ ἐς Ἀφρικὴν καὶ (ἐς) Συρίαν καὶ ἐς Αἴγυπτον, ἦλθε δὲ καὶ ἐς τὴν Ῥώμην, καὶ τὸν τε ἀέρα τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἐπλήρωσε καὶ τὸν ἥλιον ἐπεσκίασε. Καὶ συνέβη κἀνταῦθα δέος οὐ μικρὸν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας οὗτ' εἰδῶσι τοῖς ἀνθρώποις τὸ γεγονός οὗτ' εἰκάσαι δυναμένοις, ἀλλ' ἐνόμιζον καὶ ἐκεῖνοι πάντα ἄνω τε καὶ κάτω μεταστρέφεσθαι, καὶ τὸν μὲν ἥλιον ἐς τὴν γῆν ἀφανίζεσθαι, τὴν δὲ γῆν ἐς τὸν οὐρανὸν ἀνιέναι. Ἡ μὲν οὖν τέφρα αὕτη οὐδὲν μέγα τότε κακὸν αὐτοὺς εἰργάσατο (ὕστερον γὰρ νόσον σφίσι λοιμώδη δεινὴν ἐνέβαλε).

²⁰ Quaedam sub eo fortuita ac tristia acciderunt, ut conflagratio Vesuvii montis in Campania, et incendium Romae per triduum totidemque noctes.

²¹ πόσαι δὲ πόλεις ὄλαι, ἴν' οὕτως εἶπω, τεθνήκασιν, Ἑλική καὶ Πομπήιοι καὶ Ἑρκλάνον καὶ ἄλλαι ἀναρίθμητοι.

²² Olet adhuc incendio terra, et si qua illic arborum poma, conantur oculis tenus, ceterum contacta cinerescunt.

ir jeigu koks medis čia sunokina vaisių, jis tegali būti palytėtas akimis, o paliestas pabyra į pelenus. Bet nei Toskanija, nei Kampanija nesiskundė dėl krikščionių, kai Vulsinus užplūdo ugnis iš dangaus, o Pompėjus – iš jų pačių kalno.“ Po šio išsiveržimo Vezuvijus snaudė daugiau kaip šimtą metų ir vėl išsiveržė 202 m., po to išsiveržimai pasikartojo 472 m., 512 m., 1139 m., 1631 m., 1694 m., 1794 m., 1872 m., 1906 m., o paskutinį kartą – 1944 m.

Vėliau miestai pamažu imami užmiršti: jų nebemini žymiausi autoriai, tokie kaip graikų geografas ir astronomas Ptolemajas (*Κλαύδιος Πτολεμαῖος*, 90–168) ar žymusis vokiečių istorikas ir geografas Kluverijus (vok. *Philipp Clüver*, lot. *Philippus Cluverius*, 1580–1622), pasitaiko kelios menkliau žinomų kronikininkų užuominos: IX a. kronikininkas Martinas Monachas (lot. *Martinus Monachus*) pasakoja apie Benevento prinčą Sikkartolą, esą šis buvo pasistatęs palapines vietoje, „kuri savo vardą gavo nuo dabar apleisto Pompėjų miesto Kampanijoje“²³. Tačiau Martinas kalba ne apie Vezuvijaus sunaikintus Pompėjus, o apie vėlesnį netoliese įkurtą to paties pavadinimo Teodosijaus (lot. *Flavius Theodosius Augustus*; 347–395) laikų kaimą, taip pat pažymėtą IV a. žemėlapyje *Tabula Pentingeriana*. Šis kaimas vėliau taip pat buvo sunaikintas ugnikalnio išsiveržimo.

■■■■■■■■ MIESTO ĮRAŠAI

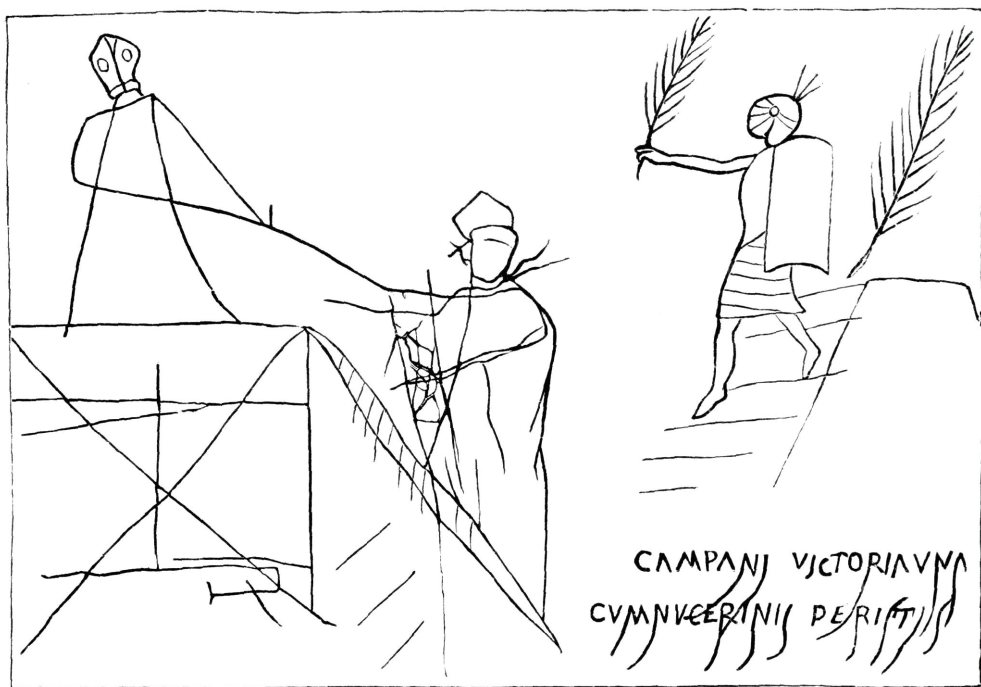
Kita mums aktuali tekstų dalis – tai įvairūs Pompėjų gatvių ir namų sienų įrašai. Itališku žodžiu *graffito* (liet. „mažytis įbrėžimas“) vadinami įvairūs dažais ar rašalu nupiešti, išbraižyti ar kitaip padaryti piešiniai, įrašai ant statinių sienų, kitų paviršių. Dažniausiai tokius reakcingus ir spontaniškus įrašus priskiriame moderniai epochai, siejame juos su 8 dešimtmečio Niujorko pramoniniais kvartalais ir šiuolaikiniais grafičiais. Tačiau grafičiai kurti nuo seno. Paprastai šie reakcingi įrašai, piešiniai, keverzonės aptinkami katakombose, ant miesto sienų, durų staktų, kolonų, kapų, dažniausiai tai mėgėjų darbas: vergų, mokinių, dykinėtojų ir veltėdžių. Tačiau pasitaiko ir žavių literatūrinės kritikos pasažų, ir

---

Sed nec Tusciam iam tunc atque Campaniam de Christianis querebantur, cum Vulsinios de caelo, Pompeios de suo monte perfudit ignis.

²³ *qui a Pompeia urbe Campaniae, nunc deserta, nomen accepit.*

LVFV EST

žodžių žaismų, leidžiančių pažvelgti į imperijos miestų kasdienybę, pajusti miesto pulsą, sužinoti, kas yra (buvo) kas mieste, tyrinėti miestiečių įpročius ir ydas. Galima sužinoti naujausias madas, požiūrį į namų apstatymą baldais ir taip toliau. Įrašus gali sudaryti vien tekstas, vien grafinis elementas arba abiejų jungtis. Įrašai (lot. *inscriptiones*) dažniausiai brėžti aštriu instrumentu, galbūt stiliumi, kartais piešti (lot. *dipinti*) anglimi ar raudona kreida, juose vartojamos net keturios Pietų Italijoje paplitusios kalbos – graikų, lotynų, oskų ir etruskų. *Dipinti* buvo daugiau skelbimų, pranešimų pobūdžio, o *inscriptiones* – spontaniški įrašai.

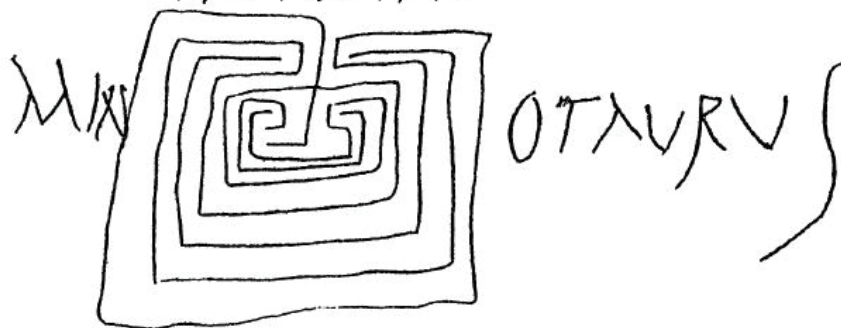
Didžiausias lotyniškų įrašų šaltinis – 79 m. Vezuvijaus sustingdyti Pompėjų ir Herkulanėjo miestai, kuriuose rasta apie 8 tūkst. įvairiausių įrašų²⁴. Jie tyrinėjami keliose neseniai išleistose studijose, įdomesnius atvejus paminėsime ir mes. Ant sienų cituojamos ne vieno garsaus poeto eilės, ypač mėgstami Ovidijus ir Propercijus, kurio eilės ironiškai pakeistos. Greta atsiduria menkaverčiai eilėraštukai, keiksmi, įžeidinėjimai, užgaulūs žodžiai, karikatūros, populiarūs posakiai, meilės prisipažinimai. Pasitaiko ir skelbimų, teatre rodomų dramų ar gladiatorių žaidynių reklamų, rinkiminių pranešimų, sveikinimų, perspėjimų vergams, burtų ir kerų formulų – gausus laukas visuomenės veido tyrimui.

Vienas įdomesnių pavyzdžių yra Vergilijaus „Eneidos“ pirmosios eilutės citata, rasta ant vienos Pompėjų sienos. Ji atskleidžia, kad ne itin išsilavinusiems žmonėms kartais būdavo sunku iš klausos skirti raides L ir R: ALMA VILVMQVE CANO TLO, – sako įrašas. O juk iš tiesų turėtų būti: *Arma virumque cano* (liet. „Ginklus ir vyrą apdainuoju“). Dėmesį patraukia ir pakeista poeto Propercijaus citata: CANDIDA ME DOCVIT NIGRAS ODISSE PUELLAS (liet. „Baltaplaukė mokė mane nekęsti tamsių mergaičių“). Originalas skamba taip: *Cynthia me docuit castas odisse puellas* (liet. „Kintija mokė mane nekęsti tyrų mergaičių“). Taigi pakeista citata turi aukštinti blondinių grožį.

Kartais įrašai netikėtai atskleidžia ir žemiausių imperijos sluoksnių atstovų raštingumą. Pompėjuose (CIL IV, 4706–85) rastas 83 dalių grafitis: peristiliniame kieme, kaip tik rekonstruojamame architekto Krescenso Vezuvijaus išsiveržimo metu, aptikta statybininkų meistro ir

²⁴ Žr. William Stearns Davis, *A Day in Old Rome – A Picture of Roman Life*, Biblio-Moser, 1959; E. Presuhn, *Les decorations murale de Pompei*, Leipzig: Weigel. *Unnumbered tabale*; Rex E. Wallace *An Introduction to Wall Inscriptions from Pompeii and Herculaneum*, Wauconda, Illinois: Bolchazy-Carducci Publishers, Inc., 2005.

LABYRINTHVS
HIC HABITAT

jo darbininkų paliktų įvairiausių įrašų. Kitas pavyzdys mus pasiekė iš Pompėjų viešnamio (CIL VII, 12, 18–20), jį sudaro daugiau nei 120 dalių. Kai kurie tekstai rašyti pačių prostitučių, kai kurie jų klientų. Trečiasis rastas gladiatorių mokykloje (CIL IV, 4397): mokyklos auklėtinis Celadas Krescensas rašo: „Celadas traketis verčia mergaites dūsauti.“ Ketvirtasis – tai piktas atsiliepimas ant tavernos sienos apie jos savininką ir prastą vyną:

*Šeimininke, tegul tavo pikti melai
Užtraukia tau pražūtį!
Pats gerk neskiestą vyną,
Užuot vandenį pardavinėjęs savo svečiams.*

Populiari įrašų tema – meilė. Vienas Pompėjų miesto sienų įrašas pasakoja apie Virgulos ir jos mylimojo Tercijaus ginčą: VIRGVLA TERTIO SVO: INDECENS ES (liet. „Virgula sako savo Tercijui: neištikimas esi“). Kitas įrašas (Regio I. ins. X. n. 4; 8356) greta Menandro namo vestibulio nurodo Novelijos Primigenijos iš Nucerijos, garsios savo grožiu ir itin populiarios Pompėjų prostitutės, namų adresą: „Iš Nucerijos dairykis Novelijos Primigenijos greta Romos vartų, prostitučių pamėgtame rajone“. Trečiajame vaizduojamas didelis falas ir įrašas: MANSUETA TENE (liet. „Laikyk rūpestingai“). Pirklių namuose (Regio VII. ins. II. n. 18; 3117) veikiausiai įpykusi ant sprunkančio meilužio moteris ant sienos išrėžia: „Atimetas privertė mane pastoti“. Astylo ir Pardalo smuklės (Regio II. ins. II. n. 1; 8408) įrašas gerokai švelnesnis: „Meilužiai yra kaip bitės, nes gyvena medumi aptekusį gyvenimą“, o Cecilijaus Jukundo name (Regio V. ins. I. n. 26; 4091) sakoma: „Tam, kuris tik myli, leisk žydėti. Leisk išnykti tam, kuris nemyli. Dukart leisk išnykti tam, kuris tik uždraudžia meilę“. Pasitaiko ir nusivylimo kupinų įrašų, tarkime, Inulo ir Papilijaus viešnamyje (Regio I. ins. II. n. 20; 3932): „Verkite, mergaitės. Mano penis išdavė jus. Dabar jis skverbiasi į vyriškas sėdynes. Sudie, nuostabus moteriškume!“ arba (CIL IV, 1284):

*Kad ir kas myli, tegu eina po velnių. Noriu sulaužyti Veneros šonkaulius
Lazdomis ir suluošinti deivės klubus.
Jeigu ji gali sudaužyti švelnią mano širdį
Kodėl gi aš negalėčiau sudaužyti lazda jos galvos?²⁵*

---

²⁵ „Quisquis amat, veniat. Veneri volo frangere costas

Pompėjų freskose taip pat įamžinta daugybė kasdienio gyvenimo scenų. 1877 m. atrastos vyno parduo-tuvės (Regio VI. ins. XIV. n. 36) freskose vaizduojamos kelios įsimintinos scenos: pirmoje jaunuolis mėgina pabučiuoti moterį, ji sako: „nolo! cvm mvrtal“ (liet. „nereikia! eik pas Mirtalę“). Antrojoje ši moteris kalbasi su Mirtale ir abi rodo į trečiąją, atnešančią vyno ąsotį ir puodelį bei klausiančią: „qvi volt svmat ` oceane veni bibe“ (liet. „kas nori gerti? Okeane, atėik, atsigerk“). Trečiojoje du lošėjai prie žaidimo lentos; pirmasis meta kauliuką ir sako: „exsi“ (liet. „išeinu“), antrasis rodydamas į kauliuką: „non tria ` dvas est“ (liet. čia ne trys, tik du“). Ketvirtoje scenoje šiedu susikauna; pirmasis: „non ita ` me tria ` ego fvi (liet. „ne taip. išmečiau tris. buvau“), antrasis atsako „orte fellator ` ego fvi“ (liet. „kelkis, melagi. aš buvau“). Taigi šie vyno parduo-tuvės piešiniai ima pasakoti istoriją vaizdais ir tampa tarytum antikiniu komiksų prototipu.

Pasitaiko ir atsiliepi-mų apie gladiatorių žaidynes. Vienas tokių skirtas dažnai įrašuose minimam Epafrui: EPAPHRA PILICREPVs NON ES (liet. „Epafrai, nesi žaidėjas kamuoliais“). Įdomu dar ir tai, kad kažkam, matyt, nepatiko tokia Epafro kritika ir jis ryžosi perbraukti tris paskutinius įrašo žodžius. Nemažai sienų papuošė ir jaunieji Pompėjų mokiniai: aptinkame ilgus abėcėlės raidžių, veiksmazodžių asmenavimo, daiktavardžių linksniavimo stulpelius, kartojamus vis iš naujo ir iš naujo. Matyt, kartais namų darbai buvo atliekami ir taip.

Vienas įrašų pasakoja apie Pompėjų amfiteatre kilusias grumtynes tarp pompėjiečių ir nuceriečių. Dėl šių neramumų imperatorius Neronas nusprendė uždaryti amfiteatrą dešimčiai metų. Grafityje vaizduojamas besileidžiantis į areną ginkluotas vyras, laikantis pergaltės šakelę. Kitoje pusėje – grandinėmis surakintas kalinys, traukiamas į viršų. Įrašas šone atskleidžia šios karikatūros esmę: CAMPANI VICTORIA VNA CVM NV CERINIS PERISTIS (liet. „Kampanijos gyventojai, iškentėte pergalę drauge su nuceriečiais!“). Taigi išjuokiama pergalė, atnešusi kartėlį abiem pusėms.

Tarp žaviausių Pompėjų grafičių pavyzdžių verta paminėti dar kelis. Vienas jų vaizduoja labirintą. Užrašas sako: LABIRYTHUS. HIC HA-

---

fustibus et lumbos debilitare deae.

*Si potest illa mihi tenerum pertundere pectus
quit ego non possim caput illae frangere fuste?“*

BITAT MINOTAURUS (liet. „Labirintas. Čia gyvena Minotauras“). Ant-rasis – tai Pompėjų politiko, vainikuoto laurų vainiku, karikatūra ANEUS EST (liet. „Tai yra Anėjus“), ant miesto sienų atsiradusi, matyt, rinkimų kampanijos metu. Prieš rinkimus Pompėjuose, kaip ir kituose Romos im-perijos miestuose, vykdavo arši rinkiminė agitacija, raginimai balsuoti rašyti ant miesto namų sienų, vėliau užtepamų tinku. Atkasus Pompėjus pasirodė ne tik 79 m. po Kr. rinkimų agitacijos raginimų, gilesni tinko sluoksniai slėpė ankstesnių laikų užrašus. Raginama: „Kaimynai, atsibus-kite ir balsuokite už Ampliatą!“, „Milo vėlėjas Dionisijus, atleistinis, prašo jus išrinkti edilu Lucijų Popidijų“, „Kad tu susirgtum, jeigu tai sunaikinsi!“ Nemažai agitacinių užrašų pasirašyti amatininkų bendrijų. Visi juvelyras ir dailidės kviečia rinkti edilu Kuspijų Pansą, duonkepias – Julijų Polibijų. Kartais agituojama labai išradingai: norint sumažinti Cecenijaus Vatiiaus rinkėjų balsų skaičių, užrašoma: „Visi miegaliai ir girtuokliai siūlo balsuo-ti už Cecenijų Vatių“, tvirtinama, kad Julijus Polibijus kepa gerą duoną, Kvintas Brucijus Balbas išsaugos sveiką miesto išdą, Lukrecijus Frontonas yra sąžiningas vyras ir t. t. Neliko nuošalyje ir moterys: „Lorėjau, kaimy-nės prašo: rink į edilus Ampliatą! Už užmokestį užrašus darydavo ka-ligrafiškai rašantys raštininkai, vergai ar atleistiniai, kartais pasirašoma: „parašė Floras“, „parašė Protogenas“, „parašė Fruktas“, labai dažnai pasi-rašo Invancionas. Užrašuose nemažai santrumpų: „rogant“ (liet. „prašo“) trumpinamas „rog“, iš „oro vos, faciatis“ (liet. „prašau jus išrinkti“) lieka tik „o. v. f“ ir t. t. Visi šie įrašai piešia be galo gyvą ir pulsuojančią miesto vaizdą.

Na ir pabaigai norėčiau pritarti Bradui Olsenui, kalbėjusiam apie jausmą, užplūstantį belankant prarastus Pompėjus²⁶: „Puikiai išlikęs Pompėjų miestas lankytojiui netiesiogiai leidžia pajusti, kaip atrodytų pa-sivaikščiojimas senovės romėnų mieste, daugybės jo šventų vietų lanky-mas.“ O ši jausmą, šią galimybę „pajusti“ tik dar labiau skatina ir augina Pompėjų tekstai ir tekstai apie Pompėjus, praturtinantys malonaus laisva-laikio valandas.

---

²⁶ Brad Olsen, *Sacred Places: Europe, Consortium of collective consciousness*, 2007, 241.

MATT

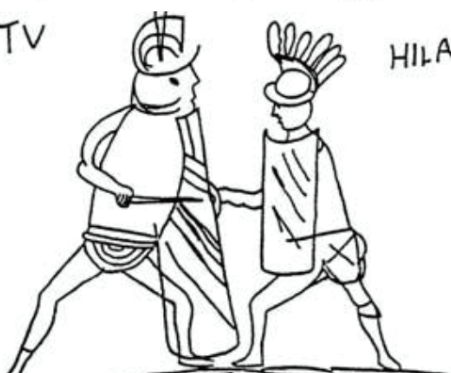
M: ATTILIVS 121
V

L RÆCIVS FELIX XII)XII-M

M ATTILIVS TV

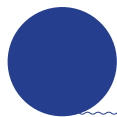

HILARVS NERXIV)XII I
M

SEVERV V. 21 XIII ALBANV S. S. L. XIX V

1816–1822 m. Universitete studijavo Simonas Daukantas.

„1816 metais buvau Imperatoriškojo Vilniaus universiteto literatūros ir laisvųjų menų fakulteto mokinys, dvejus metus klausiau lotynų, rusų bei lenkų literatūros kursų ir laikiau šių disciplinų pusmetinius egzaminus. Dėl to nuolankiausiai universiteto atstovybę prašau malonėti man išduoti pažymėjimą, kad šiuos dalykus esu išklausęs.“

Mokydamasis universitete, S. Daukantas tapo vienu aktyviausių studentų lietuvių grupelės veikėjų.

„Tebeturi dar lietuviai ir žemaičiai visų brangiausią savo palikimą, tai yra savo kalbą, kurią idant išplėstų iš nasrų visa ryjančio laiko ir pastatytų šalių kalbų mokytų, turi aną šiandien dalinti.“

Simono Daukanto bendrakursis buvo būsimas poetas Adomas Mickevičius, tiesa, pradėjęs studijuoti Universiteto Fizikos-matematikos fakultete, bet 1816 m. perėjęs į Literatūros ir laisvųjų menų fakultetą.

1817 m. Universiteto profesoriai, tarp jų ir iš Literatūros ir laisvųjų menų fakulteto, drauge su Vilniaus inteligentais įkūrė Šubravcų (nenaudėlių) draugiją, kovojusią su pasenusiais papročiais, socialiniais prietaisais bei ydomis. Draugijos nario svarbiausia pareiga buvo literatūrinė veikla ir materialinė parama savo spaudos organui „Wiadomości brukowe“ („Gatvės žinios“).

Tais pat metais pradėjo veikti slapta studentų organizacija – Filomatų draugija. Jos kūrėjai – A. Mickevičius, T. Zanas, J. Ježovskis, A. Petraškevičius, J. Čėčiotas, P. Malevskis.

1820 m. Aktyviausi Filomatų draugijos nariai A. Mickevičius, T. Zanas, J. Čėčiotas, A. Odinecas įkūrė Filaretų draugiją. Draugijoje vyravo stiprios nacionalinio išsivadavimo tendencijos.

1830 m. pabaigoje trumpai veikė studentų anticarinė Mnezerių draugija, kurios pirmininkas buvo literatas J. I. Kraševskis.

Lapkričio 29 d. prasidėjus sukilimui Lenkijoje, Vilniaus akademinis jaunimas taip pat sunerimo. Sukilimo pradžia Žemaitijoje galutinai išjudino studentus.

1831 M. gegužės pradžioje nutraukus mokslą Universitete ir jo patalpose apgyvendinus kariuomenę, prasidėjo masinis studentų ėjimas pas sukilėlius. Susidarė netgi atskiras akademinis būrys.

Nepaisant prastų darbo sąlygų ir negausaus filologų studentų skaičiaus, jau **1944 M.** pabaigoje atgaivintas literatūros kritikos būrelis, pradėjęs savo veiklą 1940 m. ir veikęs taip pat vokiečių okupacijos metais iki universiteto uždarymo. Įvyko pirmasis atkuriamojo būrelio susirinkimas, kuris sudarė būrelio būrelio valdybą (pirmininkas P. Drevinis, nariai J. Iškauskas, S. Šneideris, P. Aukštikalnytė, T. Adomonis, A. Sprindis). Būrelį pasižadėjo globoti prof. V. Mykolaitis-Putinas ir doc. K. Korsakas.“ (Tiesa, 1944 m. gruodžio 16 d.)

1946 M. vis turtingesnis darėsi studentų akademinis gyvenimas: steigėsi nauji būreliai, saviveiklos kolektyvai.

„Vilniaus Universiteto istorijos-filologijos fakultete įsteigtas lietuvių literatūros mokslinis būrelis, kurio uždavinys – padėti studentams praplėsti savo žinias lietuvių literatūros srityje. Vasario 26 d. įvykusiame susirinkime buvo išrinkta būrelio valdyba iš Sprindžio, Neverauskytės, Juozaičio ir Zaborskaitės. Būrelė globoja vyr. dėst. V. L. Kostelnickis. Būrelis pasiskirstęs į atskirų žanrų sekcijas.“ („Tiesa“, 1946 m. kovo 3 d.)

Doc. J. Balčikonio, vyr. dėstytojų J. Kruopo ir V. Kostelnickio iniciatyva kovo mėn. buvo sudaryti ir patvirtinti kalbotyros būrelio įstatai, kurie byloja, kad būrelio tikslas – tyrinėti bendrosios kalbotyros ir ypač lietuvių kalbos klausimus, taip pat domėtis lietuvių kalbos tarmėmis, istorija, vertimais. Balandžio 2 d. įvyko steigiamasis būrelio susirinkimas. Iš 18 būrelio narių išrenkama valdyba: pirmininkas J. Aleksandravičius, nariai – Z. Zinkevičius ir E. Petraitytė. Tarp pirmųjų būrelio narių buvo ir studentas J. Palionis.

Kūrybiniam literatūros ir kritikos būreliui vadovavo fakulteto dekanas vyr. dėst. V. Kostelnickis. Būrelis dirbo sekcijomis: prozos sekcijai vadovavo A. Sprindis, poezijos – T. Rostovaitė, vertimų – G. Neverauskytė. Būrelis birželio mėn. kartu su studentų profkomitetu paskelbė literatūrinį konkursą geriausiai novelei ir eilėraščiui parašyti. Konkurso nugalėtojais

tapo B. Jauniškis, A. Biliūnas ir B. Paulavičius, parašę geriausias noveles, ir S. Žaldokas bei T. Rostovaitė, sukūrę geriausius eilėraščius.

Gana aktyviai veikė mokslinis lietuvių literatūros būrelis, turėjęs 36 narius ir iki birželio mėn. surengęs 6 susirinkimus, kuriuose buvo skaityta referatų apie poetines kryptis lietuvių literatūroje, apie dramaturgiją, vertimo meną ir kt.

1947 m. balandžio mėn. literatūros ir kritikos būrelis Centrinį rūmų aktų salėje surengė didelį literatūros ir muzikos vakarą. Ištraukas iš savo kūrinių skaitė rašytojai J. Baltušis ir T. Tilvytis, būrelio nariai M. Sluckis, B. Jauniškis, R. Vadys, N. Minius, A. Skinkys, T. Rostovaitė, A. Paulavičius, S. Nosevičiūtė, P. Drevis, J. Rozga.

Akademiniis literatūros ir kritikos būrelis spalio 20 d. surengė gedulingą rašytojo profesoriaus B. Sruogos minėjimą.

Spalio 25–26 d. Vilniaus universitete įvyko I Studentų mokslinė konferencija, skirta Didžiojo Spalio trisdešimtmečiui. Konferencijoje buvo skaityti ir istorijos-filologijos fakulteto studentų pranešimai.

Gruodžio mėn. įvyko rusų literatūros ir kritikos būrelio steigiamasis susirinkimas.

Nuo **1948 m.** pradėjo gyvuoti fakulteto Studentų mokslinė draugija (SMD). Į ją įėjo 8 moksliniai būreliai, iš jų 5 filologiniai: Lietuvių kalbos ir Lietuvių literatūros, Rusų kalbos ir Rusų literatūros bei Vakarų Europos literatūros.

Nuo vasario 26 d. lietuvių kalbos būrelio (buvusio kalbotyros) pirminku išrinktas Z. Zinkevičius.

Gegužės mėn. vykusioje Vilniaus universiteto studentų meninės veiklos apžiūroje geriausiai pasirodė Istorijos-filologijos fakultetas ir antrą kartą laimėjo pereinamąją dovaną-taurę. „Istorijos-filologijos fakulteto meninė saviveikla, apžiūroje gavusi 35 taškus, yra didžiulis kolektyvas, savo eilėse subūręs apie 120 studentų ir per apžiūrą davęs 27 pasirodymus...“

Gegužės 28 d. fakultete buvo surengtas meno saviveiklos vakaras. Studentai suvaidino ištraukas iš V. Šekspyro kūrybos anglų kalba, padainavo vokiškai, angliškai ir prancūziškai.

1949 m. balandžio 10 d. Istorijos-filologijos fakulteto komjaunimo orga-

nizacijos ir SMD iniciatyva buvo surengta mokslinė konferencija, lietuvių tarybinių rašytojų kūriniais apsvarstyti. Konferencijoje pranešimą skaitė J. Baltušis ir studentai – SMD nariai.

1951 M. Suorganizuojama pirmoji studentų dialektologinė ekspedicija. Studentai, vadovaujami dėst. Z. Zinkevičiaus, Kazlų Rūdos apylinkėse rinko kalbinę medžiagą.

1952 M. kovo 15 d. Istorijos–Filologijos fakultete vyko studentų konferencija, skirta N. Gogolio kūrybos klausimams ir jo kūrinių poveikiui lietuvių literatūrai nagrinėti.

Liepos mėn. Trakų ir Eišiškių rajonuose fakulteto studentų grupė rinko ir tyrinėjo tautosaką. Ekspedicija truko dešimt dienų.

Gruodžio mėn. lietuvių literatūros mokslinio būrelio pirmininku išrinktas stud. Justinas Marcinkevičius (būrelio mokslinis vadovas – vyr. dėst. V. Zaborskaitė). Būreliui tada priklausė 50 narių.

1955 M. pasirodė kalbos būrelio leidžiamas lingvistinis biuletenis „Lingua“, kuriame keliamos lietuvių kalbos mokslinės problemos bei kalbos praktikos klausimai.

Gegužės 8 d. fakultete vyko susitikimas su jaunaisiais lietuvių ir latvių rašytojais.

1959 M. „Tarybinis studentas“ rašė: „Fakulteto SMD jungia 250 studentų. Dirba 14 būrelių. Būrelių daug įvairi jų veikla. Jau antri metai džiugina mus lietuvių kalbos būrelis. Vasarą būrelio nariai dalyvauja ekspedicijose, o mokslo metais sutvarko surinktą medžiagą, rašo mokslinius darbus. Būrelyje išaugo jaunas kalbininkas A. Girdenis.

Dažnai linksmina visus filologus savo subatvakariuose tautosakininkai ir kraštotyrininkai. Tautosakininkai paruošė radijo valandėlę, tautosakos rinkinį spaudai.

Gražius daigus leidžia ir naujai įsisteigęs Tarybinės lietuvių literatūros ir ateistų būreliai.“

1960 M. kovo 4 d. įvyko 150-asis Lietuvių kalbos mokslinio būrelio susirinkimas. Apie nuveiktą darbą pasakojo buvęs būrelio pirmininkas ir nariai: J. Aleksandravičius, E. Šipaitytė-Girnavedskienė, J. Palionis, A. Saba-

liauskas, B. Savukynas, V. Vitkauskas, Z. Zinkevičius ir kt. Pranešimą apie būrelį istoriją skaitė III k. studentas A. Rasinas.

Gegužės 24 d. įvyko pirmas naujai įkurto dabartinės užsienio literatūros būrelio susirinkimas.

1961 m. gegužės 13 d. fakultete įvyko konferencija, skirta lietuvių kalbos būrelio 15 metų jubiliejui paminėti. Įžanginį žodį tarė Lietuvių kalbos katedros vedėjas J. Pikčilingis. Konferencijoje pranešimus skaitė LTSR MA Liet. k. ir lit. instituto vyr. mokslinis bendradarbis A. Sabaliauskas, VU IV k. kalbininkas A. Rosinas ir vyr. dėst. V. Urbulis.

1968 m. kovą literatūros ir tautosakos būrelis organizavo fakultete liaudies dainos vakarą. Vakare dalyvavo LTSR nusipelnusi artistė B. Grincevičiūtė ir Valstybinės konservatorijos studentai.

Gegužės mėn. įsteigtas latvių kalbos būrelis.

1964 m. balandį taryb. lit. būrelis fakultete surengė susitikimą su Dailės instituto studentais. Pokalbio tema – literatūros ir dailės ryšys. Prieš susitikimą jaunieji dailininkai surengė savo kūrinų parodėlę. Susitikimą savo kūrybą skaitė ir svečiai, ir studentai.

1964 m. spalio mėn. fakultete vyko studentų mokslinė konferencija, skirta K. Donelaičio 250-osioms gimimo metinėms.

1965 m. pab. literatūros būrelis pradėjo leisti studentų kūrybos almanachą „Nuoširdumas“. Gražiai įrištoje žaliais viršeliais knygoje – Universiteto literatų kūryba: poezija, proza, kritikos kūriniai. „Nuoširdumo“ pirmajame numeryje daug fotonuotraukų, atspindinčių literatūros būrelio veiklą, susitikimus su rašytojais.

1944 m. Filologijos fakultete įvyko tarprespublikinė studentų mokslinė konferencija rusų dialektologijos tyrinėjimo klausimais.

1947 m. sausio mėn. Universiteto literatai išleido naują savo literatūrinio almanacho „Nuoširdumas“ nr. Almanachą – keturi skyriai: „Mūsų kūryba“, „Anketa“, „Literatūrinės datos“, „Šiokiadieniai“.

1947 m. spalio 12–14 d. fakultete vyko XX VU SMD konferencija.

2013–2014 M. STUDENTŲ MOKSLINĖS DRAUGIJOS VEIKLA:

- **2013 M. SPALIO 9 D.** pirmasis Filomatų draugijos susitikimas. Agnė Ambrazaitė, Eleonora Buožytė ir Dovilė Čitavičiūtė pristatė draugijos koncepciją ir skaitė pirmąją paskaitą apie Filomatų veiklą XIX a.
- **2013 M. SPALIO 23 D.** dr. Dainiaus Razausko paskaita „Gediminaičių stulpai simbolikos požiūriu“
- **2013 M. LAPKRIČIO 13 D.** dokt. Ramintos Važgėlaitės paskaita „Pompėjų miesto istorijos ir vaizdiniai“
- **2013 M. LAPKRIČIO 27 D.** Adomo Mickevičiaus poemos „Konradas Valenrodas“ skaitymo seminaras su dr. Brigita Speičyte
- **2013 M. GRUODŽIO 13 D.** doc. dr. Živilės Nedzinskaitės paskaita „Regina animorum eloquentia: poetika ir retorika jėzuitų edukacinėje sistemoje“
- **2013 M. SAUSIO 27 D.** Filologijos fakulteto dekanas Antanas Smetona, Studentų atstovybės pirmininkas Andrius Ledas ir Filomatų: studentų mokslinės draugijos valdyba pasirašė atkuriamos draugijos nuostatus. Valdybą sudaro Dovilė Čitavičiūtė, Agnė Ambrazaitė, Tomas Riklius, Raminta Važgėlaitė ir Eleonora Buožytė
- **2014 M. VASARIO 5 D.** Vakarės Smaleckaitės paskaita „Vizualiosios subjektyvaus kalbėjimo formos: nuo avangardinio kino iki YouTube“
- **2014 M. VASARIO 19 D.** Studentų Agora: Elžbieta Banytė „Kelios pastabos apie avangardą naujojoje graikų literatūroje“, Miglė Anušauskaitė „Nusi-kalstamumo ribos: kriminaliniai romanai“ ir Karolis Lyvens „Dirbtinės kalbos – kas tai, kodėl?“
- **2014 M. KOVO 5 D.** dokt. Gabrielės Gailiūtės paskaita „Skonio politika: kas ir iš ko moka atskirti geras knygas?“

- **2014 M. KOVO 19 D.** Filomatai: Studentų Agora. Gintaras Dautartas „Nuo moretum iki pesto: trumpas įvadas į senovės romėnų kulinariją ir jos įtaka šiandien“ ir Elena Gasiulytė „Rimti M. Ivaškevičiaus pokštai: kaip Lietuvos istorinis naratyvas į Madagaskarą keliavo“
- **2014 M. BALANDŽIO 2 D.** dokt. Virginijos Cibarauskės ir dokt. Pauliaus Jevsejevo paskaita „Vincas Mykolas Putinas „Altorių šešėly“: Liudo Vasario meilės kelias“
- **2014 M. BALANDŽIO 23 D.** Studentų Agora. Karolio Dambrausko paskaita „Czesławo Miłoszo kūryba Hannah Arendt politinės filosofijos kontekste: Vilniaus polis“
- **2014 M. BALANDŽIO 26 D.** SMMS stovykla: studentai-moksleiviams, moksleiviai-studentams. Filologijos fakulteto programa: organizuoja Raminta Važgėlaitė, Dovilė Čitavičiūtė, kūrybines dirbtuves veda Vakarė Smaleckaitė ir Andrius Gailiūnas, paskaitas skaito Elžbieta Banytė, Deividas Zibalas, Aira Gecevičiūtė, protmūšį veda Matas Grubliauskas ir Emilija Ignatavičiūtė
- **2014 M. BALANDŽIO 30 D.** dokt. Aistės Kučinskienės paskaita „Vaižganto laišškai ir XX a. pr. lietuvių literatūros laukas: korespondencija nelyginant lyrika“
- **2014 M. GEGUŽĖS 6 D.** Tęstiniai skaitymo seminarai: T. S. Eliot'o „The Waste Land“ su doc. Linara Bartkuvienė
- **2014 M. GEGUŽĖS 14 D.** Studentų Agora. Maksim Ivanov „Įžodinimo problema kinotyroje“ ir Emilija Ignatavičiūtė „Aktorius antikiniame teatre“
- **2014 M. GEGUŽĖS 28 D.** dr. Dovilės Keršienės paskaita „Mokymo ir mokymosi procesas XVI a.: Cicerono laiškų, *ars epistolandi* ir *studia humaniora* sąsajos“

Universitete atgimsta studentiška Filomatų draugija

Filologijos fakultete įkurta akademinė Filomatų draugija žada atgaivinti seną ir garbingą studentų humanitarų mokslinės veiklos tradiciją.

Dovilė ČITAVIČIŪTĖ

Filomatų draugijos iniciatoriai ir naujai paskirtos valdybos nariai Agnė Ambrazaitė, Eleonora Buožytė, Dovilė Čitavičiūtė, Raminta Važgėlaitė ir Tomas

Riklius tikisi, kad filomatų veikla padės skatinti akademinę diskusiją tarp įvairių pakopų ir specialybių studentų bei dėstytojų, taps gražia sąsaja tarp turtingos universiteto istorijos ir dabarties.

Rudens semestre jau įvyko penki filomatų renginiai. Per pirmąjį draugi-

jos susitikimą studentės A. Ambrazaitė, E. Buožytė ir D. Čitavičiūtė pristatė draugijos koncepciją, perskaitė pranešimą apie filomatų veiklą XIX a. Lietuvoje, žymiausius to meto filomatus. Per antrąją paskaitą dr. Dainius Razauskas aptarė Gediminaičių stulpus ir jų simbolinę reikšmę mitologijos kontekste, atskleidė netikėtų sąsajų su senąja Europos ir Rytų kultūra. Doktorantė R. Važgėlaitė papasakojo apie Pompėjų miestą senoviniuose rašytiniuose šaltiniuose ir jo atspindžius šiuolaikinėje medijoje. Studentai taip pat nagrinėjo A. Mickevičiaus poemą „Konradas Valenrodas“ su dr. Brigita Speičyte, klausėsi doc. Živilės Nedzinskaitės paskaitos apie jėzuitų edukacinę sistemą, retorikos svarbą joje, iškiliausius Lietuvos ir užsienio jėzuitus, susipažino su baroko epochos studentų rankraščiais.

Pavasario semestre Filomatų draugija ir toliau tęs savo veiklą. Tikimasi pritraukti dar daugiau aktyvių studentų filologų, norinčių ir galinčių dalytis savo moksliniais atradimais su kolegomis.

EIF nuotrauka

FIF dekanas doc. dr. A. Smetona, fakulteto studentų atstovybės pirmininkas A. Ledas ir Filomatų studentų mokslinės draugijos valdyba pasirašė atkuriamos draugijos nuostatus

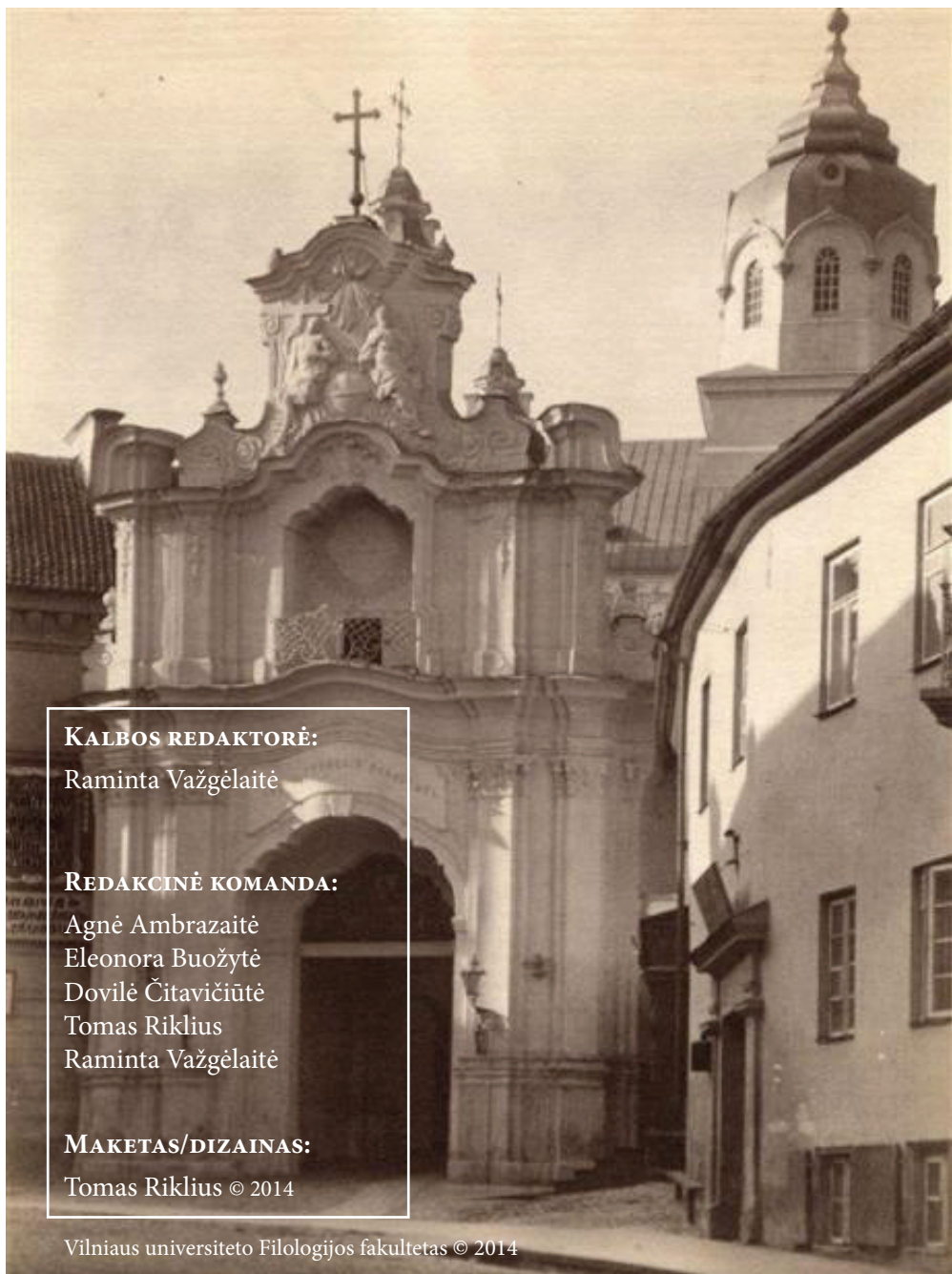

www.flf.vu.lt/filomatai

Dėkojame visiems 2013-2014 m., pirmųjų Filomatų akademinių veiklos metų, pranešėjams, dalyviams ir klausytojams, taip pat visiems, publikavusiems savo tekstus pirmajame mūsų almanache.

KALBOS REDAKTORĖ:

Raminta Važgėlaitė

REDAKCINĖ KOMANDA:

Agnė Ambrazaitė
Eleonora Buožytė
Dovilė Čitavičiūtė
Tomas Riklius
Raminta Važgėlaitė

MAKETAS/DIZAINAS:

Tomas Riklius © 2014

Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas © 2014

Bazilijonų vienuolyno vartai. Nuotr. J. Bulhakas

Filomatai: Filologijos fakulteto mokslinė draugija

Universiteto g. 5, LT-01130 Vilnius

Tel. (5) 2514149; mob. tel. 8 620 26328

filomatai@ff.vu.lt

www.fff.vu.lt/filomatai

<https://www.facebook.com/filomatai>

